

Akta Specialia

des

Amtsbezirks Schottburg

Kreis Hadersleben

betreffend : *Politiiførte - Politireferenser*

angefangen d. *1ste April 1898 - 1903*

geschlossen d. _____

Fach : *Politiiførte - Politireferenser*

Bogen er udgivet af

ISBN 978-87-971167-1-5

Jørgen Larsen

Andere Methoden

Jørgen Larsen

Andere Methoden

om preussisk forfølgelse af dansksindede i "Amtsbezirk Schottburg" omkring 1900

36.	<i>Jørgen Larsen</i>				
37.	<i>Jørgen Larsen</i>				
38.	<i>Jørgen Larsen</i>				
39.	<i>Rijær</i> <i>Wants Grefsen</i>	<i>Læringsmanden</i> <i>in Kjøbenhavn</i> <i>33 Jørgen</i> <i>Oplæringsfører</i>	<i>Rygl. Læstovt</i> <i>26. 10. 01.</i>	<i>8. Jørgen</i>	<i>Det er min egen ydelse</i> <i>om forfølgelsen af</i> <i>1. januar 1900.</i>
40.	<i>Lylme</i> <i>Kielb Jørgen</i>	<i>Malermanden</i> <i>in 71.</i> <i>63 J.</i> <i>Oplær.</i>	<i>rygl.</i>	<i>rygl.</i>	<i>rygl.</i>
41.	<i>Frederiksen</i> <i>Jørgen</i>	<i>Oplæringsmand</i> <i>in Schottburg.</i> <i>26 Jørgen</i> <i>Anderssen</i>	<i>rygl.</i>	<i>rygl.</i>	<i>Det er min egen ydelse</i> <i>om forfølgelsen af</i> <i>1. januar 1900.</i>

Andere Methoden

om preussisk forfølgelse af dansksindede i
”Amtsbezirk Schottburg” omkring 1900

Jeg spurgte: *”Kunde det tænkes, at De vilde udvise Optanter i større Maalestok?”*

Ministeren svarede: *”Nej, det kan jeg jo overhovedet ikke, naar de ikke har brudt Lovene.”*

Jeg spurgte: *”Hvilke Love har de danske Tjenestefolk forbrudt?”*

Ministeren svarede: *”Ingen, men ved deres Udvisning rammes de fanatiske Principaler, som ikke selv kan udvises.”*

Overpræsident von Köller interviewet af Henrik Cavling, *Politiken* den 27. november 1898.

”Det bebrejdes mig tit, at jeg udviser uskyldigt Tyende, Folk som ikke er Krakilere. Men jeg siger mig selv, at naar jeg ikke kan komme Agitatorerne til Livs paa anden Vis, maa jeg søge at ramme dem paa denne Maade, om nødvendigt ruinere dem, saa at de rejser ud af Landet.”

Overpræsident von Köller citeret efter H.P. Hanssen: *Köllerpolitikken*, side 285 i *Sønderjydske Aarbøger* 1903.

Andere Methoden,

om preussisk forfølgelse af dansksindede i "Amtsbezirk Schottburg" omkring 1900

Forfatter: Jørgen Larsen

Udgiver: Skodborg Sogns Hjemstavnsforening, Eget Forlag, 2019

Skodborg Hjemstavnsarkiv, Søndergade 2, Skodborg, 6630 Rødding

skodborg-arkiv@bbsyd.dk

www.bricksite.com/skodborg-hjemstavnsarkiv

Copyright, redaktion og opsætning: Jørgen Larsen og Skodborg Hjemstavnsarkiv

Omslag: Sus Design

ISBN: 978-87-971167-1-5

Omslagsillustrationer:

Forside: Baggrund: side af amtsforstander J.C. Meyers udvisningsprotokol (Arkivet for Amtsbezirk Schottburg, Rigsarkivet Aabenraa, pakke 272, akthæfte 19). Forgrund: Preussiske gendarmere, 1911-12, postkort i Rødding Lokalhistoriske Arkiv.

Bagside: Baggrund: forsiden af amtsforstander J.C. Meyers akthæfte om politiske politisager 1898-1903 (Arkivet for Amtsbezirk Schottburg, Rigsarkivet Aabenraa, pakke 277, akthæfte 79). Forgrund øverst: Grænsen ved Skodborghus, set fra syd ("Die Zollstrasse") med grænsebevogtning og tolder. Postkort ca. 1905 i Skodborg Hjemstavnsarkiv. Nederst: Samme lokalitet fotograferet sommeren 2018.

Jørgen Larsen

Andere Methoden

om preussisk forfølgelse af dansksindede i
”Amtsbezirk Schottburg” omkring 1900

Tak!

Mange - både enkeltpersoner og institutioner - skyldes stor tak.

Her nævnes specielt medarbejderne ved Skodborg Hjemstavnsarkiv:

Kirsten Fynbo, Ellen Jensen, Kristian Jørgensen og Edith Sørensen.

Skrave Lokalarkiv: specielt Martha Ravn, Solvejg Holm og Peder Dall Jørgensen.

Seniorforsker, ph.d. Peter Fransen og cand.mag. Fritse Thode.

Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig,

Historisk Arkiv for Haderslev Kommune,

Lokalhistorisk Arkiv for Nordborg-området,

Lokalhistorisk Arkiv for Vojens-området,

Museum Sønderjylland,

Rødding Lokalhistoriske Arkiv,

Vejen Lokalhistoriske Arkiv.

Indhold

Indledning - Tid og sted:	7
Overvågning af politiske aktiviteter - deltagelse i udenlandske møder:	13
Brug af de indhentede data - udvisning og chikane:	21
Foreningerne:	29
Privat:	39
Købmand Wraas bryllup:	43
Tretten udviste:	49
De enkelte udviste:	50
Mads Kjær og Niels Peter Lyhnes skæbner:	54
Udvisningerne offentliggøres - pressefejde:	61
Retssagen - forundersøgelser og indenretslige forhør:	73
Den kgl. Domsmandsret i Rødding torsdag den 5. december 1901:	79
Flere retssager:	108
Retssagernes slutning og konsekvenser af sagen:	111
Bødker Biermanns menedssag og følgende udvisningssag:	112
Skæbner efter bryllupssagen:	116
Sigrid og Peter Jørgensen Petersen og de udviste tjenestefolk:	114
Specielt Niels Peter Lyhne og Mads Kjær:	114
Indsamling og brug af data - konsekvenser for Ole Aarup og Markus Schmidt:	117
De andre involverede københovedborgere:	118
Embedsmændene, pastor Peter Hansen, beritteren Gendarm Mölck, amtsforstander Meyer, lærer Andersen og lærer Jørgensen:	120
Omtale af bryllupssagen m.v.:	121
Forfølgelser af Skrumsagere og Kloppenborgere efter bryllupssagen:	123
Statsborgerskabet:	123
Pinlig udvisning fra Toftlundgård:	123
H.D. Kloppenborg-Skrumsagers skolesag:	125
Afslutning:	131
For dem der vil vide mere og Noter:	139

Overpræsident von Köller - stående i midten med hatten i hånden - modtages under stor festivitas af landråd von Mauve på amtsbanegården i Haderslev i januar 1899. Ernst Matthias von Köller (1841 - 1928) var en tysk konservativ politiker, der 1894 - 95 havde været preussisk indenrigsminister. I 1897 blev han overpræsident i Schleswig-Holstein for at "skaffe ro", som han sagde. En af metoderne var at ruinere dansksindede ved at udvise deres tjenestefolk. Hans hårde politik har siden givet navn til perioden: "Køllertiden". I 1901 forlod han provinsen med udtalelsen: "Forholdene er vanskelige og vedbliver at være vanskelige". Herefter blev han statssekretær i Elsass-Lothringen. Hans efterfølger på posten, Wilmowski, fortsatte "den hårde hånds politik". Kreis Haderslebens landråd, von Mauve, blev i 1901 erstattet af Karl Becherer. Foto efter "Sønderjylland" red. af Svend Dahl og Axel Linvald, 1919.

Dette billede er taget omkring 1910 ved amtsbanegården i Skodborg (åbnet 1905) og viser nogle af de lokale repræsentanter for de preussiske myndigheder i en hyggestund. Bl.a. til venstre med sabel og schnurrbart: gendarm Kraft og stående bagest i midten: amtsforstander J.C. Meyer med en af sine preussiske ordner. Den ældre dame er Meyers hustru, Bothilde, og den yngre dame er en af hans døtre. Meyer hørte ikke til de udefrakommende embedsfolk, der ikke havde personlig indsigt i forholdene i Slesvig. Han havde levet hele sit liv i Haderslev Amt / Kreds, og hans dagligsprog har formentlig været sønderjysk; men hans administration foregik på tysk.

Indledning

Efter 1864 kom tyske myndigheder efterhånden til at mene, at de dansksindede i Slesvig udgjorde et parallelssamfund, som skulle bekæmpes. Det følgende handler om, hvordan det i praksis foregik omkring 1900 i "Amtsbezirk Schottburg" – altså i distriktet bestående af Langetved, Københoved og Skodborg. Til slut opsummeres, om midlerne virkede.

Kilderne er mest samtidige beretninger, aviser og myndighedsarkiver – specielt Amtsbezirk Schottburgs velbevarede dokumenter fra perioden. Stavning af personnavne er søgt ensrettet for at undgå misforståelser. Der henvises undervejs til nummererede noter til slut i artiklen.

Tid og sted¹

Efter 1864-krigen var hertugdømmerne Slesvig og Holsten endt med at blive til Provinsen Schleswig-Holstein i landet Preussen. Den øverste statsmyndighed var overpræsidenten, der residerede i byen Slesvig ligesom den lokale regering. I amterne – eller kredsene, som de hed – var der landråder, og landområdet var delt op i *Amtsbezirke*, typisk bestående af et par af de små preussiske kommuner. Det var – i princippet – en ulønnet ærespost at stå i spidsen i et "Amtsbezirk", at være amtsforstander, og som udpegningsmetoden var, kunne det aldrig blive en dansksindet – heller ikke i områder, hvor danske var i stort flertal.

Der Amtsvorsteher fungerede som en slags politimester eller herredsfoged, og var i praksis den person, som lokalt fik gennemført alle de love og regler, som gjaldt i det moderne samfund, som Preussen på mange måder var: Han var med til at syne veje, kontrollere vægt og mål hos de handlende, iværksætte forholdsregler, når der opstod mund- og klovsyge eller epidemier, foretog afhøringer, eksekverede udvisninger, indberettede arbejdsskader og statistiske oplysninger. Når den lokale gendarm efter sine patruljer i området indberettede, hvem han havde grebet i at køre på cykel eller med andre køretøjer uden lys i lygtetændingstiden, bidske hunde, drukkenbolte, indbrud og mange andre lovovertrædelser, så udskrev amtsforstanderen bøde for forseelsen – eller ekspederede sagen videre til højere instanser. Dagligt var der i posten nye instrukser og anordninger fra landråden i Haderslev, og borgerne bankede på kontordøren for at bestille pas, betale til forsikringsanstalten, få udstedt det særlige cykelkort eller andre id-papirer. Så der var nok at se til.

Området for beretningen her kaldtes *Amtsbezirk Schottburg* og lå helt op mod Kongeåen, så det var indtil 1920 et grænseområde. Det bestod af tre små kommuner, der på dansk hedder Langetved, Københoved og Skodborg og hørte til *Kreis Hadersleben* – Haderslev kreds. Langetved og Københoved udgjorde tilsammen Skrave Sogn, mens Skodborg Kommune faldt sammen med Skodborg Sogn.

Fra 1893 til 1912 hed amtsforstanderen her Jesper Caecilius Meyer. Han havde boet i Skodborg siden barnsben, hvor faren havde købt byens største gård (senere Hørlücks "Skatkær"). Efter at Meyer var blevet amtsforstander, havde han reduceret sine landbrugsmæssige aktiviteter og var flyttet til en mindre gård i byens nordlige udkant ("Skyggelund"). Til dels samtidig med amtsforstanderposten var han også kommuneformand (en slags sognerådsformand), personregisterfører (den, som i Preussen forestod vielser og registrerede fødsler og dødsfald), medlem af fattigbestyrelsen, med i den lokale sparekasses ledelse, domsmand ved Amtsretten i Rødding, vikar for amtsadvokaten samme sted og havde haft flere poster i Haderslev Kreds m.m.

Han har været en slags landsbykonge. Han var uden tvivl en dygtig administrator og yderst loyal over for sine preussiske arbejdsgivere, der da også undervejs belønnede ham med flere ordner; nemlig Den kongelige Kroneorden af fjerde Klasse (1904) og Den røde Ørneorden af fjerde Klasse (1911).²

Skodborg set fra nordvest efter 1909. Til venstre ses Meyers gård, "Skyggelund", med dens marker. - I øvrigt var Skodborg med sine ca. 1.250 indbyggere den største kommune i Meyers distrikt. Som billedet antyder, var landbrug et vigtigt erhverv, men der var også en del handel og mange håndværkere. I fire kroer måtte der udskænkes spiritus. I 1902 var ca. 2/3 af beboerne preussiske statsborgere. Ca. 1/3 blev angivet som danske, hvilket ikke nødvendigvis betød, at de havde dansk statsborgerskab. Der var mange danske tjenestefolk.³

For at antyde det administrative niveau i datidens samfund og fortælle om Meyers landbrugsbedrift følger her, hvad Meyer indberettede om sin ejendom til den preussiske stats tælling af kvæg og frugttræer den 1. december 1900⁴:

** 2 heste, over fire år gamle og primært anvendt i landbruget. - Der var ikke inden for de sidste 12 måneder født føl.*

** 7 køer - og inden for de sidste 12 måneder var der født 6 levende kalve.*

** ingen får.*

** 5 svin ½-1 år gamle.*

** 1 so*

** ingen geder*

** ingen gæs, kalkuner eller perlehøns*

** 3 ænder*

** 19 høns*

** 2 bistader*

** 14 æbletræer*

** 2 pæretræer*

** 8 blommetræer*

** 2 kirsebærtræer*

Illustrationer på følgende side:

Øverst: Købmand Christiansens butik ved Søndergade i Skodborg; personalet er parat til at betjene kunderne, herunder sørge for afvejning af mel, sukker, kaffe, te o.s.v. på de fine vægte på disken til højre. En af amtsforstanderens opgaver var at kontrollere mål og vægt i butikkerne foruden at sikre, at kemikalier o.l. blev opbevaret forsvarligt.

Han var også med til at give, hvad vi ville kalde spiritusbevilling, og skulle sørge for kontrol med "die Polizeistunde", altså at restauranterne lukkede til tiden. Som nu f.eks. i Bertramsens Østerkro på billedet nederst. Beliggende på det sydvestlige hjørne af Vestergade og Søndergade, hvor senere Sparekassen fik domicil.

Desuden var der så det med danskerne. Det havde fra starten – mere eller mindre bevidst – været meningen, at de skulle gøres til gode tyske borgere, ikke bare på papiret, hvad de fleste jo var blevet efter 1864, men også i deres bevidsthed. I begyndelsen havde fortyskningen ikke fyldt noget særligt, men efterhånden steg antallet af timer på og i tysk i skolen. Fra 1889 var tysk det eneste sprog i undervisningen bortset fra fire religionstimer, der kunne være på dansk. Historieundervisningen var centreret om tysk krigs-, konge- og kejserhistorie. Lærerne skulle tale tysk til børnene og sørge for, at de talte tysk indbyrdes. Danske privatskoler og -lærere

blev forbudt, fravær fra den tyske skoles undervisning blev registreret og straffet med bøder⁵. Senere i artiklen vil vi se, hvordan dette fungerede i praksis.

Skodborg Skole. Det har ikke været nogen let sag at være tysk lærer her. Klasserne var store – måske på 50 eller flere elever – og kun få af dem har mestret det tvungne tyske undervisningssprog. ”Die Ortschaftsinspektion” – d.v.s. sognepræsten – kontrollerede, at alt gik rigtigt for sig; tilstedeværelse blev registreret, og var fravær ubegrundet, blev det indberettet til amtsforstanderen, så han kunne sende forældrene bødeforlæg. Skolen lå på den vestlige side af Søndergade, hvor der sidst i 1950’erne blev bygget tjenestebolig for skoleinspektøren, nu indrettet til børneinstitution. - I 1909 blev den nye og moderne Skodborg Skole taget i brug. Bygget i tegl og med fast tag, beliggende en smule sydligere.

Fra starten, da det gik op for slesvigerne, at der hørte op til 3 års militærtjeneste til at være preussisk borger, udvandrede mange – måske så mange som 60.000. Men udvandringen stilnede af, de tilbageblevne fandt sig i militærtjenesten og den nye administration. Der var ikke oprør, bomber, væbnet opstand eller lign. De dansksindede tog andre våben i brug; de oprettede foreninger – først og fremmest de store politiske foreninger: Sprogforeningen, som fik biblioteker overalt i området og uddelte i tusindvis af danske bøger – foruden at den udgav *Dansk Sangbog*, også kaldet *Den blå Sangbog* efter sin indbinding. Skoleforeningen gav tilskud til ophold på danske efterskoler og højskoler. Vælgerforeningen, hvori det var lykkedes at samle de dansksindede i én forening på trods af mange forskellige meninger og interesser, gav mulighed for med styrke at gå ind i det tyske politiske liv med dansk repræsentation både i den preussiske landdag og i den tyske rigsdag.

Men ud over de tre store foreninger var der en skov af mindre, lokale foreninger med emner som selskabelighed, dilettant, gymnastik o.s.v. – i deres formålsparagraffer helt upolitiske, men i praksis steder, hvor danskere kunne mødes, og man kunne vedligeholde dansk sprog og kultur. Nogle meldte sig ud af den tyske Landeskirche og stiftede frimenigheder som i Rødding. Overalt blev bygget forsamlingshuse, hvor dansksindede kunne mødes uden, at en krovært kunne blive truet med tyske sanktioner, hvis han åbnede for danske møder.

Øverst følgende side: For hyggens og sammenholdets skyld og for at bevare det danske sprog blev der spillet meget amatørteater i tyskertiden. Her er holdet af skodborgere, som omkring 1910 opførte Hostrups ”*Gengangerne*”. Billedet er taget foran Skodborgs Forsamlingshus, som i slutningen af 1906 åbnede på Søndergadet over for mejeriet.

Forsamlingshuset i SKOVBORG

Med von Köllers indsættelse som overpræsident i 1897 skulle danskheden have dødsstødet, og der fulgte masseudvisninger, chikanerier og restriktioner, som ikke set tidligere. I en del tilfælde var de nationalistiske tyske embedsmænd og politikeres dispositioner direkte ulovlige og blev omstødt af tyske domstole. Det blev ikke meget bedre, da von Köller i 1901 blev udskiftet med von Wilmowski. Det er tiden med Köller og Wilmowski, der er baggrunden for vores beretning.

Grænsekontrol. Skodborghus-overgangen fra syd. T.v. ses en dansk grænsegendarm, bagest den danske tolder, der efter 1864 holdt til i det stråttækte hus t.h. og senere flyttede ind en rødstensbygning på den modsatte side af vejen. Forrest t.h. ved den tyske grænsepæl står den tyske tolder. Inde på broen – og det vil sige på dansk territorium, da grænsen gik ved åens sydbred – står en tysk grænsevagt. Før første verdenskrig var bevogtningen til daglig ikke overvældende; men når der var danske fester nord for grænsen, blev der indsat preussiske gendarmere til at registrere, hvem der skulle over åen.

Amtsbezirk Schottburg havde hele fire grænseovergange til Danmark: Over Frihedsbroen i Københoved Kommune, ved Skodborghus, hvor der var toldsted, så overgangen kaldtes derfor på tysk Die Zollstrasse, ved Lundsgaard / Knagmølle og ved Holt på vejen mod Vamdrup. De tre første førte over Kongeåen, den sidste fandtes på landevejen. Ved mindst én lejlighed med fest i Skibelund skulle amtsforstander Meyer yderligere sørge for bevogtning af grænseovergangen ved Foldingbro.

Overvågning af politiske aktiviteter – deltagelse i udenlandske møder

Midt i august 1900 var der på Askov Højskole – lige nord for grænsen – et flerdages kursus for universitetsstuderende. Blandt emnerne var højskolens baggrund, indhold og mål; professor Poul la Cour, bl.a. kendt for sit vindmølleeksperimentarium lidt øst for højskolen, fortalte om kristendom og naturvidenskab. Et andet foredrag handlede om den hedenske mytologi, som levede videre i moderne tid. I tilslutning til kurset var der et åbent folkemøde i plantagen ved Tirslundstenen lidt længere vestpå. Mødet blev omtalt vidt og bredt i danske aviser⁶, og i den anledning modtog amtsforstander Meyer følgende brev fra landråden i Haderslev⁷. I oversættelse lyder det:

*Den kgl. Landråd
J.Nr. 280
Hemmeligt*

Haderslev 10. august 00

Efter hvad jeg har erfaret skal der søndag den 12. d. m. kl. 4 om eftermiddagen afholdes et folkemøde i anlægget i Tirslund ved Askov.

De bedes sørge for, at grænsen bliver vel overvåget, og at de, der på den nævnte dag rejser herfra til Danmark, bliver identificeret.

I rapporten skal vedkommendes statslørforhold undersøges, og det skal angives om de beskæftiger danske tjenestefolk.

Becherer

*Til Herr Amtsforsanderen i Skodborg.
Personligt.*

Den slags ordrer kom der fra 1898 en del af til Meyers skrivebord⁸. I perioder må Meyer og de gendarm, han kunne rekvirere til grænsekontrollen, have været på overarbejde.

Opgaverne har været grebet lidt forskelligt an, men kunne i mange tilfælde være ret arbejdskrævende. I tilfældet med Tirslundmødet var det tilsyneladende kun gendarm Mölck fra Meyers hjemby, Skodborg, der var udkommanderet til opgaven, og antallet af grænsepassanter var begrænset til en snes stykker. Det eneste problem var, at gendarmen måtte opgive at finde ud af, hvem der tog til Danmark for specifikt at deltage i folkemødet, fordi der samtidig var fodboldkamp i Vejen, og det forplumrede registreringen. - Det implicit danske kulturmøde i form af fodboldkampen var åbenbart mindre vigtigt end den eksplicite demonstration af dansk kultur på folkemødet.

Det var heller ikke nogen stor sag, da landråden bad om at få efterforsket eventuel deltagelse fra Skodborg i Sønderjyds Forenings årsmøde i Holstebro et par dage forud for Tirslundmødet; for her var resultatet af gendarm Mölcks undersøgelse, at ingen fra Skodborg skulle med.

I andre tilfælde skulle Meyer sørge for overvågning af hele fire grænseovergange, og overvågningen skulle være i kraft fra morgen og indtil passanterne var vendt hjem igen, måske sent om aften. Så skulle flere gendamer rekvireres. Især i forbindelse med de årlige grundlovsmøder, der blev afholdt i Skibelund Krat, var der tale om ret store antal personer, der skulle registreres. I al fald for perioden 1898-1904 findes der i Meyers arkiv lister over dem, der passerede Kongeåen for at være med i Skibelund den 5. juni.

Kongeskrift
Den den 5te Juni 1898. in Skibelund den firtjendte
Lænten.

Nr.	Navn	Navn	Stand.	Indfødsr.	Udvalgsopgaver Eni det Kongeskrift, Komm. Jylland, det kongeskrift, Skibelund	Ø Fødselens st. Skibelund
<u>1. Gavninde Schellburg</u>						
1.	Kaltoft	Lovise f.	Jesuist	Nethlenburg	Schellburg Jylland - Jylland	✓
2.	Møller	Peter	Jesuist	Schellburg	"	✓
3.	Kaspersen	Jen.	Kunst	"	"	✓
4.	Rundt	Jensens	Maler	"	"	✓
5.	Cläuser	Konrad	Jesuist	"	"	✓
6.	Petersen	Jürgen	Jesuist	"	"	✓
7.	Jensen	Peter	Konferens	"	"	✓
8.	Schultz	Jens Jürgen	Løbsling	"	"	✓
9.	Tannsen	"	Kunst	"	"	✓
10.	Nissen	Madsen	Jesuist	"	"	✓
11.	Tedderson	Jens Peter	Hallensfar	"	"	✓
12.	Rundt	J. M.	Kunst	"	Jøbenhavn Tøjehit	—
13.	Samu	Larsen	Magt	"	"	—
14.	Bach	Erindring	Kunst	"	"	✓
15.	Petergaard	Jens	Kunst	"	"	✓
16.	Hansen	Anders	Magt	Langager	"	—
17.	Jensen	Martin	"	Schellburg	"	—
18.	Küch	Johannes	"	"	Lundshofmühle	—
<u>2. Gavninde Schellburg</u>						
1.	Birk	Johes	Jesuist	Schellburg	Schellburg Jylland - Jylland	✓
2.	Branson	Jens	Jesuist	"	"	✓

Den første af Meyers seks sider lange registrering af grænsepassanter til Skibelund den 5. juni 1898.

Navne, stilling og adresse blev registreret kommunevis. - Som ses, angives Skudstrup stadig på dette tidspunkt som en selvstændig kommune.

Desuden, om man passerede grænsen ved toldstedet (Skodborg-hus), Frihed eller Lunds-gårds Mølle (Knagmølle).

Desuden om man var preusser eller dansker.

Der har tilsyneladende været mange unge tjenestefolk med - f.eks. nr. 14, tjenestekarlen Frederik Bach, som kom til at spille en rolle ved et bryllup i Københoved, omtalt senere i artiklen.

Arkivet for Amtsbezirk Schottburg i Rigsarkivet, Aabenraa.

Men desuden findes lister over passanter til en del andre begivenheder i Danmark i disse år:
 Den 27. august 1899: Folkemøde i Skibelund i forbindelse med Dansk Skoleforenings årsmøde i Askov.
 I marts 1900 var den tidligere præst ved Rødding Frimenighed, Cornelius Appel, død og skulle den 1. april begravnes i Askov. Den 29. juni samme år kom kronprins Frederik (d. 8.) på besøg i Vejen med tre af sine sønner. Den 8. september 1903 fejredes Grundtvigs 120-årsdag i Skibelund. Forskellige bemærkninger i arkivalierne tyder endog på, at denne oversigt over registreringer af nordslesvigere, der ønskede at deltage i begivenheder i Danmark, på ingen måde er komplet.⁹

En kold dag ved Frihed-overgangen over Kongeåen. Set fra tysk side. Selv om overgangen var ganske lille, hørte den til dem, der normalt blev overvåget, da den lå lige på vejen fra Københoved til Skibelund, med efterskolen og krattet, og til Askov med Højskolen. "Frihed" kom fra navnet på det lille kampestenshus til venstre i billedet – altså på den danske side af Kongeåen. Den var i 1870 blevet bygget af H.D. Kloppenborg, Bejstrupgaard i Københoved, som et fristed på dansk grund. – I en af sine rapporter fra denne overgang skriver gendarm Mölck: "Ved Skrumsagers hus på den anden side af grænsen blev Dannebrog straks hejst, og hans træskur på denne side af grænsen blev allåst, så vi var udsat for den stærke og skarpe vestenvind og ikke kunne søge beskyttelse."

Et par avisnotitser antyder sceneriet med gendarmerne ved grænsen, først Hejmdal den 10. juni 1902:

<p>I Torsdags (d.v.s. den 5. juni 1902) holdt preussiske Gendarm Vagt ved Grænsen, for at ikke alt for mange skulde drage over til Grundlovsfesten i Kongeriget for der at høre, hvad der sagdes om det danske Folks Frihed og Ret. Ved Siden af Gaardejer Kloppenborg-Skrumsagers Bro over Kongeåen mellem Københoved og Ski-</p>	<p>belund stod der saaledes ikke mindre end to Gendarm paa Post. ... Et Par Dreng fra en af Byerne nær ved Grænsen vilde i Torsdags efter Skoletid over til Grundlovsfesten i Skibelund Krat. Da de imidlertid traf paa Gendarmerne, der holdt Vagt ved Broen, advarede disse dem mod at passere. Hvis de gik derover, vilde de fortælle Sko-</p>	<p>lelæreren det. Drengene frygtede for, at Festen saa bag efter vilde komme til at svie til deres Rygstykker og vendte om for denne Gang, men der forlyder ikke noget om, at de har tabt Lysten til at gaa til Grundlovsfest en anden Gang. For Resten gad vi set Gendarm og Lærere dokumentere deres Ret til at blande sig i sligt.</p>
--	---	---

Hejmdal den 13. november 1902 : Et par dage tidligere var broen over kanalen ved Frihed-overgangen skyl-

let væk, og man kunne ikke passere; men samtidig var der en fest med foredrag på Askov Højskole:

I samme Anledning holdt endnu en Times Tid efter Mødets Begyndelse 4 - fire - Gendarmer, to til Hest og to til Fods Vagt ved Klop-	penborg-Skrumsagers af Vandet ødelagte Overførsel over Kongeaaen.	Det saa ud til alt andet end Fred og Venskab: 4 vaabenklædte Mænd ved en opbrudt Bro.
--	---	---

Mange af den slags avisomtaler blev på forskellig vis gengivet i dagblade i Danmark f.eks. denne i Næstved Tidende den 16. november 1902:

Den private Bro over Kongeaaen mellem Københoved og Skibelund bevogtedes ifølge "Hejmdal" i Tirsdags af 4 prøjsiske Sjangdarmere, 2 til Hest og 2 til Fods. Om denne Vagt var udsat for at advare Vejfa-	rende mod at benytte denne Overkørsel, som er ødelagt af Aaen, eller for at notere de syd fra passerende fordi der samme Dag var Mindefest paa den ½ Mil nord for Broen liggende Askov Højskole	for P. Hjort-Lorenzen og Henrik Steffens, oplyses ikke i "Hejmdal", som blot nævner at det saa alt andet end fredeligt ud at se 4 vaabenklædte Mænd ved en opbrudt Bro.
--	---	---

Ud over, at listerne fra gendarmerne på grænsen selvfølgelig skulle renskrives, inden de kunne ekspederes videre til landråden, så skulle der tit også foretages supplerende efterforskning af personerne.

En del af borgerne i distriktet var i myndighedernes søgelys, og stod i forvejen på en kontrolliste, især fordi de var medlemmer af nationale danske foreninger. I forbindelse med fremstillingen af skemaerne til landråden, kunne der ske en "registersamkørsel", så de mistænkelige personer i kolonnen med bemærkninger kunne markeres med "Steht unter Kontrolle".

De, der passerede grænsen for at deltage i arrangementer som f.eks. grundlovsfesterne i Skibelund, kom ikke kun fra Skodborg, men fra mange forskellige kommuner i landsdelen - således angives hele 20 forskellige kommuner i listerne fra juni 1898. For at kunne fastslå statstillørsforholdene for de mange personer, måtte Meyer derfor skrive rundt for at forhøre sig hos de forskellige kommuneforstandere, der ikke altid kunne identificere personerne ud fra de oplysninger, som de fik fra Meyer. Så det har været noget af en opgave at få de endelige lister udfyldt.

Skulle det også oplyses, om grænsepassanterne havde danske tjenestefolk, kunne det være nødvendigt med yderligere efterforskning f.eks. lokalt ved, at gendarm Mölck red rundt og forhørte sig hos personerne selv eller hos deres naboer eller andre.

Hvad registreringen af statstillørsforholdene for passanterne og deres tjenestefolk skulle bruges til, vender vi tilbage til.

Overvågningen foregik ikke alene på den tyske side af grænsen. Ved enkelte lejligheder har gendarm Mölck tilsyneladende været over Kongeåen for at kunne rapportere fra begivenheder i Danmark. Vi må gå ud fra, at det har været inkognito - uden pikkelhue, sabel og pistol, altså som en slags hemmelig agent.

I et tilfælde er Mölcks rapport noget atypisk, men da den har sine spøjse elementer, og viser, at selv i prøjsernes gendarmverden var der ikke altid "Ordnung", tages den med her:

Rapporten stammer fra den danske kronprins' besøg i Vejen den 29. juni 1900, "*die Anwesenheit Allerhöchster Herrschaften*", som gendarm Mölck betaget kaldte begivenheden. Gendarmen begynder lidt atypisk med at nævne, at nogle af personerne på passant-listen faktisk er tysksindede, og ud over de nævnte har også nogle af grænsefunktionærernes koner besøgt byen. Så prinsebesøget i Vejen har været noget af en *celebrity event* med betydelig attraktionsværdi.

Forud havde Mölck indhentet oplysninger om festprogrammet og om, hvem der var inviteret. Ud fra sin viden om planerne havde han ikke fundet det nødvendigt at lade grænsen overvåge; derfor var han blevet noget overrasket, da han den 30. juni fandt ud af, at der havde været fremmede gendarmere ved grænsen for at registrere de besøgende. Gendarmene var i øvrigt kommet for sent og var gået for tidligt, og deres angivelser stammede for en stor del "aus Hörensagen"; der havde været mange passanter, som ikke var kommet på gendarmernes liste.

Mölck tilføjede, at det nok mest var af nysgerrighed, at folk havde besøgt Vejen den 29. juni og ikke p.g.a. politiske forhold vedr. "Sönderjülland". Desuden havde det været udsmykningen med de 1.500 faner og de mange æresporte foruden byens elektriske belysning, der havde tiltrukket folk. - Efter Mölcks mening havde hele besøget været en uskyldig hændelse.

Mon ikke, at Mölck havde fundet ud af, at han havde dummet sig ved ikke at lade grænsen bevogte, og at han nu skulle forsvare sig ved dels at kritisere kollegaernes arbejde og dels ved at tale kronprinsens besøg i grænsebyen Vejen ned som en politisk begivenhed. - De 1.500 dannebrogssflag og et kongeligt besøg i en forholdsvis lille by lige nord for grænsen må nu have været noget af en manifestation. - Hans viden om forholdene kunne tyde på, at han selv havde været der - gad vide, om han i virkeligheden havde lavet sig en lille familieudflugt for at se den danske kronprins og de tre prinser?

Møde i Skibelund Krat ca. 1910. Skibelund Krat blev et nationalt mødested efter nederlaget i krigen i 1864. Her mødte dansksindede nord og syd for Kongeåen hinanden. På den sydvendte skråning blev en mødeplads anlagt med siddeplads til omkring 4000. Årets højdepunkt var grundlovsmødet. Omkring mødepladsen og ude i landskabet rejstes en række mindesten og monumenter. Vejen Lokalhistoriske Arkiv.

Den anden rapport er mere efter bogen, og den stammer fra grundlovsmødet i Skibelund Krat den 5. juni 1902, "den politiske fest i Skibelund", som Mölck kaldte den. Mærkeligt nok skrev han ikke noget om omfang og deltagerantal, og om talerne nævnes blot, at det var ukendte talere fra Danmark. Til gengæld gik

Mölck ind på talernes tema; at livegenskabet er blevet ophævet, og forholdene er bedre nu end tidligere. – Her kan næppe været tænkt på forholdene syd for grænsen, men på systemskiftet i Danmark i sommeren 1901, hvor parlamentarismen i praksis blev indført i Danmark, og andre end højrepartiet kunne komme til magten.

Efterretningsmanden gør noget ud af at fortælle om salget af 3 billeder formedelst 6 øre pr. stk.: Et af skolen i Skibelund, et af mindesmærket for tidligere rigsdagsmedlem Hans Andersen Krüger og et af mindesmærket for Kong Magnus den Gode.

Thi for Mølck var billederne ikke uskyldige souvenirs og merchandise; for skolen i Skibelund er Skibelund Efterskole, hvortil mange dansksindede sendte deres nykonfirmerede børn, når de skulle have opdateret

deres danskundskaber efter at have været tvunget til at gå i tysk skole.

Krüger (1816-1881) var de danske slesvigeres meget skarpe repræsentant i den tyske rigsdag i Berlin 1867-78, og i 1882 var der blevet opsat en mindesten for ham i Skibelund Krat.

Magnusstenen, udført af Niels Skovgaard, var rejst i Skibelund i 1898, og på overfladen var den et minde over Magnus den Godes sejr over venderne i 1043; men forfatteren Thor Langes indskrift, som tyskerne havde protesteret imod, og som Mølck citerer i fuld længde, talte direkte til samtiden: ”*Magnus tvende Rigers Pryd / Unde Gud din Kongesjæl / At se Nordens Grænsepæl / Atter rykket / Frem mod Syd*”. – Alt sammen gedigen dansk propaganda i Mølcks og hans arbejdsgiveres optik.

Desuden noteres, at der for 5 øre solgtes et sanghæfte med 5 sange, der blev sunget af forsamlingen. Også sangtitlerne nævner Mølck, og han har hjemme slået numre

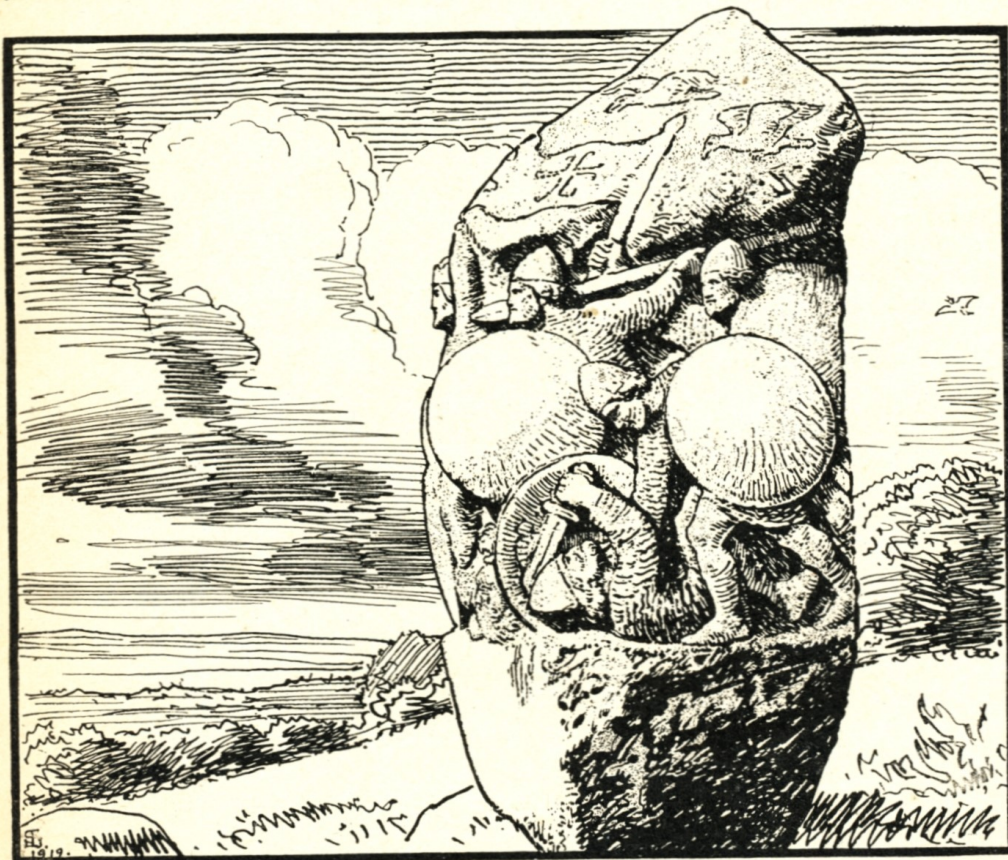
op i Den blaa Sangbog for så vidt, som det var muligt. – Af de 5 sange har i al fald ”Det haver så nyligen regnet” været problematisk at synge offentligt syd for grænsen.

Ovenfor: Krüger-monumentet: Vejen Lokalhistoriske Arkiv.

Følgende side: I tobindsværket ”*Sønderjylland*”, som udkom i København i 1919, redigeret af Svend Dahl og Axel Lindvald, fik Niels Skovgaard mulighed for at give sin egen fortolkning af Magnusstenen. Forrest i bind to, som især handlede om nationalitetskampen, bragtes hans tegning, som ses på følgende side: Omgivet af blomsterornamenter, under overskriften Sønderjylland og med Langes tekst nederst ses Magnusstenen anbragt med udsigt ud over Kongeådal; blikket og spyddet er rettet mod syd, og fjenden trædes under fode.

I forbindelse med afstemningen og genforeningen i 1920 blev ordene om grænsepælene, der blev rykket mod syd, ofte anvendt på f.eks. æresporte.

Sønderjylland

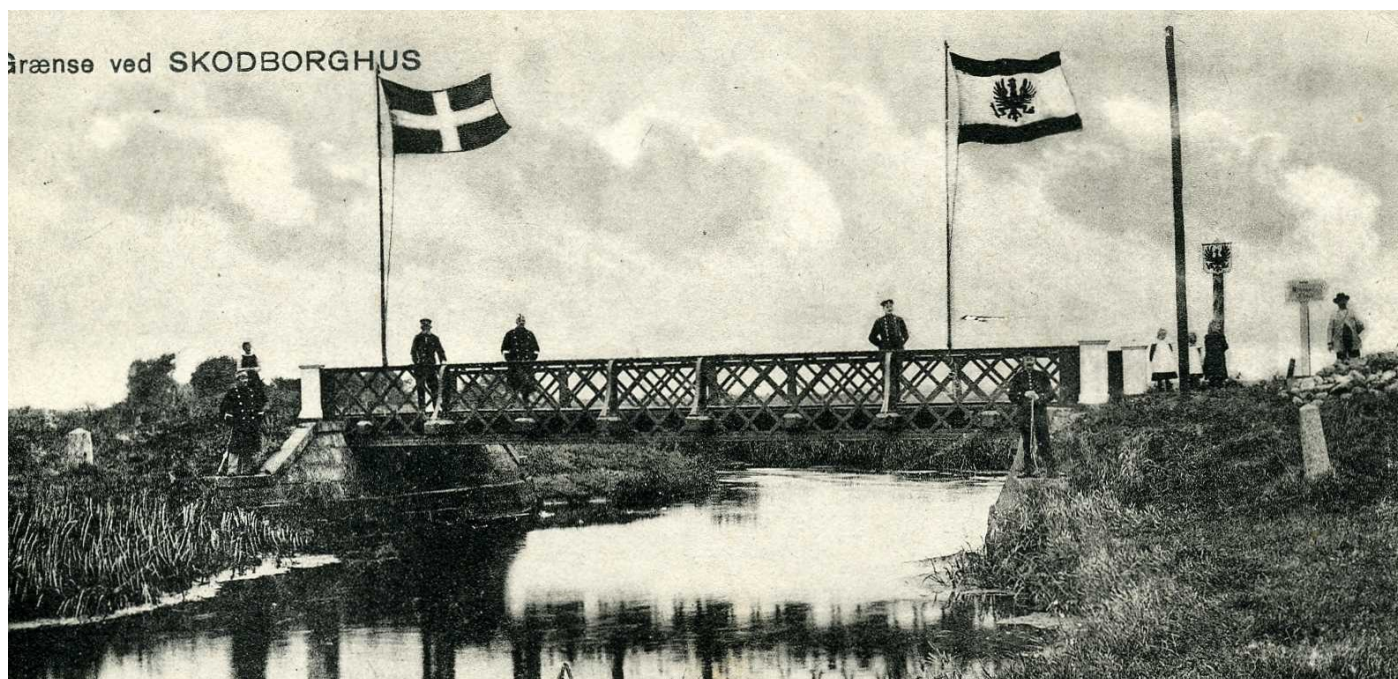
MAGNUS, TVENDE · RIGERS · PRYD,
VILDE · GUD · DIN · KONGESJÆL
AT · SE · NORDENS · GRÆNSEPÆL
ATTER · RYKKET · FREM · MOD · SYD.

Brug af de indhentede data - udvisning og chikane

Som nævnt var det meget vigtigt ved overvågningen at få registreret passanternes statsborgerskab. Efter 1864 var de fleste borgere i Slesvig pr. automatik blevet preussiske statsborgere. Men ret mange andre, nemlig de såkaldte optanter, havde udnyttet en mulighed for at vælge at have dansk statsborgerskab og så i al fald i en periode at forblive i Slesvig og fortsat have fast ejendom. Det lyder simpelt; men bl.a. fordi der var forskellige betingelser, og fordi området blev administreret på forskellige måder til forskellige tider, blev det meget kompliceret - specielt når de oprindelige optanter fik børn; for sådan som lovgivningen var på dette tidspunkt i Danmark og i Tyskland, blev børn af optanter reelt statsløse. Der var også de såkaldte hjemløse, der var født efter 1864 som børn af indvandrede danske statsborgere, og som nu var statsløse¹⁰. Desuden var der i landet mange danske statsborgere, som for en kortere eller længere tid havde fundet sig et arbejde syd for grænsen. - Også mange tysksindede havde danskfødte tjenestefolk i deres brød. En folketælling i Skodborg i 1902 viser, at ca. en tredjedel af beboerne ikke var preussiske statsborgere¹¹. Bortset fra de nationale aktiviteter har de ikke-preussiske personer formentlig indgået i det almindelige liv - arbejdet, betalt skat, sendt deres børn i kommuneskolen o.s.v.

Preussiske statsborgere kunne ikke udvises; men alle, der ikke var preussiske statsborgere, kunne udvises rent administrativt - altså uden nogen form for retssag. Optanter og andre ikke-preussere måtte politisk holde en meget lav profil. Hvis de ville forblive i Slesvig og f.eks. fortsat drive en slægtsgård, kunne de ikke vise deres nationalitet. Samtidigt forsøgte de tyske myndigheder i disse år at få nogle af de dansksindede preussiske statsborgere gjort til optanter, så at de kunne udvises.

Når man blev udvist, var der ikke noget, som hed tålt ophold, fordi et andet land ikke ville modtage én - man havde inden for den givne frist at forlade preussisk område. De fleste udviste fra Amtsbezirk Schottburg var af dansk nationalitet, men havde ikke nødvendigvis dansk statsborgerskab. Hvordan de blev modtaget ved grænsen vides ikke.

Hvad registreringerne af statstillørsforhold skulle bruges til, afsløres i Meyers register over udvisninger: Den 14. juli 1899 blev kopasserne Knud Jensen (26 år) og Niels Ebbesen (24 år), begge født i Ribe Amt, udvist med 24 timers varsel, fordi deres ”arbejdsgiver Kloppenborg Skrumsager i Københoved er dansk agitator og ... fordi Skrumsager jun. den 5. juni 1899 havde sendt sine tjenestefolk, der var preussiske statsborgere til politisk møde i Skibelund”. Så: De tjenestefolk, der var preussiske statsborgere, og som havde været med i Skibelund, kunne ikke udvises; men det kunne deres danske kollegaer, og det blev de - uanset om de havde været med eller ej - som en aktion mod deres dansksindede arbejdsgiver. Det skete rent administrativt.

Helt tilsvarende blev den 20-årige mejerilærling Carl Sørensen fra Ribe amt udvist den 4. september 1899 med 24 timers varsel med den begrundelse, at hans arbejdsgiver, mejeribestyrer Frosch, var dansk agitator, og havde sendt medarbejdere, der var preussiske borgere, til den politiske fest i Skibelund den 27. august 1899.

Skrave Mejeri ca. 1900. Til venstre med cyklen ses mejerist Theodor Frosch. Frosch var som mange andre mejerister dansksindet og havde som sådan deltaget i mødet i Skibelund i 1899. Vi skal senere se, hvordan hans bryllupsfest i 1901 blev overvåget af en gendarm, som lå på lur uden for festteltet. Skrave Lokalarkiv.

Den 7. oktober 1899 blev hos ”den danske agitator” Nikolaj Ludvigsen i Københoved hele 5 tjenestefolk udvist, fordi han havde deltaget i et politisk møde tidligere på måneden. Vi må håbe for Ludvigsen, at han det år havde været tidlig på den med efterårsarbejdet på markerne.

Nikolaj Ludvigsen ejede 1897 - 1938 Vester Lundgaard på Københovedvej. Her ses han i gårdens have bagest som nr. tre fra højre sammen med sin familie og sit folkehold omkring 1910. - Ludvigsens var i øvrigt blandt dem, som havde forladt Landeskirche og var medlem af Rødding Frimenighed. Skrave Lokalarkiv.

Selve udvisningshandlingen var hver gang den samme: Den, der skulle udvises, indfandt sig på amtsforstander Meyers kontor – enten efter at have fået en stævning, som man kun kunne negligere, hvis man ønskede bøde og fængsel, eller også ved politigendarmens foranstaltning. Så blev den fremmødtes identitet fastslået, og han/hun blev præsenteret for udvisningsordren og gjort opmærksom på straffen for at vende tilbage uden tilladelse. I princippet skulle den udviste så skrive under på referatet af mødet – undertiden vægrede vedkommende sig dog herimod. I forbindelse med mødet blev den udvistes signalement ført til bogs. Masser af disse referater og signalementer findes i Meyers arkiv¹².

I de nævnte tilfælde var de udviste danskfødte statsborgere. Senere kommer vi til en sag, hvor det ikke var så enkelt.

Udvisningerne tjente ikke andet formål end at chikanere de dansksindede til at makke ret. „Naar han ikke kunde komme Agitatorerne til Livs paa anden Maade, maatte han søge at ramme dem indirekte, om nødvendigt ruinere dem, saa at de rejste ud af Landet", og „Det bebrejdes mig tit, at jeg udviser uskyldigt Tyende, Folk som ikke er Krakilere. Men jeg siger mig selv, at naar jeg ikke kan komme Agitatorerne til Livs paa anden Vis, maa jeg søge at ramme dem paa denne Maade, om nødvendigt ruinere dem, saa at de rejser ud af Landet." Som von Köller sagde¹³.

For at en af de ramte arbejdsgivere ikke skulle finde en let løsning på sit pludseligt opståede arbejdskraftproblem ved at låne nogle andre danske tjenestefolk hos naboen, blev dette efterforsket, og hvis det skete, blev også disse folk udvist¹⁴.

Trussel om udvisning af tjenestefolk kunne bruges som pression; gårdejer Christian Lund i Københoved havde i juni 1899 deltaget i Grundlovsfesten i Skibelund sammen med sin kone, tre børn, og mindst to tjenestefolk. Efter at have set listerne med grænsepassanter sendte landråden i Haderslev den 12. juni 1899 kl. 14.23 et telegram til amtsforstander Meyer i Skodborg om, at Chr. Lund i Københoved kunne beholde sine tjenestefolk, hvis han skriftligt forpligtede sig til at afholde sig fra enhver agitation. Og faktisk underskrev Lund samme dag en erklæring om, at han fra dags dato ville afholde sig fra enhver agitation og også holde sig fra alle forsamlinger, hvor der kunne forekomme agitation. – Så skulle man tro, at alt var godt, men Lund havde gjort sit tilsagn tidsbegrænset – faktisk kun indtil 1. november 1899. Dette kunne landråden ikke acceptere¹⁵.

Telegrammet fra landråd Mauve i Haderslev med det gode tilbud til gårdejer Chr. Lund i Københoved, at han kunne beholde sine tjenestefolk, hvis han ville underskrive en erklæring om at afholde sig fra agitation i fremtiden. Nedenfor Chr. Lunds tidsbegrænsede erklæring. Arkivet for Amtsbezirk Schottburg., RA.

*Ich unterzeichne diese Erklärung
Ew. Exzellenz und willig und ohne
Zwang mich verbindend diese
meinem Wohnort für diese
Anliegen bis zum 1.
November 1899 mich von
jeder Agitation fern zu
halten und von jeder Ver-
sammlung, wobei Agitation
vor sich zu gehen, fern zu
bleiben. Ich bin in
Königsberg am 12. Juni
1899.*

Chr. Lund

Blatt Nr. 66
 Zeitung Nr. 4375
 Telegramm Nr. _____

Aufgenommen von *den*
 den *12*. Juni um *14* Uhr *23* Min.
 durch *Meyer*

Telegraphie des Deutschen Reiches.
 Amt *Schottburg*

Ausgefertigt
 um *2* Uhr *23* Min.
 durch *Meyer*

Telegramm aus *Hadersleben* *1* *21* *1899* den *12* *ten* *6* um *2* *Uhr* *23* *Min.*

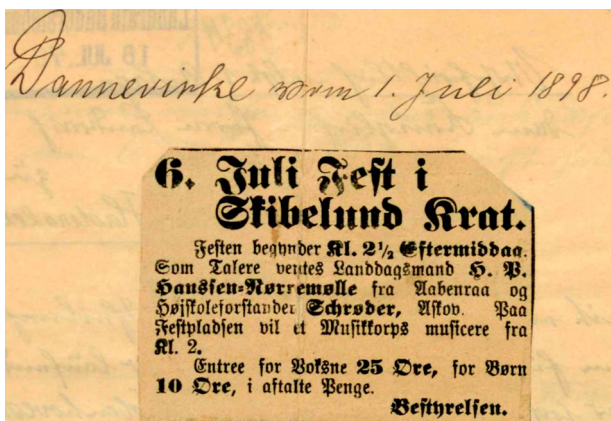
Christiansen
Schottburg

*Höchst Köbenhoved
 kann diese Erklärung befallenen
 falls pflichtig. Agitationen
 sich von jeder Agitation fern zu
 halten. Könige jedoch Schottburg
 nicht zu kommen.*

Chr. Lund

Hvordan registreringen af grænsepassanter til nationale begivenheder kunne anvendes over for preussiske borgere i øvrigt, findes der et eksempel på i Haderslev landrådets arkiv¹⁶:

Landråden havde i 1898 set, at der blev annonceret for 6. juli-fest i Skibelund. Et musikkorps skulle underholde på festpladsen, og landdagsmand H.P. Hanssen og højskoleforstander Ludvig Schrøder, Askov, skulle tale. Derfor bad landråden om at få rapporteret, hvem der deltog fra syd for grænsen. Den 16. juli kunne amtsforstander Meyer indsende sin renskrevne liste med grænsepassanter ved Frihed- og Skodborghus-

overgangene. På listen var der 73 "hovedpersoner", og hertil kom en del hustruer og andre familiemedlemmer – i alt omkring 92 personer. Stort set alle havde preussisk statsborgerskab. På listen var i visse tilfælde angivet, om personerne havde poster i lokalsamfundet.

Announce i Dagbladet Dannevirke den 1. juli 1898 for 6. juli-fest i Skibelund Krat. Indklæbet i landrådets sagsakt.

Egentlig skulle Magnus-stenen have været afsløret ved denne lejlighed; men Niels Skovgaard var ikke helt færdig med sit arbejde. Omkring 1.500 deltog i festen.

Allerede fire dage senere havde landråden og hans folk nærlæst Meyers liste, og da de var faldet over et par mistænkelige personer på den, blev Meyer nu bedt om supplerende oplysninger: Om skoleforstander og gårdejer i Langetved, Johan Lunds politiske aktiviteter ville landråden gerne høre nærmere, da han overvejede at fyre ham fra hans hverv. Desuden ville han have undersøgt, hvordan det forholdt sig med nr. 35's deltagelse i festen – nærmere bestemt lærer Niels Bach med adresse i Kiel.

Den 27. juli svarede Meyer, at gårdejer Johan Lund var meget dansksindet, han havde været meget aktiv ved det sidste rigsdagsvalg, og der var en retslig undersøgelse i gang vedr. hans medvirken til pengeindsamling til rigsdagsmand Gustav Johannsen. Lærer Bach i Kiel var søn af parcellisten Peter Simonsen Bach på Skodborg Mark, en meget fanatisk dansksindet familie; en bror til læreren havde i sin tid fået en frihedsstraf, fordi han havde ødelagt en flagstang i Øster Lindet. Læreren var kommet rejsende med sine slægtninge til festen i Skibelund.

Peter Simonsen Bach, der stammede fra Agrup, ejede et landbrug i Langetved, Vejshovedvej 2, fra 1861 til 1902. Bygningerne, der ses på billedet, blev på et tidspunkt erstattet af nye, mere moderne, grundmurede og med fast tag. Han fik i alt 5 børn. Bl.a. Simon, som i 1902 overtog stedet, Niels, der som lærer i Kiel blev involveret i sagen, som er beskrevet i artikeltæksten. Sønnen Frederik Bach vender vi tilbage til i forbindelse med omtalen af købmand Wraas bryllup senere. På billedet ses Simon til hest, i midten ægteparret Peter Simonsen Bach og fru Kjestine Marie - til højre datteren Matilde.

Øverst på følgende side: Niels Bach og hustru fotograferet omkring 1920.

Den 6. august 1898 skrev landråden til provinsregeringen i Slesvig for at fortælle, at lærer Bach fra Kiel den 6. juli sammen med sine slægtninge havde deltaget i en politisk forsamling, en "forbrødringsfest", i Skibelund Krat, nord for grænsen. Samtidig videregav landråden Meyers oplysninger om Bachs fanatisk danske familie og broderens hærværk mod en flagstang i Øster Lindet, som ved landsretten i Flensborg var blevet straffet med to ugers fængsel.

Præcist en måned senere svarede provinsregeringens departement for kirke- og skolevæsen på landrådets indberetning med en afskrift af departementets skrivelse til kredskoleinspektør Kuhlitz i Kiel. Heraf fremgik, at man havde bedt ham om at føre til protokols, at man for denne gang ville se bort fra yderligere foranstaltninger mod lærer Niels Petersen Bach ved 6. Drengeskolens skole i Kiel. Men at han i varetagelsen af sin stilling som preussisk folkeskolelærer havde pligt til for fremtiden at omhyggeligt undgå f.eks. deltagelse i den slags fester. - Så Bach havde fået en alvorlig advarsel.

Også den 6. august skrev landråden til Johan Lund og afskedigede ham fra hans hidtidige post som skoleforstander. Til den lokale skoleinspektion meddelte han dette og bad om at få tre forslag til ny skoleforstander i Langetved - helst tysksindede personer.

Den 7. oktober modtog landråden den lokale skoleinspektionens tre alternative forslag til ny skoleforstander i Langetved, og han sendte et par dage senere listen til amtsforstander Meyer, så at han kunne udtale sig om deres politiske sindelag. En af de tre var efter Meyers mening dansksindet, en anden "gjaldt som tysker" og en tredje, gårdejer Peter Møllgaard, var "ansiedler", altså tysk "nybygger" på egnen, tysksindet og egnet til at overtage hvervet. - Landråden valgte sidstnævnte.

På denne måde kunne registreringen af deltagelse i en national fest i Skibelund Krat føre til, at en preussisk borger blev frataget sit hverv i det lokale samfund, og en anden fik en alvorlig advarsel og anmærkning i sine personaleakter.

Det ser ud til, at registreringen af enkeltpersoner, der ønskede at deltage i grundlovsfesterne i Skibelund Krat, efterhånden ophørte; men stadig i 1912 blev grænsen overvåget, så det var muligt at lave en statistik over, hvor mange der passerede grænsen ved de forskellige overgange den 5. juni¹⁷.

Efter inspiration fra Danmark blev der fra 1882 oprettet andelsmejerier i Nordslesvig. Først i Mejlby. I Skrave i 1886. I Skodborg var man med fra 1887 - dog først fra 1896 i egne bygninger.

I 1898 blev Claus Iversen Faaborg fra Tyrstrup mejeribestyrer i Skodborg. En del af de nordslesvigske mejerister havde fået deres uddannelse i Danmark, noget som gjorde dem mistænkelige i myndighedernes øjne. I den forbindelse vender vi senere tilbage til mejeribestyrer Th. Froesch i Skrave.

I Skodborg var der absolut grund til mistanken, og det måtte man sande, da gendarm Mölck den 5. august 1900 under et besøg på mejeriets kontor havde observeret, at der var ophængt et lille Dannebrogflag her i dette offentligt tilgængelige lokale. Faaborg fik en bøde på 15 mark, flaget blev straks konfiskeret og sendt til

landråden i Haderslev, og da der på mejeriet var ansat en dansk statsborger, Wilhelm Theodor Jensen fra Kolding, blev han udvist få dage senere. Nogen tid derefter fik Faaborg ansat en ny, dansk mejerist - denne gang Morten Mortensen fra Heden. Men Faaborg var nu kommet på listen over arbejdsgivere, der ikke måtte have danske ansatte; så den 25. juli 1901 blev også Mortensen ekspederet ud af Preussen med 24 timers varsel.

I sin rapport til landråden om sagen beskrev Meyer Faaborg som ”*meget indtaget i den danske sag*”, f.eks. så havde han oprindeligt forsynet mælkevognene med påskrift på dansk. Der var nemlig en regel om, at ejerens navn skulle stå på hans vogn, og påskriften skulle naturligvis være på tysk.

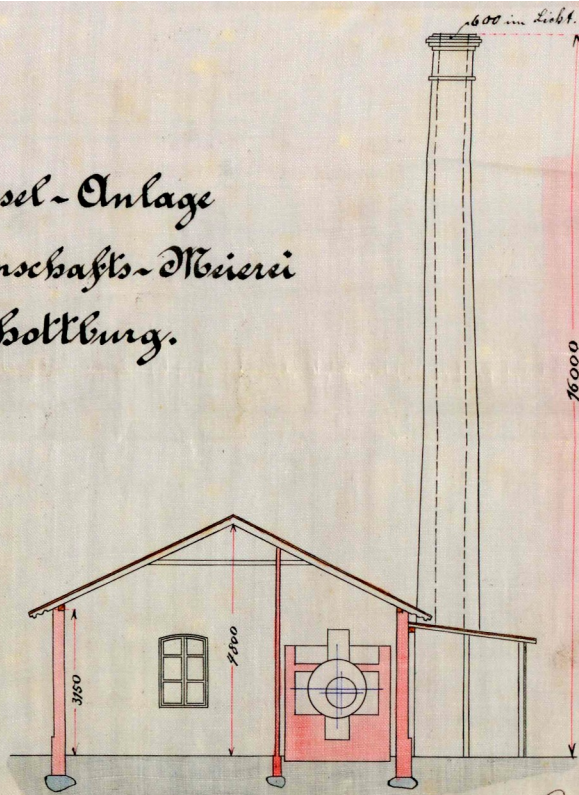
Skodborgs ældste selvstændige mejeribygning fra 1896 - altså fra før Faaborgs ansættelse. Kontoret, hvor Dannebrogssflaget blev fundet, lå bag de to vinduer til venstre. Desværre vender de to vogne, så at man ikke kan se nogen påskrift.

Sagen med de danske påskrifter på mælkevognene i Skodborg og Skrave havde faktisk været for Amtsretten i Rødding, og hele mejeribestyrelsen havde været anklaget for forbrydelsen, men var dog blevet frikendt. Sagen blev anket og kom i 1903 for landsretten i Flensborg. Nu var mejeriet åbenbart registreret som et firma med dansk navn, og derfor kunne navnet også stå på dansk på vognene - som forsvareren procederede: Hvis ejeren havde heddet Skovgaard, skulle det jo ikke oversættes til *Waldhof*, og man havde jo opfyldt politiforordningens krav om, at betegnelsen skulle stå tydeligt. På dette grundlag blev mejeriet frikendt, og der behøvede så ikke at stå Schottburg på mælkevognene¹⁸.

Til højre: Claus Iversen Faaborg, mejeribestyrer på Skodborg Andelsmejeri 1898 - 1919. - I sin rapport fra 1901 nævnte Meyer, at Faaborg ikke var medlem af de danske foreninger. Men det blev han; for omkring 1903-04 meldte han sig både ind i Sprogforeningen og i Skoleforeningen. I øvrigt var han født i Høkkelbjerg ved Tyrstrup i 1877, så han var ved sin ansættelse kun 21 år gammel. I 1900 var han i Skodborg blevet gift med Ellen Marie Bahr fra Revsø Mark. Iflg. Meyer var det især efter giftermålet, at han var blevet ”*meget hengiven over for den danske sag.*”

Dampkessel-Anlage für die Genossenschafts-Meierei in Schottburg.

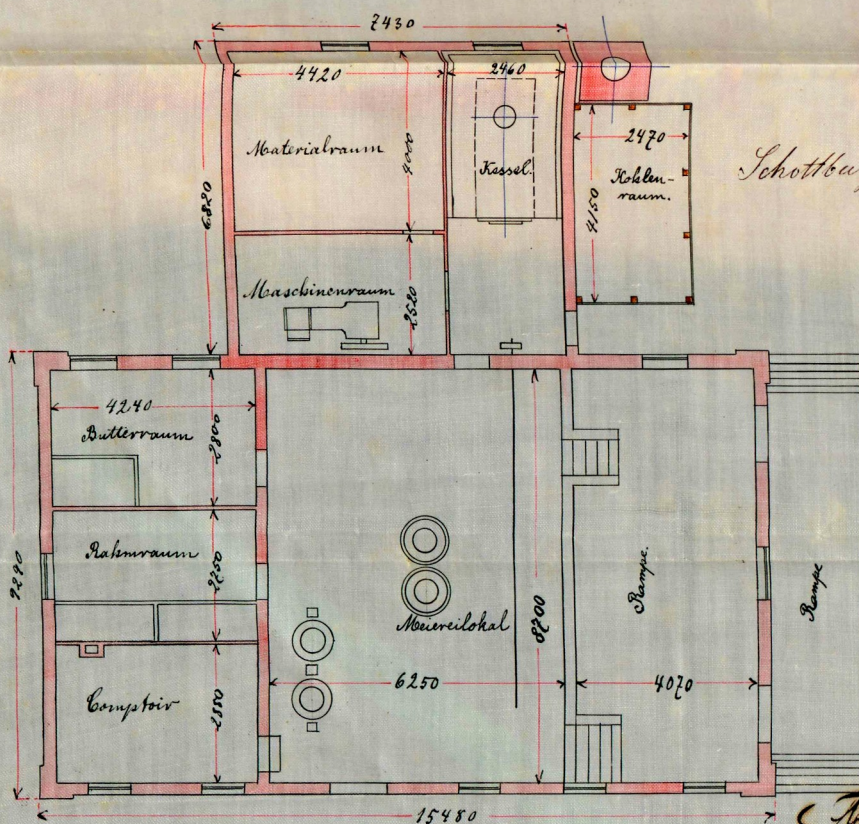

Hadersleben d. 12. September 1896
P. J. Petersen

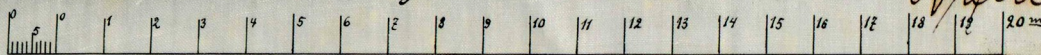

Schottburg d. 20. September 1896

J. Jürgens

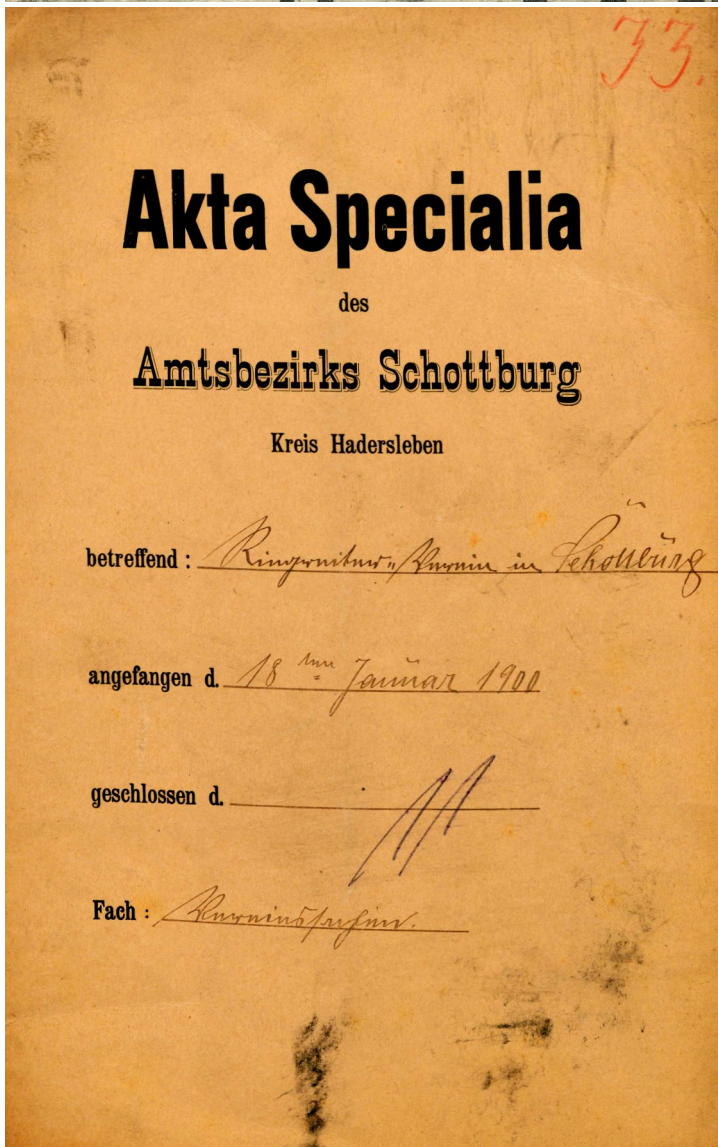

Maßstab 1:100.

Gegenüber
Festlegung im 2. Octbr 1896
A. Künig - Ingenieur
Vilmann

Dengang - som nu - skulle dampkedelanlæg godkendes - både før ibrugtagen og regelmæssigt herefter. Til godkendelsen skulle indsendes meget detaljerede tegninger. Derfor findes i Meyers arkiv flere meget fine tegninger af begge distriktets mejerier. Her af *Genossenschafts-Meierei in Schottburg*, geprüft i Flensburg den 3. oktober 1896. Til venstre nederst på tegningen: kontor og rum til fløde og smør. I midten mejerilokalet med centrifuge og kerne. Bagtil rum til kul, dampkedel og dampmaskine foruden den 16 m høje skorsten. Bemærk drivakslen ind til mejerilokalet; der har været remtræk fra dampmaskinen til denne og fra denne til centrifuge og kerne¹⁹. Skodborg Amtsforsanderarkiv.

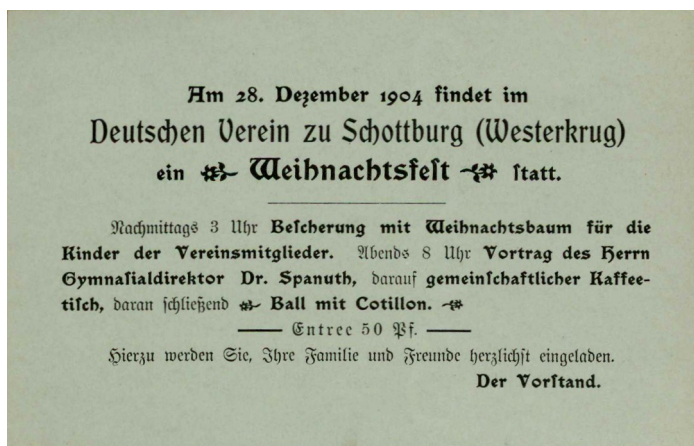

Herover: Skodborg Ringriderforening rykker ud omkring 1909. I baggrunden: Vesterkroen, til venstre: Skodborg Korn. De fleste af foreningerne, som er registreret i amtsforstander Meyers sagsmapper, havde en national baggrund. En undtagelse var Ringriderforeningen, som blev oprettet i 1899 - her kunne både danske og tyske mødes. Fra starten var formanden således tysksindet, mens kassereren var dansk. Amtsforsstander Meyer var passivt medlem.

Til venstre: Forsiden af amtsforstander Meyers sagsmappe vedr. Skodborg Ringriderforening. Mappen indeholder bl.a. landråd Mauves tilladelse til at oprette foreningen, foreningens statutter (på tysk) og en medlemsliste. Arkivet for Amtsbezirk Schottburg i Rigsarkivet, Aabenraa.

Foreningerne²⁰

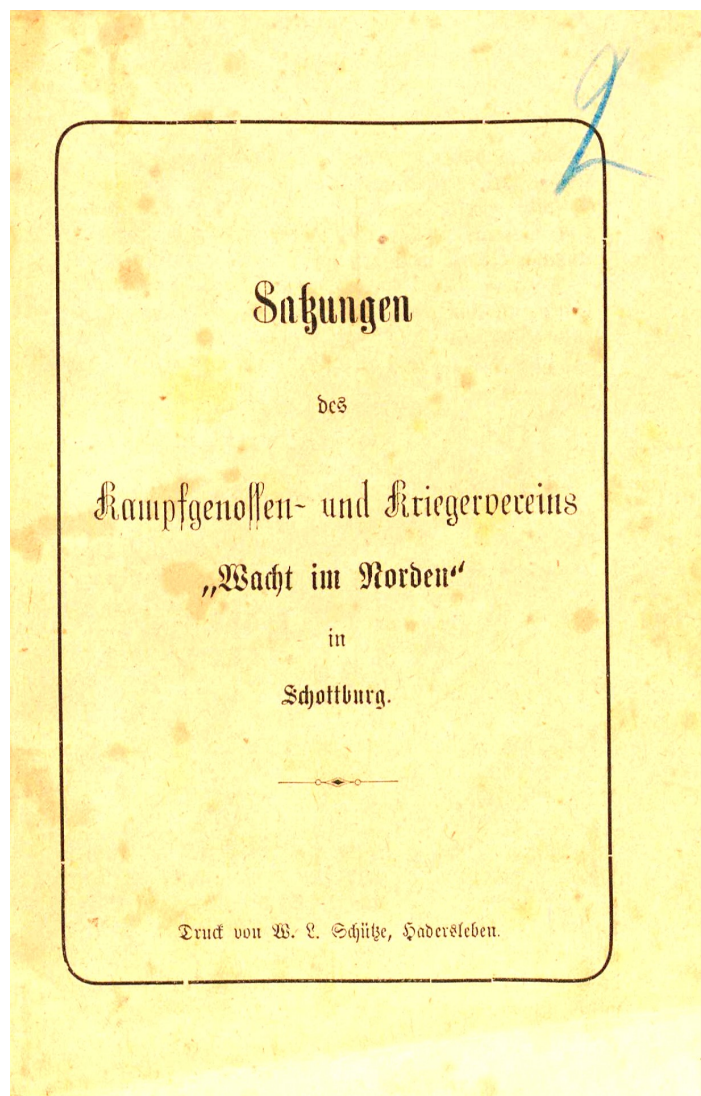
I princippet var der forsamlingsfrihed i Preussen. I praksis var der dog mange restriktioner, så at man kunne undgå alt for mange ”ophidsende”, majestætsfornærmende og samfundskritiske hændelser. Et af midlerne hertil var registreringen af foreningerne: Foreninger, statutter og opdaterede medlemslister skulle indberettes til myndighederne. Dette gjaldt muligvis strengt juridisk ikke alle foreninger; men de fleste foreninger i Skodborg-distriktet indsendte faktisk deres oplysninger til amtsforstanderen. Dette gjaldt ikke kun danske foreninger, men også de to nationale tyske foreninger, som fandtes i Skodborg, Deutscher Verein og Kriegerverein, ”Wacht im Norden”. Så takket være den omfattende registrering kan vi i dag vide, hvem der dengang var medlem af den lokale husflidsforening, fodboldforeningen i Skodborg, Den selskabelige Forening, Foredragsforeningen ”Fremtiden”, Ringriderforeningen og Good Templar blot for at nævne nogle af distriktets foreninger. Og eftersom foreningernes arrangementer i et nærmere bestemt omfang skulle anmeldes, kan vi til en vis grad også vide, hvornår og hvor de blev holdt²¹.

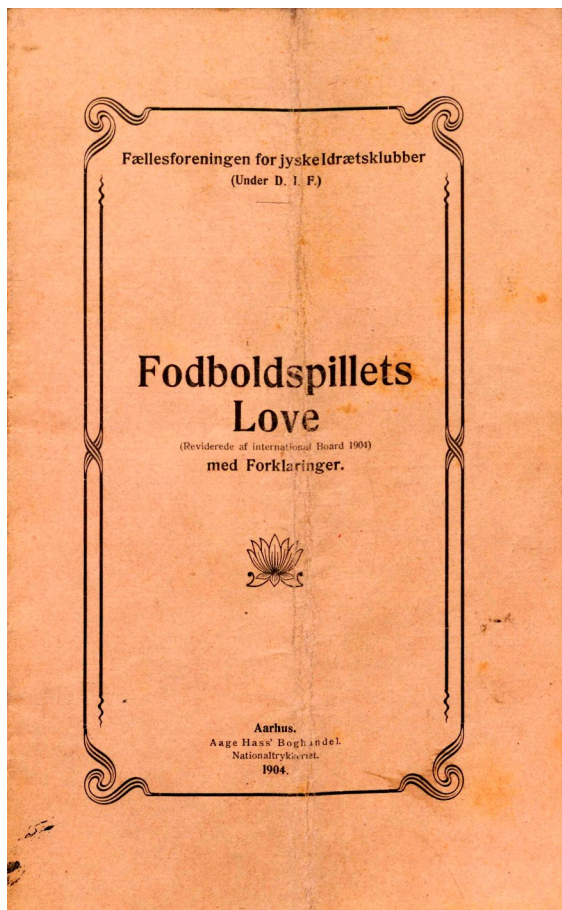

Af vedtægterne for ”Wacht im Norden”-foreningen (til højre) i Skodborg fremgår bl.a., at den skulle dyrke, aktivere og styrke kærlighed og troskab til kejser og ”Reich”, bistå medlemmerne under sygdom og begrave døde kammerater med militære æresbevisninger.

Deutscher Verein skulle fremme tyskheden i Nordslesvig bl.a. ved aktiv ”indgriben” ved alle valg, ved at oprette tyske folkebiblioteker, ved afholdelse af møder med populære foredrag - også på dansk, ved at støtte en rigstro nordslesvigsk presse og ved at skaffe midler til agitation.

Materialet i Meyers foreningsarkiver giver glimtvis en mængde oplysninger om livet i Skodborg dengang. Af ovenstående invitation fremgår f.eks. at Den tyske Forening afholdt julefest den 28. december 1904 i Vesterkroen: Om eftermiddagen var der juletræ og gaver til børnene og om aftenen foredrag, fælles kaffebord og bal for de voksne. Hvad det enkelte barn fik som gave, oplyses også.

Översigt over Regnskabet
Dilettantforestillingen i Forsamlingshuset i Langved, Ribe den 1904.

<i>Indtægt.</i>	<i>Udgift.</i>
<i>Billedselv ved alle Forestillinger</i>	<i>Musik</i> 499,00
<i>Alt 474,13</i>	<i>Forklaring til Dilettanterne</i> 42,68
<i>Billedselv til Dansen d. 31/1</i> 50,40	<i>Maleri og Maleri</i> 36,65
	<i>Indtægt fra Musik og Maleri</i> 18,00
	<i>Bekendtgørelse af Plakater</i> 24,60
	<i>Priser</i> 18,60
	<i>Klæder</i> 60,00
	<i>Indtægt fra mindeudgifter</i> 25,00
	<i>Øverskud</i>
	<i>som er overført i Klædeafdelingen</i> 216,00
<i>Baltum Alt 524,53</i>	<i>Baltum Alt 524,53</i>

Thorvald Frosch
J. F. Fougaard.

Til venstre: Da Skodborg Gymnastik- og Fodboldforening i 1906/7 skulle registreres, fandt man det endog nødvendigt at indsende reglerne for fodboldspillet (til venstre). I foreningens vedtægter pointeres, at politik udelades, og at usømmelig optræden kan medføre eksklusion; det var vigtigt, at den reelt rent danske forening blev gjort "spiselig" for myndighederne.

Øverst: Husflidsforeningen for Skrave og Skodborg fra 1893 var ret populær. Formålet var at fremme husflidens udvikling - vel især for, at

de unge havde noget nyttigt at tage sig til i deres fritid. Der skulle undervises i husflid og sløjd. De nødvendige indtægter stammede fra kontingentet, men også fra forskellige arrangementer som tombola og ikke mindst dilettantforestillinger med bal, hvortil der skulle betales entre. Også her giver oplysningerne, som blev indsendt til amtsforstanderen, detaljeret viden om aktiviteter i distriktet: Eksempelvis, at foreningen i forsamlingshuset den 29. og 31. januar og 2. og 5. februar 1904 opførte hele tre stykker, *Dalby Præstegaard* af Albert Hansen og *Fastelavnsgildet* og *Huldrebakken*, begge af Erik Bøgh. Efter anden og tredje forestilling følger et offentligt bal, og efter sidste forestilling er der foreningsbal. Skuespillerne opregnes, og af regnskabet, underskrevet af mejeribestyrer Frosch, fremgår, at der er et overskud på 216 mark af en omsætning på 324,53 mark. - Takket være preussernes ønske om at registrere og overvåge har amtsforstanderen fået viden om alt, og fordi Meyer var en god kontormand, har han gemt alle papirerne, og vi kan på den måde få en indsigt i skodborgernes liv, som ellers ville være helt utilgængelig. Arkivet for Amtsbezirk Schottburg, Rigsarkivet.

Grundlæggende blev der skelnet mellem to typer foreninger: De ikke-politiske og så de politiske som Vælgerforeningen, Sprogforeningen og Skoleforeningen. De sidste blev overvåget tæt, og niveauet af medlemsregistrering var højt. På et tidspunkt blev der fastsat en tre-dages frist for indberetning af medlemsændringer, et krav, der kunne være svært at opfylde ved dødsfald, hvor den efterladte familie måske havde andet at tænke på end afmelding til foreningen. Ikke desto mindre udløste manglende opdatering af medlemslisterne store bøder til medlemmerne af foreningernes bestyrelser. Meyers sagsmapper vedr. de politiske foreninger er fulde af stencilerede blanketter vedr. til- og afgang. Han fik tilsendt medlemslister, hvorefter han skulle efterforske, om de nu svarede til virkeligheden. Efterforskningen kunne gå ud på, at den beredne gendarm Mölck blev sendt ud for at tale med de personer, der var mistænkt for medlemskab - eller måske også deres naboer - og undertiden blev de indkaldt til samtale/forhør hos amtsforstanderen - ofte afsluttet med et referat, som skulle underskrives af den indkaldte. Når Meyer opdagede fejl i de politiske foreningers medlemslister, indberettede han dem med indstilling om strafforfølgelse af foreningen²².

Følgende side øverst til venstre: Medlemmerne af de politiske - d.v.s. danske nationale - foreninger blev fulgt nøje f.eks. indberetter kommuneforstanderen i Langved, gårdejer og ølbrygger Max Thomsen, her til amtsforstanderen den 12. december 1901 data om en række personer: Af Vælgerforeningens medlemmer var fire flyttet - heriblandt Frederik Bach og Niels Skrumsager - til Danmark. Et medlem af den også mistænkelige foredragsforening er død, og Chr. Petersen af Sprogforeningen er flyttet til Hammelev. Meyer har så selv tilføjet sine notater med den blå blækstift.

Sing. 1312.01.
Nr. 829. December

Længstved, den 12. December 1902

Dem Lærde Medlemmer af Skodborg
 med angikend af Landstift, og i
 følgende Ordre indsendte
 af den afkomne afkomne angikend af:

1. Udførelsen.

14. februar 1902. Landstift. Udførelsen af 1/11 af angikend af
 14. 12. 01. angikend af.

13. 01. 01. Landstift. Udførelsen af 1/11 af angikend af
 14. 12. 01. angikend af.

14. 12. 01. angikend af.

2. Udførelsen.

14. 12. 01. angikend af.

3. Udførelsen.

14. 12. 01. angikend af.

Med venlig hilsen
M. Meyer

Johann Peter Schøning ejede 1896 - 1916 gården på Gilbjergvej 4. Han var bl.a. medlem af mejeriets bestyrelse, og han var stærkt dansksindet.

Valgmøde i Skodborg.

Mandagen den 24. Februar,
Klokken 2 Eftermiddag,

holdes Valgmøde hos Gæstgiver H. Bertramsen i Skodborg. Dansk-sindede Mænd og Kvinder indbydes. Redaktør Jessen holder Foredrag.

**N. Østergaard, J. Lund,
 P. Schøning, J. H. Sundbøll,
 S. P. Hansen,
 Skodborg.**

**Andr. Dahl, O. H. Lund,
 H. Bramsen,
 Skudstrup.**

**Chr. Lund, P. M. Schmidt,
 P. R. Andersen,
 H. D. Kloppenborg Skramsager,
 København.**

I februar 1902 sendte landråden til Meyer oplysninger om ændringer i Vælgerforeningens medlemsliste til orientering og "etc.", som det hed. Meyer reagerede på "etc."; der var åbenbart uregelmæssigheder i listen, og den lokale ansvarlige herfor var gårdejer Peter Schøning. Den 16. februar rapporterede Meyer tilbage herom.

Samtidig var der valgkamp; den danske rigsdagsmand Gustav Johannsen var afgået ved døden i efteråret 1901, og nu skulle der findes en ny mand; redaktør Jens Jessen, Flensborg Avis, stillede op, og den 24. februar 1902 skulle han være hovedtaler ved et stort valgmøde i Skodborg. I annoncerne herfor - f.eks. i Flensborg Avis den 23. februar - var Peter Schøning blandt underskriverne, og på mødet havde han flere indlæg bl.a.:

<p>Vi danske Nordslesvigere har aldrig holdt fast ved vor Nationalitet med større Kærlighed, end vi nu gør. I 38 Aar har vi været under fremmed Herredømme; men al-</p>	<p>drig er Kærligheden til vort gamle Fædreland bleven svækket, og den vil heller aldrig blive det. (Tilraab fra Forsamlingen: Især naar de bliver ved saadan!) Lad os vise Mod-</p>	<p>standerne dette den 8. Marts, idet vi afgiver vore Stemmer paa Redaktør Jessen (Hurra.)</p>
---	--	--

Så Peter Schøning stillede sig klart i myndighedernes søgelys, og nu ville man forsøge at ramme ham. Man må i mellemtiden have undersøgt, hvilken nationalitet hans tjenestefolk havde, for den 7. marts kunne landråden sende en udvisningsordre, som amtsforstander Meyer så skulle ekspedere. Umiddelbart herefter modtog Peter Schønings 17-årige tjenestepige, Kristine Marie Due, en indkaldelse til at møde på Meyers kontor. På vejen hertil skal hun være blevet antastet af en af de tilflyttede tyske gårdejere, Eickhoff; han var tilsyneladent

de bekendt med, hvad der skulle ske, og tilbød hende, at hvis hun ville tjene hos ham, så skulle han nok gå med til amtsforstanderen og få udvisningsordren trukket tilbage. Det gik Meyer med til, efter at han pr. telegram havde fået tilladelse fra landråden. Imidlertid fortrød Kristine Marie, at hun havde sagt ja til det nye arbejde, og næste morgen begav hun sig på vej hjem til Vejen. Undervejs blev hun anholdt af gendarmen, der kørte hende til Eickhoff; men da hun ikke lod sig overtale til at arbejde for ham, tog gendarmen hende med til amtsforstanderen, hvor hun skulle kvittere for en udvisningsordre - hvad hun nægtede. Men udvist blev hun - og Peter Schønning kørte hende selv over Grænsen. Sidenhen blev der foretaget undersøgelser vedr. Peter Schønning's statsborgerskab; men det lykkedes ikke at komme frem til andet, end at han var preussisk statsborger og derfor ikke kunne udvises²³. - Da der den 10. februar 1920 blev holdt afstemning om forbliven i Tyskland eller indlemmelse i Danmark, var Peter Schønning formand for afstemningsudvalget i Skodborg.

Skrave Forsamlingshus

Forsamlingshuset i Skrave fra 1892 var det første i Nordslesvig. G. Horstmann, der var tysk sognepræst i Skrave ca. 1908-13, skrev herom i sine erindringer: *"[Det] åndelige liv havde sit samlingspunkt i "huse". Således blev forsamlingshuset kaldt her i sognet. Her afholdt frimenigheden sine gudstjenester ... Her blev der hver uge arrangeret lærerige og meget givende foredrag ... Her lavede byens unge gymnastik; og her blev afholdt forskellige fester: juletræsfest, høstfest o.s.v. Her blev sangen og andet dyrket. Og sådanne forsamlingshuse fandtes i næsten hvert sogn i Nordslesvig ... overalt udgjorde de en stærk støtte for den danske kultur og det danske sindelag"*²⁴. Skrave Forsamlingshus lå på det sydvestlige hjørne af Skrave Kirkevej / Skodborgvej. Det brændte i 1940.

Foreningernes møder kunne overvåges - dette gjaldt også for de ikke-politiske. Især møder, hvor der skulle optræde udenlandske - d.v.s. danske - foredragsholdere, skulle overvåges. Allerede i 1894 var der udgæet en forordning fra landråden om, at ethvert dansk foredragsmøde skulle overvåges, og at der skulle indsendes rapport om forløbet både af den slags møder og af alle øvrige større danske møder. Rapporten skulle indeholde angivelse af foredragets indhold, navnene på arrangør og foredragsholder, antal tilhørere og generelt om personerne i forsamlingen²⁵.

Så da Nordslesvigsk Landboforening den 13. december 1900 kl. 3 om eftermiddagen i forsamlingshuset i Skrave ønskede at holde et møde, hvor den danske dyrlæge Hegelund skulle holde foredrag om malkning, søgte dyrlæge Gram i Københoved om tilladelse i god tid - han havde, som fremgik af ansøgningen, en for-

nemmelse af, at der måske kunne være problemer ved mødet. Amtsforsander Meyer ekspederede straks ansøgningen videre til landråd Becherer i Haderslev med en bemærkning om, at efter hans mening var de danske foredragsholdere absolut ikke nødvendige. Mærkeligt nok svarede landråden, at forsamlingen ikke kunne forbydes, til gengæld skulle den overvåges. Gendarm Mölck blev sat på opgaven, og han kunne bagefter rapportere til amtsforstanderen, at ”*Dyrlæge Hegelund fra Danmark holdt et foredrag om den rigtige behandling af kørerne ved malkningen og fordelene herved, henholdsvis bevarelsen af kvægets sundhed og en rigelig smørproduktion. Dette blev belyst ved enkelte praktiske erfaringer og eksempler. Til stede var 120 personer*”. Hvis hensigten med overvågningen havde været at forhindre fremsættelsen af politiske ytringer, kan man sige, at den havde tjent sit formål. Tilsvarende gjaldt også mødet i samme forsamlingshus den 12. marts 1901 kl. 16, hvor 31 mandlige og 34 kvindelige personer havde hørt på et foredrag om hønseavl som ”*i det store og hele var meget lærerigt*”. Der havde været fælles kaffebord, hvor der havde været sunget et par sange. Der havde været stillet en mængde spørgsmål, som foredragsholderen beredvilligt havde svaret på²⁶.

Berittener Gendarm Heinrich Joh. Mölck (f. 1866) stammede fra halvøen Nordstrand, var ret ny i jobbet og kunne fra starten ikke dansk. Han havde således bedt om tolkebistand til opgaven med hønseavlsmødet. Det virker dog som om, at han efterhånden fik lært sproget og også fik noget mere indsigt i, hvad overvågningen egentlig gik ud på²⁷.

Til den praktiske og fysiske håndhævelse af love og regler var der rundt omkring stationeret gendarmere – nogle var beredne og andre til fods. Det har desværre ikke været muligt at finde et billede af den meget pågående gendarm i Skodborg (ca. 1895-1903), H.J. Mölck. Dette billede er taget en smule senere og viser en gruppe gendarmere i fuldt udstyr – dog uden heste, men med blankpudsede pikkelhuer, sabler og pistoler. Schnurrbart har åbenbart været obligatorisk – og intet tyder på fødevarerangel omkring 1910. Rødding Lokalhistoriske Arkiv.

Da der den 1. september 1901 fandt et byfestlignende arrangement sted ved forsamlingshuset i Skrave, var det Mölcks kollega Völcker, der blev sat på overvågningsopgaven, og han rapporterede herfra²⁸:

Til Herr Amtsforsanderen beretter jeg om den den 1. i forsamlingshuset i Langetved [Skrave Forsamlingshus] stedfundne forsamling som følgende.
Fra kl. 4 – 5 om eftermiddagen drak ca. 80 personer fælles kaffe. 5 – 7 fandt i en indhegning i nærheden af forsamlingshuset vædekampen mellem fodboldspillerne fra Øster Lindet, Københoved og Langetved sted. Fra 7 til 9 var der fælles aftensmad for 120 personer, hvorunder der blev holdt særdeles mange taler. De fleste taler endte med et leve for en af deltagerne. Hovedtalerne var dyrlæge Gram og H.D. Kloppenborg-

Skrumsager, Københoved. På den sidste kunne man tydeligt mærke, hvordan han måtte tage sig sammen, for ikke med sin tale at komme i politisk farvand.

Ved Bordet blev disse sange sunget:

Vi elske vort Land, Nr. 17 D. blå bog [Sprogforeningens "Dansk Sangbog" - kaldet Den Blå Sangbog efter sin indbinding], Flyv Fugl flyv over Furesøens Vove Nr. 150, Fuglen sit Øje lukker Nr. 200.

Over for herr Landråden har jeg den 2. d. m. mundtligt aflagt beretning.

Fodbold udviklede sig til at blive en populær sport i slutningen af 1800-tallet, og det første sted i Nordslesvig, hvor den blev dyrket, var i Skrave (fra 1893). Mange andre steder - også i Skodborg - kom der fodboldforeninger, og de hørte ofte til dem, som havde en national basis. Billedet viser formodentlig Skraves førstehold, som den 29. september 1907 vandt, hvad der må svare til et sønderjyllandsmesterskab. - I øvrigt blev fodboldkampe tilsyneladende ikke normalt overvåget. Når det skete her den 1. september 1901, hang det formodentlig sammen med hele arrangementet med dansksindede taler og sange. Skrave Lokalarkiv.

Det har sikkert været hyggeligt den dag i Skrave, og måske har en behjertet deltager endda budt den beredne gendarm på "*noue kringl å en stök tåert*" fra det medbragte sønderjyske kaffebord. Men man skal ikke undervurdere det nationale d.v.s. det politiske aspekt, der har ligget lige under overfladen, og som har gjort, at arrangementet skulle overvåges - endda på et niveau, så at gendarmen skulle aflægge straks-rapport til landråden. For selv om det ikke har været udtalt, har hensigten været at bevare dansk sprog, kultur og sammenhold. Det foregik ved forsamlingshuset, der var oprettet for, at de dansksindede kunne have deres eget forsamlingssted. De deltagende fodboldklubber blev, så snart det var muligt, medlemmer af den danskorienterede paraplyorganisation "Nordslesvigsk Fælles Idrætsforening"²⁹, alt er foregået på dansk. Da der var udstedt forbud mod at råbe hurra "*auf das Dänenthum*" ell. lign.³⁰, råbte deltagerne hurra for hinanden. Dyr læge Gram og gårdejer Kloppenborg-Skrumsager med hele deres slægt hørte til egnens stærkeste og mest dansksindede personligheder; de stod under politikontrol, og deres mødedeltagelse blev her overvåget og registreret. For gendarmen ville det have været en fjer i hatten, hvis han kunne have grebet dem i at komme med en politisk udtalelse, som kunne retsforfølges eller bruges som grundlag for udvisning af tjenestefolk.

Som ses af rapporten var sangene et vigtigt overvågningsemne, og Völcker havde noteret sig både de danske titler og numrene i Sprogforeningens blå sangbog. På sit kontor have Meyer en tabel, "Inhalt des "Dansk

Sangbog" von 1894", hvori alle sangene i denne udgave var registreret dels efter genre og dels efter, om deres indhold var politisk ukorrekt f.eks. ved at give udtryk for utilfredshed over Nordslesvigs adskillelse fra Danmark og håb om genforening eller ytringer vedr. fastholdelse af sprog og skikke (se følgende opslag)³¹. Nogle af sangene var det direkte forbudt at synge offentligt som f.eks. Paludan-Müllers "Brat af slaget rammet" også kaldet "Fremtidsmålet" fra 1864 - den var en af de "værste"³². - Åbenbart havde man ved denne lejlighed undgået de forbudte sange. Så Völcker og Meyer kunne ikke her fange nogen i noget utilstedeligt. I et følgende afsnit vil det gå anderledes.

Undertiden var det ikke nok med en almindelig møderapport: En af dem, der hyppigt arrangerede foredrag i Rødding og omegn var gård-ejer H.P. Hansen fra Hjerting. I forbindelse med et mødearrangement skrev landrådets sekretær til Meyer: "Samtidig vil De - for så vidt som det er Dem bekendt - rapportere nærmere om personen H.P. Hansen fra Hjerting og hans hidtidige aktivitet som agitator"³³. Så der skete en indsamling af data om i øvrigt loyldige personer.

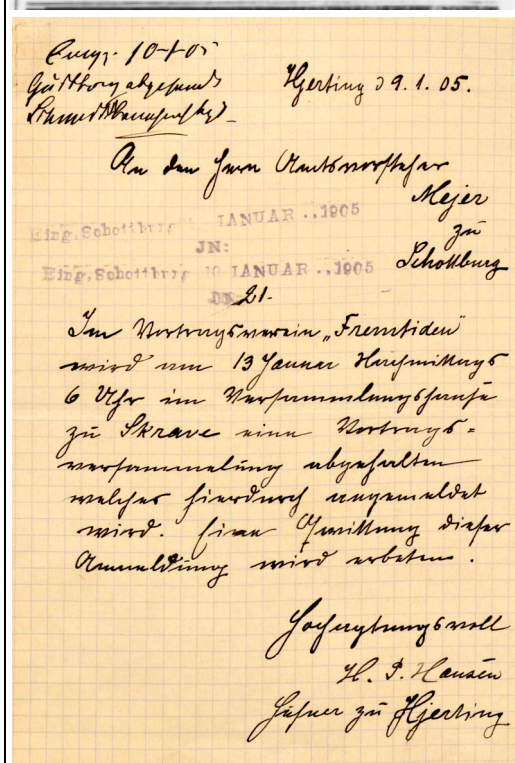
En af myndighedernes metoder til forhindre et møde var at henvise til overfyldning af mødelokalet, og i den nævnte skrivelse behandlede sekretæren spørgsmålet. Den aktuelle anledning var et møde i Foredragsforeningen "Fremtiden", afholdt den 28. november 1901 i Bertramsens gæstgiveri i Skodborg, arrangeret af netop H.P. Hansen. Sekretæren mente ikke, at man kunne angive et bestemt maksimumsantal af mødedeltagere. Det tilladelige antal kunne alene fastslås, når mødet blev afholdt, og "Skulle gendarmen kort før mødet eller under mødet komme til den overbevisning, at der faktisk på grund af tilstedeværelse af for mange mennesker i den trods alt lille sal indtræder en fare for publikum, skal der straks gribes til de nødvendige politimæssige forholdsregler." - Så på forhånd kunne der ikke angives et tilladeligt antal mødedeltagere, men i den konkrete situation kunne gendarmen næsten handle efter forgodtbefindende.

En af de allermest populære foreninger i Skodborg og omegn var Den selskabelige Forening, der havde til formål at "fremme god Selskabelighed ved Foredrag, Oplæsning og Sang" - hertil kom også gymnastik m.m. - Foredrag, oplæsning og sang var emner, der lød uskyldige, men ikke var det; for det var her man kunne dyrke dansk sprog og kultur. Derfor havde arrangementerne også myndighedernes beivgenhed.

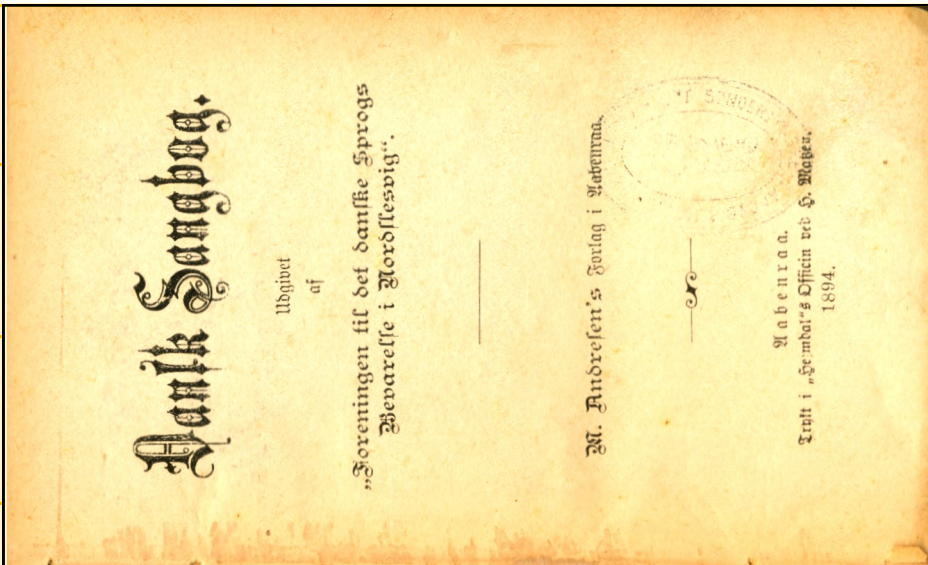
Dette gjaldt ikke mindst, når møder blev afholdt af Foredragsforeningen med det stærkt politisk ladede navn "Fremtiden". Ligesom Vælgerforeningen, Sprogforeningen og Skoleforeningen havde "Fremtiden" ikke hjemsted i Skodborg; men de lokale medlemmer blev omhyggeligt registreret af amtsforstanderen - så derfor kan også vi vide, hvem der var medlem omkring 1900. Det var blandt dem, som vi møder i denne artikel, f.eks. Peter Simonsen Bach, Peter Schøning, Johan Lund, Mads Lund, dyrlæge Gram, Chr. Lund, J.N.H. Skrumsager og H.D. Kloppenborg-Skrumsager.

Til højre øverst: Gårdejer Hans Peter Hansen, Bjørnekær, Hjerting. I midten: annonce fra Hejmdal den 27. november 1901 for "Fremtidens" aktuelle møder i Skodborg og Gram. Underskrevet af H.P. Hansen. Nederst: Møder skulle anmeldes forud til myndighederne. Her ses H.P. Hansens anmeldelse til amtsforstander Meyer af et foredrag i Skrave forsamlingshus kl. 6 den 13. januar 1905. Til slut beder H.P. Hansen om en kvittering for anmeldelsen - en god ting at have, når gendarmen dukkede op ved mødet. Arkivet for Amtsbezirk Schottburg i Rigsarkivet, Aabenraa.

Indhold af "Dansk Sangbog" fra 1894

Kategori	Refererer til henværende forhold - i særlig grad til :		Forherligelse		Forherligelse af det danske flag	Forherligelse af Norden holdsvi forsvar af samme (indbefattet Sverige og Norge)	Diverse sange. Forherligere og af bønder og folkesange	Historiske holdsvi herligere af sådanne personer	Børne-, morgen-, aften- og åndelige sange
	Forherligelse af Sydjylland henholdsvis ringeagt for Tyskland	Klage over Nordslesvigs adskillelse fra Danmark, håb om genforening	Nordslesvigs betydning, opfordring til at holde fast på sprog og skik og til kamp mod fremmede og generelt	Af Danmark henholdsvis dele deraf, befolkningen, danske helte og helterinder					
Modersmål Nr. 1-7 Nr. 1-4	På siden overfor ses "Inhalt des "Dansk Sangbog" von 1894, som findes i amtsforstander Meyers mappe med navnet "Politische Vereine" i "Fachs: Vereins-Polizei".								
Sagn 8-51 5-13	I samme mappe findes bl.a. en liste over deltagere fra Amtsbezirk Schottburg i grundlovs møderne i Skibelund i 1903 og 1904, en oversættelse til tysk af Bjørnsons sang, "Jeg vil værge mit Land", en forordning fra regeringspræsidenten i Slesvig fra 1895 om indberetning af danske foreninger, et udkast til indberetning, en liste over til- og afgang af medlemmer i Sprogforeningen lokalt i 1895-96, en forordning fra regeringspræsidenten fra 1896 om fortolkning af forsamlings- og foreningsret, yderligere forordninger om foreninger foruden en telegrafisk anmeldelse fra redaktør H.P. Haussen, Aabenraa, af et møde i Skodborg.								
Nyere tid 52-97 14-37	Så her er en række af Meyers hjælpemidler til kontrol af de danske foreninger foruden eksempler på, hvordan kontrollen faktisk blev udført.								
Norden 98-136 38-39	Teksterne i dokumentet med "Inhalt des "Dansk Sangbog" von 1894 er oversat på denne side. Hvorfra det stammer, og hvordan det konkret er blevet brugt vides ikke; men det er nærliggende at tro, at det blev anvendt til en hurtig vurdering af det politi-								
Samfundet og folkelige sange 137-173 40-60	Som eksempler kan nævnes: 1. spalte: 2. Moders Navn er en himmelsk Lyd, 3: Vort Modersmål er dejligt, 33: Det haver så nyeligen regnet. 2. Spalte: 57: Brat af Slaget rammet. Se "Blaa Sangbog, Den "i "Sønderjylland A-A".								
Børnesange 174-186 61-64	På siden overfor ses "Inhalt des "Dansk Sangbog" von 1894, som findes i amtsforstander Meyers mappe med navnet "Politische Vereine" i "Fachs: Vereins-Polizei".								
Morgen- og aftensange. Kristelige sange 65-80	I samme mappe findes bl.a. en liste over deltagere fra Amtsbezirk Schottburg i grundlovs møderne i Skibelund i 1903 og 1904, en oversættelse til tysk af Bjørnsons sang, "Jeg vil værge mit Land", en forordning fra regeringspræsidenten i Slesvig fra 1895 om indberetning af danske foreninger, et udkast til indberetning, en liste over til- og afgang af medlemmer i Sprogforeningen lokalt i 1895-96, en forordning fra regeringspræsidenten fra 1896 om fortolkning af forsamlings- og foreningsret, yderligere forordninger om foreninger foruden en telegrafisk anmeldelse fra redaktør H.P. Haussen, Aabenraa, af et møde i Skodborg.								

Berittener Gendarm Ewers fra Nordborg. Lokallhistorisk Arkiv for Nordborg-området.
Selv om Ewers vises i en lidt afvæbnet udgave, giver billedet en fornemmelse af, hvordan borgerne oplevede gendarmerne; som beskrevet i Københovedbogen (s. 267): ”Usynlig var gendarmen ikke, når han kom ridende højt til hest gennem landsbyerne for at spejde efter noget at slå ned på. Udstyret med grøn uniform, gult læderbælte og hvidt bandoler, en blinkende pikkelhue på hovedet, sabel ved siden og revolver i bæltet var han et billede på den tyske glans, magt og herlighed. Afholdt var gendarmen inidlertid ikke, hvorfor nogle drenge havde deres fornøjelse af at oplære deres hund til at fare i hestens ben, når de hviskede: Puds ham, det er en tysker.”

Privat

Meyer havde som nævnt boet i Skodborg i mange år og havde haft mange indflydelsesrige tillidsposter i lokalsamfundet. Beritteren Gendarm Mölck var først kommet til engang i slutningen af 1890'erne, men ud over at gennemføre sine overvågnings- og efterforskningsopgaver patruljerede han til dagligt rundt i distriktet og tog sig af en lang række almindelige politiopgaver. Meyer og Mölck må på den måde have haft en kolossal viden om beboerne i de små samfund - også om deres privatliv og deres politiske holdninger. Noget som Meyer kunne bruge, når han skrev sindelagsrapporter til landråden, hvilket han bl.a. gjorde i forbindelse med rapportering af overtrædelser og ved indstillinger af personer til poster i lokalsamfundet³⁴.

Blot et par eksempler på efterforskning og rapportering:

Den 2. oktober 1900 havde landråden i Haderslev bedt amtsforstander Meyer om hurtigst muligt at få efterforsket en række personer i området³⁵. Blandt dem var dyrlæge Gram i Københoved.

Allerede den 4. oktober havde gendarm Mölck foretaget "Revision" og berettede om Gram, at han ikke beskæftede danske undersåtter, at han havde forbudt sit personale at deltage i "Vorsammlung und dergl.", at han kunne til enhver tid sværge på, at ingen af personalet havde deltaget i den seneste "Vorsammlung" i Danmark. Grams datter opholdt sig ikke hjemme, men havde arbejde i Stubbum ved Fjelstrup. Grams eneste tjenestekarl var hjemme, hvilket Mölck havde fået fastslået. Så myndighederne havde på denne måde overblik over dyrlæge Grams tilværelse.

Stuehuset af familien Grams gård (Dallsgaard, Københovedvej 15), som det så ud ca. 1940. Dyrlæge Jes Julius Gram ejede stedet fra 1877 til 1905, hvor hans søn Mads Gram overtog det. - Rapportens sættes i relief af nogle bemærkninger i Langetvedbogen (s. 139f): *"Var der noget at påtale fra myndighedernes side, blev sagen ordnet under fire øjne mellem amtsforstander J.C. Meyer i Skodborg og dyrlæge J. Gram. Amtsforsstanderen var hjemmetsker, men han yndede ikke prøjseriet og heller ikke de tilflyttede tyskere. Meyer satte Gram højt."* Skrave Lokalarkiv.

I sommeren 1900 mente Mölck åbenbart, at der var nogle sager i Skodborg, der trak i langdrag, og derfor måtte han så den 3. juli skrive til amtsforstander Meyer og spørge, om udvisningen af gårdejer Andreas Dahls tjenestefolk (Dahlgård, Knagmøllevej 14) var trukket tilbage, eller den stadig var i kraft, og om han stadig skulle foretage eftersyn hos Schliepsgaard (Slifsgaard, Nordhøj, Knagmøllevej 17) og Boysen (formentlig Mads Hansen Boisen, Knagmøllevej 15). Om de sidstnævnte vidste Mölck at rapportere, at de aldrig havde drevet politik og ikke havde bekymret sig om den slags, mens Dahl var en helt igennem farlig agitator. Meyer videresendte Mölcks brev til landråden med konstatering af, at Andreas Dahl i Skudstrup beskæftigede to danske undersåtter, at han *"er medlem af samtlige danske foreninger og er stærkt dansksindet; alligevel er det*

aldrig lykkedes for mig at fastslå specielle politiske kendsgerninger om ham". – Så Mölck og Meyer havde været tæt på Dahl i deres undersøgelser – i øvrigt spurgte Meyer nu landråden, om han skulle udvise tjenestefolkene, eller om Dahl skulle have mulighed for at dokumentere sin udtræden af de danske foreninger inden for en passende frist. Om Hans Truelsen Slifsgaard og Mads Boisen, begge gårdejere i Skudstrup, hed det, at de begge "hindurch aus" ikke er af politisk natur, og at de erklærer, at de ikke er medlem af danske foreninger³⁶.

Mads Boisens gård i Skudstrup set både udefra og indefra. På fotoet til venstre anes Anne og Mads Boisen, der ejede gården fra 1892 til 1940. I 1904, hvor billedet formentlig er taget, havde gendarm Mölck netop forladt Skodsborg; men i fantasien kan man forestille sig ham her med pikkelhue, hest, pistol og sabel ridende på vejen for at "revidere". På interiørfotoet ses Mads Boisen som nr. tre fra højre, sammen med sin familie.

Registreringen af grænsepassanterne og mødedeltagerne byggede i høj grad på observationer i det offentlige rum. Foreningsmedlemsskaberne, der blev registreret, kunne måske i højere grad siges at tilhøre privatsfæren. Ligeså da gårdejer Johan Lund, Annalyst i Skodsborg, i 1901 købte aktier i forsamlingshuset i Rødning – noget, der udløste, at hans danske tjenestekarl blev udvist med 24 timers varsel³⁷.

Til venstre: Ægteparret Ellen og Johan Lund på et foto fra ca. 1922.

Meyer havde næppe lister over dem, der abonnerede på dansksprogede aviser; men han indhentede hos postvæsnet antallet af abonnenter, så at han kunne rapportere det videre i systemet³⁸.

Königshausen
Königsberg

1	2	3	4
Königshausen Königsberg	Königsberg Königsberg Königsberg Königsberg	Königsberg Königsberg	Königsberg
Königsberg	Königsberg Königsberg Königsberg Königsberg	172	Königsberg
	86		

Königsberg den 11. Decbr. 1897.
Königsberg

Foregående side nederst: I december 1897 skulle Meyer foretage en større indberetning vedr. nationale forhold. Indberetningen var fordelt på 4 skemaer – her ses skema D, hvoraf fremgår, at der i Skodborg kommune var 172, som abonnerede på danske aviser. På grund af kort afleveringsfrist havde han ikke kunnet fremskaffe tallene for Københoved og Langetved kommuner.

I de andre skemaer opregnes, at der var 64 medlemmer af Den danske Vælgerforening, 45 medlemmer af Foredragsforeningen "Fremtiden", 393 medlemmer af Den selskabelige forening. Nordslesvigsk Skoleforening havde 61 medlemmer i området. Der havde været afholdt 12 møder af en nærmere defineret type, og af dem havde de 11 været på dansk. Til at kontrollere dette var der iflg. skema A tre politiembedsmænd; nemlig amtsforstanderen, hans stedfortræder og politigendarmen. Af dem var dog kun de to egnede til at overvære dansksprogede møder, da gendarmen ikke kunne dansk³⁹. Arkivet for Amtsbezirk Schottburg i Rigsarkivet, Aabenraa.

Skjult overvågning af privatfester kunne forekomme.

Den 25. april 1901 skulle mejeristen på Skrave Mejeri, Theodor Nis Christian Frosch, giftes med Magdalene Lund, datter af Christian Hansen Lund (Nørreskovgaard, Københovedvej 7).

Mejeribestyrer
Frosch og fru
Magdalene. Skra-
ve Lokalarkiv.

Frosch var født i
1871 i Oxenvad,
og med en ansæt-
telse i hele perio-
den 1895-1939
blev han den
længst fungerende
mejeribestyrer i
Skrave.

Aktiv i foreningsli-
vet. Fra 1902 be-
styrede han også
det lokale danske
bibliotek.

Som nævnt tidligere kunne mejeristerne være politisk mistænkelige. Derfor mente den meget initiativrige gendarm Mölck, at der måske kunne være noget at hente, hvis han "kiggede på" Froschs bryllup; så det gjorde Mölck ved at lægge sig på lur ved festen, og hans rapport herom til amtsforstander Meyer lød i oversættelse⁴⁰:

Til Herr Amtsforsanden rapporterer jeg fra brylluppet, der fandt sted i går, at der ikke skete noget politisk ("Keine politische Sachen vorkamen").

I personen Lunds bolig var anbragt to Dannebrog; samme er at finde i ethvert hus i Københoved. Der var ikke i teltet anbragt noget flag.

Der var ca. 180 personer til stede, deriblandt mange danske undersåtter fra Langetved og Københoved. Ligeså præsten fra Rødding, der var til stede i ret lang tid. Ellers skete der ikke noget, hvad vel også i nogen grad kan skyldes vores tilstedeværelse, da der dog var nogle, som bemærkede os, selv om vi holdt os så skjulte som muligt.

Udvandrere og udviste har vi ikke bemærket.

Mölck beritter Gendarm.

Så Mólck har ligget i skjul og overvåget den private bryllupsfest og har åbenbart været så tæt på, at han kunne registrere, at der ikke skete noget politisk – altså at der blev sunget forbudte sange og holdt, hvad preusserne mente, var ophidsende taler. Han har også haft så megen indsigt i forholdene, så han kendte til flag i folks private boliger. Han noterede, at præsten fra Rødding, pastor Hansen, der også var præst i Skrave, havde været der lang tid. Hansen var ganske vist tysk-ansat; men han var ikke så tysksindet, så det gjorde noget. Hvis udvandrere eller udviste var vendt tilbage uden tilladelse, kunne Mólck have arresteret dem.

For gendarmen må vi håbe, at der har været lunt og tørt aprilsvejr, for brylluppet har uden tvivl varet til den lyse morgen, så det kan have været en lang nat for ham; især når han nu ikke rigtigt fik grebet noget.

En af de voldsomste og mest omfattende aktioner mod dansksindede overhovedet i ”tyskertiden” i Nordslævig var foranlediget af en sang ved et bryllup i Københoved den 20. september 1901. Historien omfatter udvisning af en mængde beboere i Københoved, en voldsom pressefejde og flere retssager foruden forskellige andre følgende sager. Det meste af resten af artiklen vil handle om alt dette.

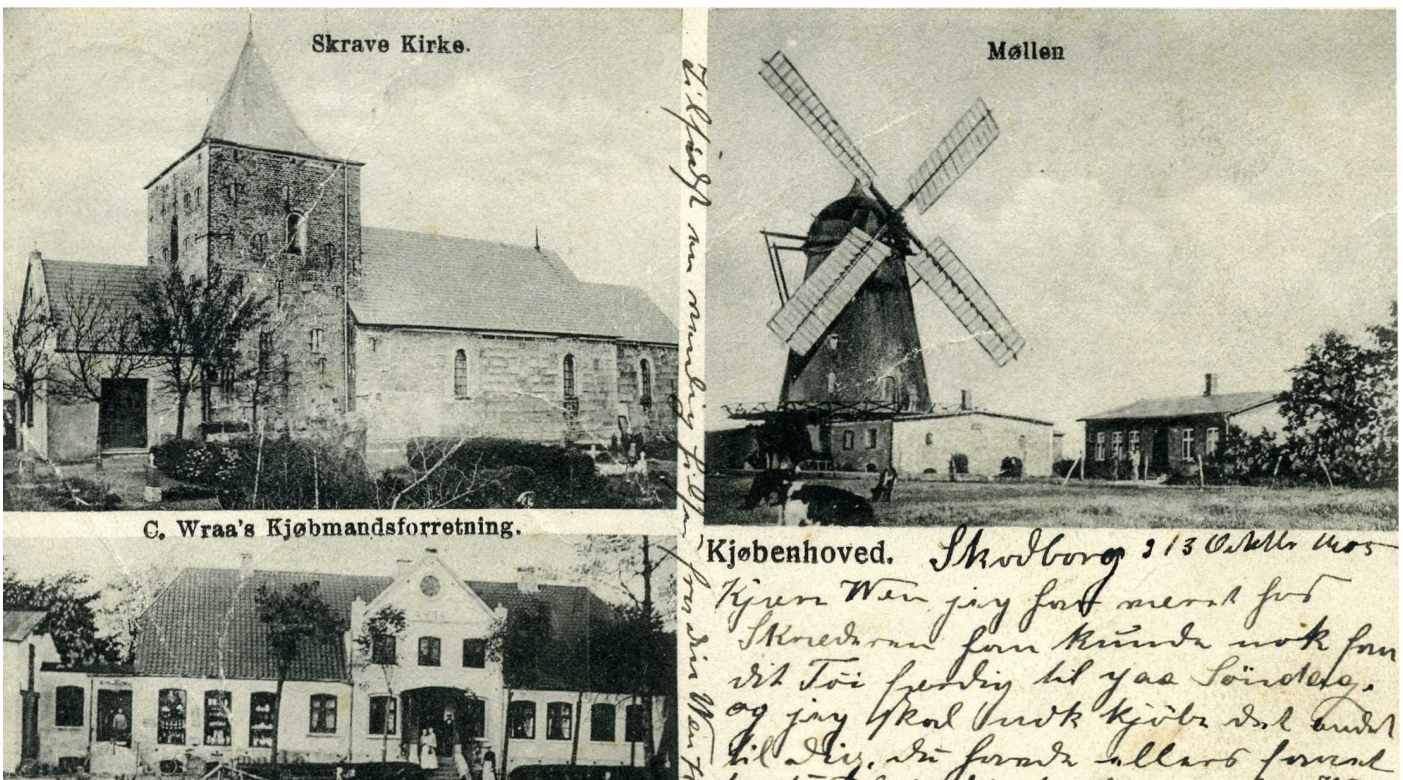

Hovedgaden i Københoved. Til venstre, ved vandposten, skolen med preussisk flagstang, skolestue og lejligheden, hvor *Lehrer* Andersen boede ca. 1899-1902. Det var hans angivelser af begivenheder ved genboen, købmand Wraas bryllup, der i 1901 udløste sagen. Til højre ses købmandsgården, hvor Carl Wraa i september 1901 fejrede sit bryllup i et telt i haven. Her var det, at forbrydelserne skete... C.C. Biehl, Museum Sønderjylland.

Købmand Wraas bryllup

Fem måneder efter mejeristens bryllup var Mølck igen på spil ved en stor, privat bryllupsfest i Københoved – og denne gang sendte han sin rapport direkte til landråd Becherer i Haderslev, noget som fik de alvorligste følger – også for helt uskyldige – og blev til en sag, der blev omtalt også i mange danske aviser¹¹:

Den 20. september 1901 var købmand Carl Wraa i Københoved hos der Standesbeamte i Rødding blevet viet til Anne Marie Sørensen (datter af Nis Jensen Sørensen og født på Fogedgaarden i Københoved), og samme dag havde de været i Skrave Kirke hos pastor Hansen. Herefter skulle der være fest, og der var inviteret så mange – måske 100 – at det måtte foregå i et telt opstillet i haven ved købmandsgården i Københoved. Oprindeligt havde Wraa ansøgt landråden om at benytte skolestuen til formålet, men da der hurtigt kom afslag, endte festen i et telt¹².

Postkort, dateret 1905, med motiver fra Skrave - bl.a. kirken, hvor Carl Wraa og Anne Marie Sørensen blev viet, og købmandsgården, hvor de kom til at bo og arbejde. Først lejede de sig ind, men i 1909 købte de ejendommen.

Blandt de inviterede var venner, familie og mange af naboerne fra Københoved f.eks. dyrlæge Gram, der havde være vidne ved vielsen, og gårdejer H.D. Kloppenborg-Skrumsager, men også pastor Hansen og to lokale – altså tyske - skolelærere, Jørgensen og Andreas Andersen. Der blev naturligvis sunget og holdt taler.

Det er fortalt, at man en hel km derfra kunne høre sangen, og at det var ”Brat af Slaget rammet”, og at H.D. Kloppenborg-Skrumsager holdt en tale begyndende med: ”Vi har et håb”. Efter Kloppenborgs tale fortsatte man – har Marie Boesen fortalt – med at synge den ene sang efter den anden uden småligt hensyn til, om det passede tyskerne eller ej.

Gendarm Mölck var efter eget senere vidneudsagn ikke inviteret med, men havde forud undersøgt, om *Lehrer* Andersen havde fået en indbydelse, og da det var tilfældet, havde han bedt læreren om at fortælle, hvis der skete noget ("*und ich bat ihn, falls etwas vorkommen sollte mir dies mitzutheilen*"). Så han, der ikke var inviteret med, havde fået en ung lærer til at optræde som informant ved en privatfest.

Dagen efter brylluppet - altså den 21. september - havde Mölck iflg. sit vidneudsagn i retten den 5. december 1901 af lærer Andersen fået at vide, at der var blevet sunget to forbudte sange, herunder "*Brat af Slaget rammet*". Andersen havde også fortalt, hvem der havde sunget for; nemlig tjenestekarlene Frederik Bach, Aage Schmidt og Niels Kloppenborg-Skrumsager.

Mölcks følgende efterforskning var ikke forgæves: Også gårdejer Ole Aarup havde sunget ligesom i øvrigt stort set alle; desuden havde H.D. Kloppenborg-Skrumsager holdt en tale, der rettede sig mod Slesvigs forening med Danmark.

Frederik Bach, tjenestekarl, ses med lang pibe sammen med en række andre dilettanter fra Skodborg og Skrave fra 1894 på billedet øverst til venstre. Bach var søn af Peter Simonsen Bach, Langager, og familien er ovenfor af amtsforstander Meyer blevet karakteriseret som fanatisk dansksindet.

Øverst til højre: Aage Schmidt og Niels Kloppenborg-Skrumsager. På dette tidspunkt var de tjenestekarle. Den første var søn af "*Pe Smej*", Peder Madsen Schmidt, der ejede gården Blaabjesk (Københoved

Skovvej 9), hvor der over døren stod: "*Vi er danske og vi vil vedblive at være danske*", og hvor der blev holdt dansk hjemmeskole, indtil det blev forbudt. Niels Kloppenborg-Skrumsager var søn af J.N.H. Skrumsager, Bennetgaard, og Ane Marie Kloppenborg (fra Bejstrupgaard), bror til H.D. Kloppenborg-Skrumsager, og hans fulde navn var: Niels Hansen Nikolaj Frederik Severin Grundtvig Kloppenborg-Skrumsager - der var ikke tvivl om det nationale sindelag.

Ole Aarup ses (forrest til højre på nederste foto) sammen med sin hustru, Marie Kjestine, der også blev involveret i bryllupssagen, og øvrige familie. Aarup ejede fra 1891 til 1929 Grønagergård (Københovedvej 67). Skrave Lokalarliv.

Gendarmen sendte allerede den 24. september - tilsyneladende uden cc til amtsforstander Meyer - en indberetning om brylluppet i Københoved til landråd Becherer i Haderslev, der straks udbad sig en rapport fra

Meyer i Skodborg.

Desværre har det ikke været muligt at finde Mölcks indberetning fra 24. september eller Meyers rapport. Det kunne ellers have været interessant at se, hvad disse dokumenter helt nøjagtigt indeholdt, fordi det er dem, der var grundlaget for de administrativt gennemførte udvisninger og den tyske avisomtale, som vi skal høre om om et øjeblik. Senere skal vi se, hvad der i retten holdt. Der vil her være lejlighed til at overveje, hvorfra de faktuelle oplysninger i sagen stammede, og hvem der indhentede dem.

Lærer Andersen, hvem Mölck nævner som sin første kilde, hed Andreas Christian Andersen og var lærer ved skolen i Københoved fra 1. december 1899 til 1. oktober 1902. Han var født i Aabenraa den 23. marts 1878 som søn af kaptajn Claus Christian Andersen og Caroline Hansine f. Löwert. Han var altså kun 23 år gammel, han var "Schulamtkandidat", og ansættelsen i Københoved var hans første⁴³. Så han var forholdsvis ung og uden tvivl ikke blot tysk lærer af navn, men også af gavn. Det har næppe været helt let for ham at skulle begå sig som tysksindet i Københoved, der ikke alene var næsten 100% dansksindet, men også blandt elevernes forældre rummede meget stærke, dansksindede personligheder, der - som vi skal se - ikke nødvendigvis ønskede at bruge hans skole. Andersen kan have været et meget let mål for gendarm Mölcks overtalelses-evner - Mölck har formodentlig "*socialiseret*" med den unge tyske lærer og stærkt påpeget hans pligt som tysk undersåt⁴⁴. Som vi skal se senere, havde lærerens bidrag til sagen alvorlige konsekvenser også for ham.

Dette billede af elever og lærer ved Københoved Skole er dateret til ca. 1901. Hvis året er korrekt, må den unge lærer med hatten i hånden være Andreas Christian Andersen. Skrave Lokalarkiv.

Mölck stammede som nævnt fra Nordstrand og var altså ikke en ”gammel”, lokal hjemmetysker, der havde været vant til at leve sammen med danskerne, men kom fra en ret danskfjendtlig egn og gik åbenbart ind for kampen mod de dansksindede med fynd og klem.

Ved en senere lejlighed blev følgende sagt om Mölck af gårdejer P.M. Schmidt (”*Pe Smej*”) i Københoved: ”*En tidligere Gendarm i Skodborg havde været særlig ivrig i denne Politiks [Köllerpolitik] Tjeneste. Han sagde, at de havde sat Skik paa mange Bønder, og skulde ogsaa nok faa sat Skik paa Københoved. Han udspurgte især gamle Kvinder, om der dog ikke passerede noget. Men Gang efter Gang hed det: Der er intet sket. Men saa kom det bekendte Bryllup i Københoved med de mange Udvisninger og Bøder, skønt mange ikke havde været med til Bryllup*”⁴⁵. - I et andet referat hed det om Mölck: ”*Han snusede og fiskede især blandt gamle Kvinder...*”⁴⁶ - Et interessant udsagn om hans metode til informationsindhentning: Snak med gamle koner. Han har redet rundt og forhørt sig hos de forsvarsløse.

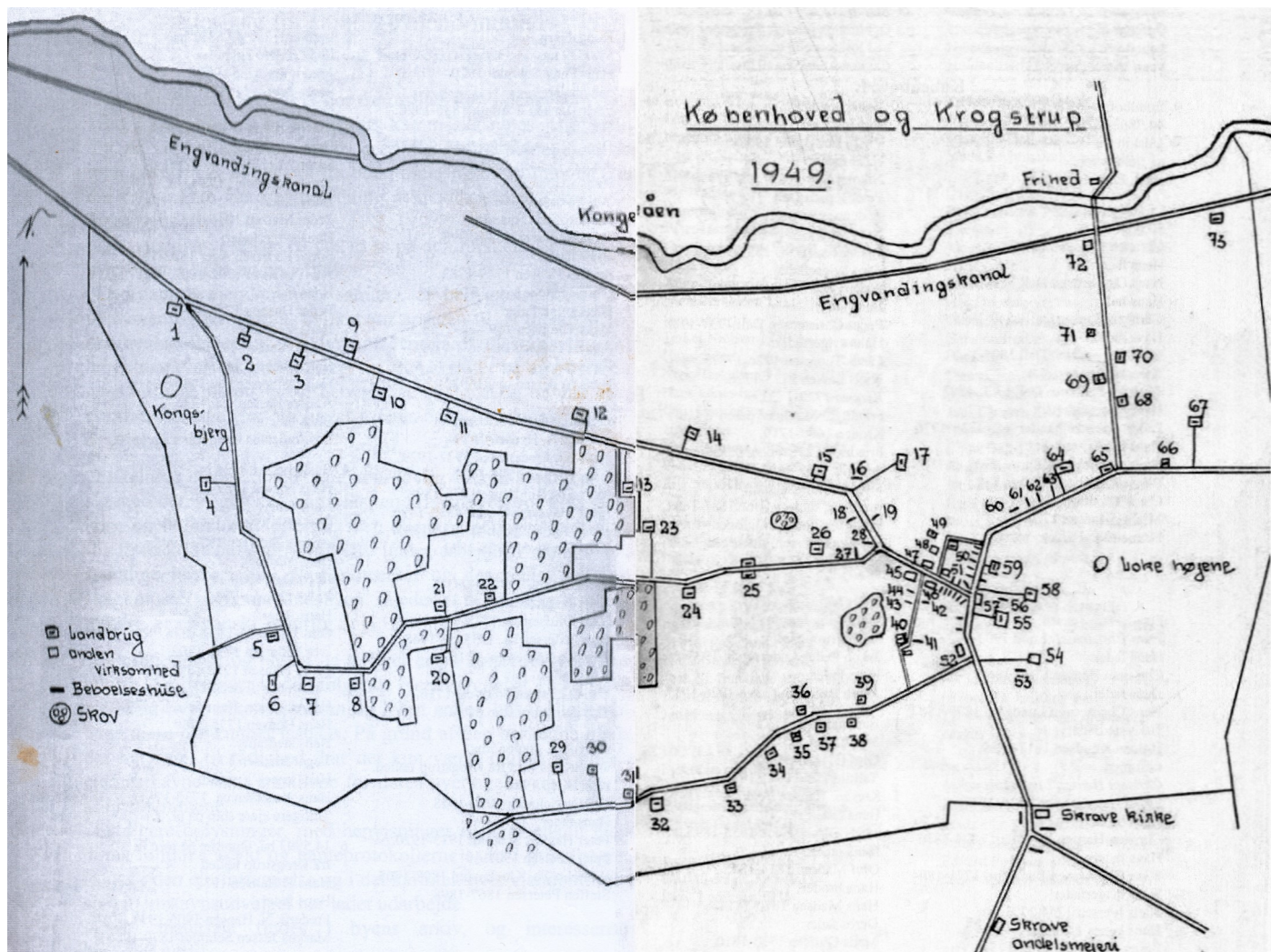
Som vi skal se i detaljer senere, var der en anden kilde til, hvad der skete under brylluppet, som var mere produktiv end lærer Andersen, nemlig den lokale snedker Søren Christian Nørgaard og hans hustru Margrethe. Mölck havde uden tvivl fået opsnuset, at de havde været med til festen, og at de - ligesom så mange andre - havde sunget med. Både snedkermesteren og hans hustru var optanter, og dermed kunne de udvises rent administrativt og uden retssag. Men i modsætning til flere andre ikke-preussiske festdeltagere blev de ikke udvist, og de blev ikke anklaget for noget som helst. De kom ikke engang på listen over arbejdsgivere, der ikke måtte beskæftige danskere. Til gengæld vidnede de - om end ved selve retssagen noget forknytte og med henvisning til, at de var optanter, og at der kunne ske noget ulykkeligt.

Det er nærliggende at tro, at Mölck med ægteparret Nørgaard ligesom med den unge, tyske lærer Andersen havde fundet et svagt punkt, som han kunne udnytte; han har formodentlig givet dem et tilbud, som de havde svært ved at modstå: ”*Vidner I, slipper I for udvisning*”. I øvrigt havde de også børn, som kunne udvises, og da Nørgaards var optanter, var børnene statsløse⁴⁷.

Snedker Nørgaard ses t.h. foran sin bolig og værksted (Skøttevej 9 i Københoved). Nørgaard stammede fra Nustrup og var en dygtig og populær håndværker. I 1901 var han sidst i 50'erne, og hans kone, Margrethe, der formodentlig også ses på billedet, var noget yngre. Bryllupssagen må have været overordentlig ubehagelig for familien; først havde de gendarmen rendende for at fritte dem ud, og derefter var de tvunget til at vidne mod deres naboer. Skrave Lokalkrav.

Straks Becherer havde modtaget rapporten fra Meyer, startede han sagen med massive udvisninger, aggressiv presseomtale og højtprofileret retssag. I næste afsnit fokuserer vi på udvisningerne.

Tegning med ejendommene i Københoved Kommune. Efter *Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogns Historie I*. Side 384f.

Her boede personerne, der omtales i artiklen:

- 6) Markus Jessen Schmidts gård.
- 10) Vester Lundgaard ejet af Nikolaj Ludvigsen.
- 12) Nørreskovgaard, Christian Hansen Lund, far til mejerist Froschs kone, Magdalene.
- 17) Dallsgaard, dyrlæge Jes Julius Grams ejendom.
- 23) Blåbjesk ejet af Peder Madsen Schmidt ("*Pe Smej*"), Aage Schmidts barndomshjem, dansk hjemmeskole. Hertil kunne sangen ved Wraas bryllup høres iflg. Marie Boesen.
- 40) Lundgården, Mads Lunds ejendom.
- 28) Hjørnet, hvor Niels Peter Lyhne og hans søster, Kirsten Marie, boede til leje.
- 44) Bødker Johan Biermanns bolig.
- 46) Københoved Skole, hvor lærer Andersen boede, næsten lige over for:
- 47) Carl Th. Wraas købmandsforretning med haven, hvor brylluppet blev holdt, og sangene sunget.
- 49) Søren Chr. Nørgaard og fru Margrethes bolig og værksted.
- 51) Fogedgården, hvor Carl Wraas hustru, Anne Marie Sørensen, var født.
- 52) Mads og broren Larsen Kjærs ejendom 1898-1904.
- 55) Bejstrupgaard, Hans Diderik Kloppenborg-Skrumsager og Kirstines ejendom.
- 57) Bennetgaard, J.N.H. Skrumsagers ejendom.
- 58) Kastanjegården, hvor Peter Jørgensen Petersen var født, og hvorfra han sammen med sin 15-årige datter og deres tjenestefolk blev udvist i oktober 1901, så de måtte sælge ejendommen.
- 59) Lausgaard, Peter Rostgaard Andersens ejendom.
- 64) Grønagergaard, Ole Aarups ejendom.
- 68) Mads Kjærs ejendom fra 1903, efter han var vendt tilbage fra landflygtigheden.

Lfd. Nr.	Kommune	Hand, husevnt, færd, alle, hængselsfærdig	Indfødsret	Frige eris	Grunde	Lfd. Nr.	Kommune	Hand, husevnt, færd, alle, hængselsfærdig	Indfødsret	Frige eris	Grunde
					deres Indfødsret						deres Indfødsret
27	Ryckelsø Lund Jensen	Vindstærkt Lundshof, Jensens Jensen 49. 9. 9.	Indfødsret	24 Hæder	Hand og husevnt Indfødsret Daniel Jensen med sin frige eris hængselsfærdig Jensen, aft. Lundshof Jensen Hans Madsen Larsen	34	Plesen Jensen Joh. 24. 4. 1888	Vindstærkt Kjellerhuset Joh. 16. 1. 1888 Joh. 24. 4. 1888	Kgl. Landstift Lundshof Joh. 18. 10. 01.	24 Hæder	Hand og husevnt Indfødsret
28	Petersen, Joh. Jensen	Jensen, Kjellerhuset 67 J. Jensen Joh. 2. 12. 1842 Kjellerhuset	Kgl. Landstift Joh. 18. 10. 01.	3 Hæder	Indfødsret Joh. Jensen med sin frige eris hængselsfærdig Jensen	35	Lindens Jensen Joh. 17. 1877	Vindstærkt Kjellerhuset, 24 J. Jensen, Joh. 17. 1877	Indfødsret	Indfødsret	Indfødsret
29	Petersen, Sigris	Joh. Jensen, Kjellerhuset, 15 J. Jensen, Joh. 5. 3. 1886 Kjellerhuset	Kgl. Landstift Joh. 18. 10. 01.	Indfødsret	Joh. Jensen med sin frige eris hængselsfærdig Jensen	36	Lindens Jensen Joh. 2. 1883	Vindstærkt Kjellerhuset 36 J. Jensen Joh. 2. 1883	Indfødsret	Indfødsret	Indfødsret
30	Risager, Karl	Vindstærkt Kjellerhuset 20 J. Jensen Joh. 19. 1. 81	Indfødsret	24 Hæder	Hand og husevnt Indfødsret Karl Jensen med sin frige eris hængselsfærdig Jensen	37	Petersen Jensen Joh. 24. 9. 1879	Vindstærkt Kjellerhuset, 22 J. Jensen, Joh. 24. 9. 1879	Indfødsret	Indfødsret	Indfødsret Hand og husevnt Indfødsret Karl Jensen med sin frige eris hængselsfærdig Jensen
31	Petersen, Mads Jensen	Vindstærkt Kjellerhuset 29 J. Jensen Joh. 17. 11. 1880	Indfødsret	Indfødsret	Hand og husevnt Indfødsret Mads Jensen med sin frige eris hængselsfærdig Jensen	38	Petersen Jensen Joh. 24. 9. 1879	Vindstærkt Kjellerhuset, 22 J. Jensen, Joh. 24. 9. 1879	Indfødsret	Indfødsret	Indfødsret
32	Andersen, Anders	Vindstærkt Kjellerhuset 16 J. Jensen Joh. 23. 8. 1888	Indfødsret	Indfødsret	Hand og husevnt Indfødsret Anders Jensen med sin frige eris hængselsfærdig Jensen	39	Kjær Mads Jensen	Vindstærkt Kjellerhuset, 33 J. Jensen, Joh. 24. 9. 1879	Kgl. Landstift Joh. 18. 10. 01.	8 Hæder	Hand og husevnt Indfødsret Mads Jensen med sin frige eris hængselsfærdig Jensen
33	Jensen, Niels	Vindstærkt Kjellerhuset 31 J. Jensen Joh. 4. 4. 1880	Indfødsret	Indfødsret	Hand og husevnt Indfødsret Niels Jensen med sin frige eris hængselsfærdig Jensen	40	Lyhne Niels Jensen	Vindstærkt Kjellerhuset, 63 J. Jensen, Joh. 24. 9. 1879	Indfødsret	Indfødsret	Indfødsret
						41	Frederiksen Jensen	Vindstærkt Kjellerhuset, 24 J. Jensen, Joh. 27. 12. 1881	Kgl. Landstift Joh. 18. 10. 01.	24 Hæder	Hand og husevnt Indfødsret Frederiksen med sin frige eris hængselsfærdig Jensen

De trettén, som blev udvist i forbindelse med købmand Wraas bryllup, fyldte næsten to sider i amtsforstander Meyers udvisningsprotokol: Fra nr. 28 og 29 gårdejer Peter Jørgensen Petersen og hans datter Sigris til nr. 39 og 40 Mads Kjær og Niels Peter Lyhne. Ud over navn, fødselsdato (ikke altid korrekt), stilling, bopæl, alder, myndighed, udvisningsfrist og grunden til udvisningen angives (nederst i rubrikkerne i kolonne 3), om man er optant, optantsøn/datter eller født dansker ("Geburtsdäne").

Tretten udviste

Efter at Becherer havde været i kontakt med den nye overpræsident i Slesvig, Wilmowski (v. Köllers afløser), afsendte han den 18. oktober 1901 to breve: Et til retten i Rødding og et til amtsforstander Meyer.

Det første vender vi tilbage til. Det sidste var mærket ”*sofort*” og indeholdt en meget detaljeret instruks: Meyer skulle sørge for udvisning af gårdejer Peter Jørgensen Petersen, hans datter og hans tjenestekarl, af bygningshåndværker Mads Kjær og af det danske personale hos gårdejerne Mads Lund og Ole Aarup.

Det skulle foregå på den måde, at de allerede næste morgen (den 19. oktober) skulle indkaldes til forhør medbringende dokumentation for deres statsborgerskab. Forhørene skulle være ganske korte og kun handle om at få fastslået den enkeltes statstilhørsforhold. Petersen skulle forhøres først, og det skulle ske uden, at hensigten med forhøret blev klart for ham. Først efter forhøret skulle udvisningen forkyndes for dem alle. Gårdejer Petersen og hans datter skulle udvises med tre ugers frist. Tjenestefolkene havde 24 timer til at forlade landet. Mads Kjær fik en uge. Becherer skulle straks om formiddagen – senest kl. 10 pr. telegram – have besked om udvisningerne. I brevet nævntes, at enken Petersen, d.v.s. muligvis Peter Jørgensen Petersens mor, ikke skulle udvises, da hun var preussisk statsborger, men hun skulle næste dag indkaldes til forhør vedr. hendes statstilhørsforhold, og forhørsprotokollen skulle tilstilles landråd Becherer. Desuden: Der ville senere blive udstedt en særlig forordning vedr. malermester Niels Peter Lyhne⁴⁸.

Det viste sig dog, at Mads Kjær ikke straks kunne udvises, men kom til at følges med Niels Peter Lyhne.

Hejmdals omtale 21. oktober 1901 af udvisningerne giver et lille kig ind i Meyers stressede kontor:

Gaardejer Ole Aarup, som var taget med derover, spurgte, hvorfor Udvisningerne fandt Sted. Amtsforsstanderen svarede, at han meddelte ingen Grund. Men Grunden kunde de for Resten let tænke sig til.	Mens Udvisningen stod paa, blæstes der Brandalarm, og det viste sig, at den nærliggende Brunsgaard stod i lys Lue. De Udviste gjorde Mine til at forlade Lokalet for at hjælpe med Slukningen. Amtsforsstanderen, i hvis Distrikt den store	Brand var udbrudt, lod imidlertid en Ytring falde, der foranledigede de Tilstedeværende til at blive, indtil de efter Amtsforsstanderens Udtalelser meget vigtige Udvisningsformaliteter var ordnede.
---	---	---

Lørdag den 19. oktober blev i alt 11 personer udvist; kort efter fulgte yderligere to, så i alt 13 blev ramt.

Højst fem af de 13 havde deltaget i bryllupsfesten; når resten blev udvist, var det ikke, fordi de havde gjort sig skyldige i noget som helst, men fordi myndighederne mente, at man derved kunne ramme deres arbejdsgivere, som havde forset sig.

Ni tjenestefolk blev med 24 timers varsel udvist med begrundelsen, at de tjente hos danske agitatorer. Syv af dem var født i Danmark, og de stod nu uden arbejde og måtte rejse hjem. Nogle tog sagen fra den humoristiske side; det fortælles, at mange af de udviste tjenestefolk og deres kammerater samledes lørdag aften til en sidste komsammen, hvor de så sang alle de forbudte sange. En af dem skulle alligevel tilbage til Danmark og ville nu gerne have så mange oplevelser at se tilbage på som muligt. Hans kammerater skulle køre ham til Vejen station⁴⁹:

... men selv havde han en uimodståelig lyst til at blive fulgt over grænsen af præjsiske gendarmere. Det blev derfor besluttet, at afrejsen først skulle foregå søndag eftermiddag, idet man håbede, at politiet straks efter kl. 12 denne dag ville opspore, om ordren var blevet fulgt.

Om det nu var, fordi det var søndag, så gendarmene ville holde hvil, eller der var andre motiver for udeblivelsen, vides ikke; men de kom ikke, og den unge mand måtte af sted uden at opnå at blive ført over grænsen af politi. Det var et muntert lille selskab, der kørte afsted hen på eftermiddagen. På en eller anden måde var de kommet i besiddelse af et lille dansk flag på en stang, og da man kørte forbi Årups gård – Årups folk var blevet udvist – viftede de med flaget, og Årup, der stod i haven, fik travlt med at tage hatten af og juble over mod flaget og de unge mænd. Da vognen kørte mod broen over Kongeå hen forbi den tyske toldstation, blev flaget hejst; men før nogen tolder eller vagt fik sundet sig, var vognen et godt stykke inde på dansk grund.

I Vejen skiltes man. Den unge mand rejste nordpå, men tabte ikke forbindelsen sydpå, og da han nogle dage senere fik meddelelse om, at tyske gendarmere var på jagt efter det famøse flag, meddelte han gendarmen i Rødding, at flaget fandtes hos ham i Nørrejylland, så det var unødvendigt at søge efter det syd for Kongeåen.

Det tyske toldsted ved Skodborghus-overgangen med preussisk flagstang og ørn over døren.

Her er en tolder og hans familie stillet op til fotografering på vejen ned mod Kongeåen (mod venstre i billedet).

Før første verdenskrig var der hverken grænsebom eller andre afspærringer. Ej heller fast vagt på grænsen, og på den søndag, hvor de udviste passerede grænsen i beretningen, har der åbenbart været helt fri overgang.

De enkelte udviste

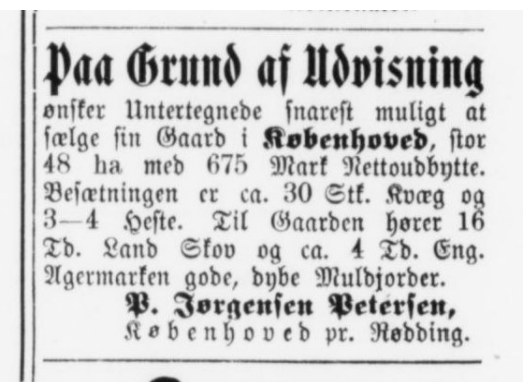
Over de følgende sider går vi lidt mere i detaljer med hver enkelt udvist. Herefter følger vi to af de udviste, som var hårdest ramt, men også til sidst fik lov at vende tilbage til København, inden vi går videre med den voldsomme pressefejde, som bryllupssagen udløste.

1) Peter Jørgen Petersen⁸⁰

Han var født i København den 2. december 1842 – altså længe inden 1864 – han havde boet der det meste af sit liv, og ejede Kastanjegården, som hans far havde købt i 1841, og hvor han selv var født; men han kunne ikke dokumentere preussisk statsborgerskab – han var angiveligt optant og kunne derfor udvises. Begrundelsen var deltagelse i en politisk demonstration; han havde sunget med på ”*Brat af Slaget rammet*”. Han fik tre ugers frist til at sælge sin gård. – I forbindelse med forhøret hos Meyer forud for udvisningen blev optaget et signalement; signalementet er bevaret, og derfor ved vi bl.a. om ham, at han havde rødligt hår og rødlig bakenbarter, havde lyse øjne og var over middel af kropsbygning. Desuden havde han udmeldt sig af statskirken – så han var formodentlig medlem af Rødding Frimenighed. – Om han kunne vende tilbage til Slesvig for at besøge venner og familie var problematisk. – Hvis ovenstående teori om, at gendarm Mölck havde fået snedker Nørgaard og frue til at tale, fordi han havde en klemme på dem og kunne true med udvisning, er korrekt,

sætter dette måske gårdejer Jørgensen Petersen i et særligt lys...

Den 29. oktober 1901 kunne man i dagbladet Hejmdal se en annonce med indholdet: ”Paa Grund af Udvisning ønsker Undertegnede snarest muligt at sælge sin Gaard i Københoved, stor 48 ha med 675 Mark Netto-udbytte. Besætningen er ca. 30 Stk. Kvæg og 3-4 Heste. Til Gaarden hører 16 Td. Land Skov og ca. 4. Td. Eng. Agermarken gode, dybe Muldjorder. P. Jørgensen Petersen, Københoved pr. Rødding.” Så det var absolut ingen dårlig gård, som Petersen nu blev tvunget til at sælge. Ordene ”Paa Grund af Udvisning” var trykt med større typer og fremhævet skrift – vel ikke af hensyn til markedsføringen af gårdsalget, men som annoncering af et overgreb. Gården hedder Kastanjegården og dens moderne adresse er Skravevej 1.

I 1950 så Kastanjegården ud som på luffotoet til højre. I al fald stuehuset må også have eksisteret i Peter Petersens tid.

Ca. samtidigt hermed sendte Petersen til landråden i Haderslev en ansøgning om udsættelse af udvisningen. Tilsyneladende har der efter ansøgning og sagsbehandling på højt niveau i Slesvig været tildelt en midlertidig opholdstilladelse af hensyn til afslutning af gårdsalget, som faktisk blev gennemført⁵¹.

2) Sigrid Petersen⁵²

Peter Jørgensen Petersens datter. Hun var født i Københoved 8. marts 1886 og var altså kun 15 år gammel. Også hun havde været med til brylluppet.

Der blev optaget et signalement af alle de udviste for det tilfældes skyld, at det skulle blive nødvendigt at eftersøge vedkommende. Det originale dokument ses til højre. Ifølge dette var hun - ligesom sin far udmeldt af statskirken. Hun var blond, havde en høj pande, lyse øjenbryn, blå øjne, almindelig næse og mund, alle tænder, oval hage, regelmæssigt ansigt, sund ansigtsfarve, slank skikkelse og havde dansk som sprog. Ingen særlige kendetegn. Punkterne om hendes beklædning er ikke udfyldt - måske fandt Meyer det irrelevant - måske havde han for travlt; der var meget, som skulle nås den dag.

Sådan blev Sigrid Petersen, der havde boet i Københoved hele sit korte liv, registreret lørdag morgen den 19. oktober 1901 på amtsforstander J.C. Meyers kontor i Skodborg forud for sin udvisning, der ligesom hendes fars skulle ske med en frist på tre uger. -

Hun har formodentlig som datter af en optant været statsløs og kunne næppe vende tilbage til Slesvig for at besøge venner og familie.

Signalement 32

*Sigrid Petersen de 15 år gammel, Kristens datter
Jørgensen Petersen i Københoved*

<ol style="list-style-type: none"> 1) Familienavn <i>Petersen</i> 2) Fornavn <i>Sigrid</i> 3) Geburtsort <i>Københoved</i> 4) Aufnahmestort <i>do</i> 5) Gewerbe <i>Arb.</i> 6) Religion <i>ad h. luth. kirke</i> 7) Alter <i>15 år 10 Mån. 1886</i> 8) Größe <i>1,60 Meter</i> 9) Haare <i>Blond</i> 10) Stirn <i>højt</i> 11) Augenbrauen <i>blond</i> 12) Augen <i>blau</i> 13) Nase <i>normal</i> 14) Mund <i>normal</i> 15) Bart <i>—</i> 16) Zähne <i>voll</i> 17) Rinn <i>normal</i> 18) Gefühlsbildung <i>normal</i> 19) Gefühlsfarbe <i>gelblich</i> 20) Gestalt <i>slank</i> 21) Sprache <i>dansk</i> 22) Besondere Kennzeichen <i>—</i> 	<p style="text-align: right;">Befrædning.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Wäse — Hut 2) Jacke — Rock 3) Schuhe 4) Hemd 5) Weste 6) Hosenstrümpfer 7) Strümpfe 8) Schuhe — Stiefeln 9) Schürze 10) Haarschmuck <p style="text-align: right;">Unterschrift:</p> <p style="text-align: center; margin-top: 20px;"><i>J.C. Meyer</i> den 19 ten Oktobr 1901 <i>J.C. Meyer</i></p>
--	---

Nr. 48. Schleswig von Güter. Religion. Bist. A17022

3) - 11) d.v.s. alle tjenestefolkene

var nu arbejdsløse. Hvis de var danske statsborgere og alligevel havde planlagt at flytte til Danmark til november-skiftedag, en god uges tid senere, var det naturligvis ikke noget større problem. Hvis man fortsat havde tænkt sig at arbejde i Slesvig, var det derimod ikke så godt; for så skulle man hjem til Danmark og søge arbejde på et tidspunkt, hvor de fleste jobskifter formentligt har været aftalt. Hvis man ikke havde dansk statsborgerskab, var situationen endnu mere uoverskuelig. De blev alle udvist med 24 timers frist.

3) Niels Peter Kristensen Bjerregaard

Født i Gerlev (Gjerlev) i Danmark 23. januar 1880. Af signalementet kan nævnes, at han var mørkblond, høj og slank, havde schnurrbart og var klædt i sort bortset fra en hvid skjorte. Udvist, fordi han stod i tjeneste hos den danske "agitator" Peter J. Petersen. Havde næppe været med til brylluppet. Nu arbejdsløs og skulle tilbage til Danmark.

4) Jørgen Peter Petersen

Født 24. september 1879 i Debel i Danmark⁵³. Blond, høj og slank, blå øjne og schnurrbart. Iklædt sort hat, grønlig frakke, grønne bukser, hvid skjorte, grønlig vest, grå seler, grå strømper og snøresko. Udvist, fordi han stod i tjeneste hos den danske "agitator" Peter J. Petersen – og havde næppe været med til brylluppet. Nu arbejdsløs og skulle tilbage til Danmark.

5) Karl Risager

Født 19. januar 1881 [1882] i Sindal i Danmark⁵⁴. 1,66 høj, kraftig, mørkblond, uden skæg iklædt sort jakke og bukser. Udvist, fordi han stod i tjeneste hos Ole Aarup – og havde næppe været med til brylluppet. Nu arbejdsløs og skulle tilbage til Danmark.

6) Marie Kjestine Petersen

Født 17. november 1880 i Københoved [Skodborg]⁵⁵. 1,68 cm høj, blond, grå øjne, sund ansigtsfarve, middel af kropsbygning. Stråhat og sort dragt. Udvist, fordi hun stod i tjeneste hos Ole Aarup – havde næppe været med til brylluppet. Eftersom hun, som angivet i noten, havde en dansk far, men var født i Slesvig, har hun formentlig været statsløs. Har næppe kunnet vende tilbage til Slesvig for at besøge venner og familie. Desuden var hun nu arbejdsløs og i en uoverskuelig situation.

7) Karen Dall Davidsen

Født 23. august 1885 i Københoved⁵⁶. 1,65 cm høj, mørkhåret, slank. Stråhat og grøn jakke. Udvist, fordi hun stod i tjeneste hos Ole Aarup – havde næppe været med til brylluppet. Flyttede formentlig ind hos sine forældre, der i 1899 havde solgt deres ejendom i Københoved og var flyttet til Vejen. Men umiddelbart var hun nu arbejdsløs og uden sine kontakter i Københoved.

8) Niels Forsum Iversen

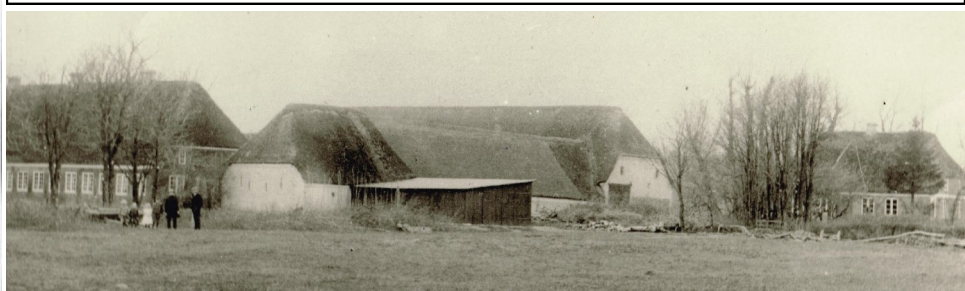
Født 7. april [december]1880 i Nørbølling i Danmark⁵⁷. 1,68 cm høj, blond, blå øjne, slank. Sort hat og frakke, grå bukser. Udvist, fordi han stod i tjeneste hos den danske "agitator" Mads Lund i Københoved – havde næppe været med til brylluppet. Nu arbejdsløs og skulle tilbage til Danmark.

Paa Grund af Udvisning søges straks
2 Piger
paa en mellemstor Bondegaard.
Ole Aarup,
Københoved ved Rødding.

Paa Grund af Udvisning søges
fra 1. November en
Røgter,
som helst skal kunne malke, samt en
Andekarl
til at følge Hestene paa en Gaard, hvor der holdes 40 Køer og 6 Heste. Gode Anbefalinger forlanges. Man bedes henvende sig til
Gaardejer Mads Lund,
Københoved pr. Rødding.

Til venstre: Både Ole Aarup og Mads Lund søgte på grund af udvisning efter tjenestefolk i Hejmdal den 24. oktober 1901. Den første søgte to piger og den anden en røgter, "som helst skal kunne malke, samt en Andekarl til at følge Hestene paa en Gaard, hvor der holdes 40 Køer og 6 Heste."

Nedenfor: Mads Lunds Lundgården, Lundvej 10, hvorfra hele fire tjenestefolk blev udvist den 20. oktober 1902. Skrave Lokalarkiv.

9) Johannes Olesen

Født 24. april 1885 i Vejen i Danmark⁵⁸. 1,64 cm høj, mørkblond, middel af kropsbygning. Grå jakke og bukser. Udvist, fordi han stod i tjeneste hos den danske "agitator" Mads Lund i Københoved - og havde næppe været med til brylluppet. Nu arbejdsløs og skulle tilbage til Danmark.

10) Else Marie Kristensen

Født den 1. juli [juni] 1877 i Stenderup i Danmark⁵⁹. Middelhøjde, rødhåret, blå øjne, slank, ar mellem næse og mund. Sort hat og jakke, hvid skjorte og sorte strømper. Udvist, fordi hun stod i tjeneste hos den danske "agitator" Mads Lund i Københoved - havde næppe været med til brylluppet. Nu arbejdsløs og skulle tilbage til Danmark.

11) Peter Kristensen Klindt

Født den 9. februar 1865 i Tjæreborg i Danmark⁶⁰. Lille af højde, sort hår, blå øjne, schnurrbart, slank. Sort hat, grønlig jakke, sribede bukser, hvid skjorte, grønlig vest, grå seler. Udvist, fordi han stod i tjeneste hos den danske "agitator" Mads Lund i Københoved - havde næppe været med til brylluppet. Nu arbejdsløs og skulle tilbage til Danmark.

12) Bygningshåndværker Mads Kjær

Han skulle, som nævnt i Becherers brev, også udvises. Men i hans tilfælde gav spørgsmålet om statsborgerskabet anledning til en nærmere undersøgelse, så udvisningen skete først pr. 25. oktober og da med en uges varsel. Begrundelsen for udvisningen var, at han havde deltaget i en politisk demonstration - d.v.s. sunget med på "*Brat af Slaget rammet*" ved brylluppet den 20. september - og at han var søn af en optant. - Der er desværre ikke bevaret noget signalement af ham i sagen.

Senere foto af Gine og Mads Kjær. Skrave Lokalarxiv.

Mads Sørensen Madsen Kjær var i øvrigt født i Langetved den 13. december 1868 som søn af indsidder Mads Christian Kjær og dennes hustru Ellen Kirstine Kjær. Den 16. november 1894 var han ved personregisterføreren i Skodborg og i Skrave Kirke blevet gift med Gine Frederikke Eskesen (f. 20. februar 1871). Den 15. april 1897 fik de sønnen Hans Anton Kjær, den 8. december 1898 sønnen Christian Madsen Kjær, den 4. marts 1899 datteren Ellen Marie Kjær og den 16. januar 1901 Bolette Kjær. Mere følger om Mads Kjærs særlige skæbne i et længere afsnit, der også handler om den sidste og 13. af de udviste:

13) Niels Peter Lyhne

Født den 31. marts 1842 i Københoved. Malermester og parcellist. Ugift og uden børn. Optant. Udvist med otte dages varsel, fordi han havde deltaget i en politisk demonstration - d.v.s. sunget med på "*Brat af Slaget rammet*" ved brylluppet i Københoved den 20. september. Om han i praksis kunne have dansk statsborgerskab, er uvist, og han kunne ikke umiddelbart vende tilbage til Slesvig for at besøge venner og familie. Heller ikke fra hans udvisning har vi noget signalement bevaret.

Der følger i et særligt fælles afsnit mere om Niels Peter Lyhne, eller Niels Pedersen Lyhne, som han strengt taget var døbt. Her blot nogle hårde facts om hans familiemæssige forhold: Hans far var hjuler (hjulmager) Mads Lyhne Pedersen og moren hed Anne Marie Madsdatter. Hun døde kun 42 år gammel i 1846. Ud over Niels Peter havde parret også en handikappet datter Kirsten Marie Lyhne, født i 1838. I 1848 giftede Mads Lyhne sig så igen, nu med pigen Christiane Rosine Olesdatter. Mads og Christiane fik en dødfødt dreng i 1849 og Ole Christian i 1853. I december 1872 døde Mads Lyhne Pedersen og i december 1897 døde enken, Christiane Rosine Petersen, f. Olesdatter.

Mads Kjær og Niels Peter Lyhnes skæbner

I en længere artikel i dagbladet Hejmdal den 2. november 1901 fortaltes om Mads Kjær:

Mads Kjær opvoksede i Københoved, lærte Bygningshaandværket i Skodborg, hvor han 1888 meldte sig til Lægdsrullen. ... Den 7. Novbr. 1890 mødte han efter Ordre i Altona for at aftjene sin Værnepligt ved 3. Kompagni af det 1. Thüringske Infanteri-Regiment Nr. 3. Det blev en tung Militærtjeneste. Kort efter udbrød der en svær Tyfusedemi paa Kasernen. Soldaterne døde som Fluer. Mads Kjær blev ogsaa angrebet, var Døden nær, men kom sig og blev efter et Par Maaneders Forløb udskrevet af Sygehuset.

Efter den Tid var han imidlertid ikke rigtig rask. Han gjorde Tjeneste en kort Tid, men blev saa atter kastet paa Sygelejet, denne Gang af Lungebetændelse, og han laa nu syg i tre Fjerdingsaar. En farlig Operation reddede hans Liv, men gav ham varig Men. Efter atter at være udskrevet af Sygehuset, blev han den 30. April 1892 hjempermitteret

som Invalid. Han havde da med Tabet af sin Helsen tjent Kongen af Preussen i 1 Aar 5 Maanedere og 24 Dage!" I artiklen tilføjes, at Mads Kjær endte med at blive tildelt en livsvarig pension på 9 Mark månedlig, og at han iflg. sit Civilforsørgelsesbevis var "berettiget til Forsørgelse i Civiltjeneste ved Rigs- saavel som ved Statsmyndighederne i alle Forbundsstater efter de bestaaende Bestemmelser".

Desuden fortaltes:

Han har senere slaaet sig godt igenem, om han end har maattet leve fra Haanden i Munden, og ernærede nu baade Hustru og 4 smaa Børn, hvoraf det ældste er 6, det yngste kun $\frac{3}{4}$ Aar gammelt. I Politikken blandede Mads Kjær sig ikke. Han har aldrig været Medlem af nogen dansk Forening og saaledes opført sig dadelløst i national Henseende, set fra et tysk Standpunkt. Men saa kom det saa stærkt

udskregne Bryllup i Københoved. Mads Kjær var indbudt med de andre. Der blev talt og sunget, og han morede sig med sine Venner og Bekendte. Da sangen "*Brat af Slaget rammet*" blev sunget, anede han slet ikke, at den var bleven forbudt for et Par Aar siden. Det var hans Ulykke.

Nu sad han rolig og hørte paa den smukke Sang. Og det, det alene er Grunden til, at han er bleven styrtet i Nød og Ulykke, jaget bort som en Hjemløs fra sit Hjem, fra sin Hustru og sine 4 smaa Børn!

Drager han bort, har Familien mistet sin Forsørger, og den er da saa hjælpeløs, at den i den allernærmeste Fremtid maa melde sig til Fatigvæsnet, ikke i Danmark, thi der er den ikke forsørgelsesberettiget, men i Preussen, det samme Preussen, af hvis Embedsmænd Forsørgeren er bleven jaget bort fra Hus og Hjem! ...

I en tilsvarende artikel den 29. oktober havde Flensborg Avis tilføjet sagen et par detaljer: Nemlig at Kjær havde fået et Løfte om, hvis han ikke kunde forsørge sig, da at faa en Ansættelse ved Post, Jernbane eller lignende. "*Han vilde i sin Tid have haft sit Undersaatsforhold omordnet, men Amtsforstander Meyer i Skodborg sagde da til ham, at det var unødvendigt at røre ved den Sag, det faldt af sig selv, at han efter at have været Soldat var præjsisk Undersaat.*"

Derfor skrev Meyer samtidig med sin rapport den 19. oktober om udvisningerne til landråden om Mads Kjærs statstillørsforhold. Skrivelsen er kun kendt fra landrådets journal⁶¹, så vi ved ikke, hvad Meyer faktisk skrev; men der er grund til at tro, at han netop henviste til Kjærs militærtjeneste og dokumenterede den ved hjælp af papirerne fra militæret. Men landråd Becherer har åbenbart ikke accepteret argumenterne, og journalen omtaler under "*Resolution*" udvisningsforordningen og, at militærpapirerne skulle udleveres til Kjær.

Torsdag den 24. oktober modtog amtsforstander Meyer et telegram, som var afsendt af landråden fra Haderslev kl. 12.20, om omgående ekspedition af Kjærs sag.

Afgørende for, om Mads Kjær kunne udvises eller ej, blev ikke det faktum, at han havde været preussisk soldat med god opførsel og efterfølgende livsvarig preussisk statspension, men at han var søn af en dansk optant,

hvilket efter de preussiske regler betød, at han var dansk statsborger og kunne udvises. Efter de danske regler på daværende tidspunkt var det ikke afstamningen, som var gældende for statsborgerskab, men fødestedet. Og eftersom Kjær var født i Preussen, var han ikke efter de danske regler dengang dansk statsborger – så reelt var han uden statsborgerskab – juridisk set hjemløs.

Senere vil vi følge Mads Kjærs videre skæbne sammen med Niels Peter Lyhne.

Specielt om Lyhnes liv og levned berettede Flensborg Avis den 29. oktober 1901:

Niels Peter Lyhne er 60 Aar gammel, født i Københoved, Optant. Som ung var han Dekorationsmaler og rejste på Professionen i Svejts og Italien; helt blottet for kunstneriske Anlæg var han ikke. Ved sin Hjemkomst maatte han forsørge sin Stedmoder og sin 3 Aar ældre Søster, der havde Lupus i begge Fødder og bestandig laa bunden til Sygestuen.

Da hændte ham for 16 Aar siden den Ulykke, at han faldt ned fra et Stillads og nær havde brækket Halsen; Halshvirvlernes Stilling blev forskudt, saa at han har ondt ved at

dreje Hovedet – og hvad værre var: den højre Arm blev fuldstændig, den venstre delvis lammet ved Faldet, saa at han maatte opgive sit Haandværk. Københovederne hjalp ham saa til et Diorama, som han i 10 Aar rejste omkring med hver Vinter i Kongeriget – her kunde det jo ikke lade sig gøre for ham, da han var Optant. Om Sommeren passede han Folks Bier og tjente paa den Maade Føden til sig og sine. For 6 Aar siden maatte han dog høre op med Rejserne, da hans svækkede Helbred – et kronisk Maveonde – ikke kunde taale det omflakkende Liv. Han har nu

lagt sig efter Hønseri, som endelig efter at han har forvundet Omkostningerne ved Anlægget, er begyndt at betale sig for ham, saa at han paa den Maade til Nød kan ernære sig og Søsteren (Stedmoderen døde for 4 Aar siden.)

Han har bestandig været yderlig forsigtig i sin Optræden, har aldrig deltaget i Møder eller paa anden Maade gjort sig bemærket. ... For ham at flytte vil være ensbetydende med Udsigt til Fattiggården: herovre klarer han sig, fordi alle er rede til at hjælpe ham, men derovre vil det blive anderledes.

I 1901 var Niels Peter Lyhne fattig og invalid; men det hører med til hans historie, at han var en af byens største personligheder, alle kendte ham, og han er vist den person, som har fået mest og smukkeste omtale i *"Københovedbogen"*. - Efter en tid som landarbejder og tømrerlærling var han som ung taget til København for at blive maler. Hans skal have haft adgang til Kunstakademiet, havde dog ikke penge til at gennemføre uddannelsen, men blev hus- og dekorationsmaler og arbejdede både i Danmark og i Sydeuropa. - I Skrave Lokalarkiv findes 12 tegninger udført af Lyhne; de er formentlig alle aftegninger af originale værker, evt. set trykt i bøger. Til højre: *"Riddere fra Slutningen af det 15de Aarhundrede"*.

Forløbet med udvisningen var som flg.:

Den 24. oktober 1901 modtog landråden i Haderslev besked fra regeringspræsidenten om Niels Peter Lyhnes udvisning, og allerede følgende dag sendte han forordningen herom til Meyer i Skodborg⁶². Det foregik i et telegram, der beordrede udvisningen af både Mads Kjær og af Niels Peter Lyhne – begge med otte dages frist. Og landråden skulle straks have telegrafisk besked, når ordren var udført.

Straks indkaldte Meyer de to til sit kontor, hvor den sædvanlige procedure ved udvisninger blev gennemført: De fremmødtes identitet blev bekræftet, vedkommende skulle erklære at have modtaget udvisningsordren,

og at de var blevet gjort opmærksom på straffen, hvis de uden tilladelse vendte tilbage, og de måtte forlade landet inden for i dette tilfælde en frist af otte dage. Der blev fremstillet referater, som de udviste skulle underskrive, og som skulle attesteres af politimyndigheden – altså amtsforstander Meyer. Kjær og Lyhne har dog nægtet at underskrive. Referaterne vedr. Niels Peter Lyhnes og Mads Kjærs udvisninger er bevaret. Normalt blev der også udfærdiget et signalement af de udviste, der kunne offentliggøres i Tyskland. Signalementerne er, som nævnt, ikke bevarede.

Kun de to skulle udvises, så Lyhnes invalide søster og Kjærs kone og fire små børn blev tilbage.

Det var her i huset på Hjørnet, Københovedvej 24, at Niels Peter Lyhne og hans søster Kirsten Marie boede til leje. Skrave Lokalarkiv.

Dagen efter (altså den 26. oktober) skrev landråden til Meyer og bad ham udlevere de vedlagte militærpapirer til Kjær. Antageligt havde Kjær – som nævnt tidligere – fremlagt sine militærpapirer for at sandsynliggøre, at han var preussisk statsborger – og nu fik han – *Ordnung muss sein* – papirerne tilbage.

Samtidigt kunne landråden på basis af indberetningen fra Meyer meddele overpræsidenten og regeringspræsidenten i Slesvig, at udvisningen af Kjær og Lyhne var ekspederet.

Udvisningerne af de to fremkaldte mange reaktioner – bl.a. kunne flere aviser omkring den 1. november 1901 fortælle, at et stort københavnsk malerfirma (vel det, som Lyhne havde arbejdet for tidligere) øjeblikkeligt tilbød Lyhne passende, let beskæftigelse. – Noget, der dog næppe blev til noget. Henvisninger til nogle af de mange, mange avisomtaler, der er relateret til bryllupssagen med følger, og som er fundet ved søgning på Det kgl. Biblioteks Mediamstream, findes i en note⁶³.

Iflg. avisartiklerne forlod Kjær og Lyhne faktisk Preussen fredag den 2. november – altså inden for fristen. Men de har åbenbart ikke ment, at udvisningen kunne være korrekt, så derfor vendte de allerede søndag den 4. november tilbage og henvendte sig hos amtsforstanderen i Skodborg. Meyer lod dem inidlertid straks arrestere og fik dem under politibevogtning ført til arresten i Rødding. Som Hejmdal skrev: ”*Næppe vilde nogen have beskyldt den nævnte Amtsforsstander for overdreven Hensynsfuldhed, om han havde skaffet de to Arrestanter, hvoraf den ene, Lyhne, er meget svagelig, en Vogn til at tilbagelægge de henved 1½ Mil til Rødding paa. De maatte inidlertid give sig paa Vej til Fods. Kun fra Langetved kom de lejlighedsvis kørende*”.

Umiddelbart herefter kunne samme avis meddele, at Mads Kjær og Niels Peter Lyhne var blevet løsladt og foreløbigt havde fået lov at gå hjem. Iflg. til- og afgangslisten for fængslet i Rødding nåede de kun at sidde inde, fra gendarm Mölck indleverede dem kl. 16, til de blev frigivet af Amtsretten kl. 18⁶⁴.

Meyer indberettede selvfølgelig straks sagen til landråd Becherer med den konsekvens, at han blev bedt om

at sikre, at de to kom ud af landet, og der blev iværksat en retssag i mod dem for ulovlig tilbagevenden - ”*unerlaubter Rückkehr*”.

Den nye udvisningsordre blev tilstillet Kjær og Lyhne onsdag den 7. november kl. tre om eftermiddagen, og dagen efter fik gendarm Mölck skriftligt ordre til at fastslå, om de to udviste havde forladt landet inden kl. 3 om eftermiddagen denne dag. I fald det ikke skulle være tilfældet, var Mölck blevet udrustet med en ”*Strafverfügung*”, udstedt af Meyer gående ud på, at hvis de ikke havde overholdt udvisningsordren, havde de hver at betale en bøde på 60 mark på amtsforstanderkontoret eller alternativt at få en uges hæfte. - Mölck og Meyer kunne fastslå, at de to havde forladt landet torsdag den 8. november 1901 kl. 15.

Om eftermiddagen den 5. december 1901 skulle Kjær og Lyhne så for retten - dvs. Amtsretten i Rødding. Om formiddagen var - som vi skal se - sagen mod de preussiske statsborgere, der var anklaget for at have sunget forbudte sange ved købmand Wraas bryllup, blevet forhandlet. Men det var ikke dette, som sagen mod Kjær og Lyhne drejede sig om; den handlede om disses ”*unerlaubter Rückkehr*” - altså, at de var vendt tilbage til deres hjem, selv om de var udvist. Dette kunne jo ikke diskuteres; men deres statstilhørsforhold kunne diskuteres og dermed, om det var muligt at udvise dem. Da dette spørgsmål om optanter var meget indviklet, gav det anledning til en meget kompliceret forhandling, der tilsyneladende indeholdt så subtile detaljer, så ikke alle - heller ikke dommeren - forstod alle begreber hele vejen igennem. Et problem for både Lyhne og for Mads Kjær var, om de selv eller deres forældre, der havde valgt at være optanter, faktisk undervejs havde været flyttet bort fra Slesvig. Lyhne havde været borte i lange perioder, bl.a. fordi han havde været i lære og været svend i København - altså i Danmark. For Mads Kjærs vedkommende havde man i det tidligere herredsfogedarkiv fremdraget et dokument, der viste, at hans far den 9. april 1867 havde valgt at udtræde af lægdsrullen for at flytte til Danmark. Desuden havde faren faktisk i en periode haft ophold i Danmark. Det var op ad bakke for forsvareren, justitsråd Ebsen, at argumentere uden om dette. I al fald kom han ikke igennem med sine argumenter, og sagen endte med, at Kjær og Lyhne blev idømt en straf på en uges hæfte.

Sagen blev faktisk senere - med støtte fra Den nordslesvigske Vælgerforening - prøvet både ved Landsretten i Flensborg (den 13. januar 1902) og ved Overlandsretten i Kiel (den 9. april 1902). I begge tilfælde kom domstolene til samme resultat som Amtsretten i Rødding. Den juridiske argumentation var yderst subtil, og Flensborg Avis' journalist gengav den ret omhyggeligt og detaljeret, men tilføjede: ”*Forhandlingen af disse to Udvisningssager varede næsten fire Timer. (Naar Overlandsretten har været saa længe om at begrunde disse Domme, saa er det ikke underligt. Naar det var givet, at Dommene ikke skulde gøres om, og naar det var ønskeligt, at Lovenes Forskrifter tilsyneladende blev opretholdte, saa kunde det jo nok koste lidt Hovedbrud at faa disse to Ting til nogenlunde at stemme overens)*”. Tilføjelsen fremkaldte en tiltale mod bladet for fornærmelse, og journalisten, Simonsen, blev idømt et års fængsel som straf. Så brylluppet i Københoved havde konsekvenser vidt omkring⁶⁵.

Heller ikke for Kjær og Lyhne var fortrædelighederne slut med dommen i Rødding den 5. december. Hejmdal skrev den 13. december 1901:

Fra Københoved. Ført over Grænsen. Mads Kjer og Niels P. Lyhne, to af de Udviste fra Københoved, som i Torsdags blev idømte en Uges Arrest hver for at være vendte tilbage uden Tilladelse, blev efter Domfældelsen selvfølgelig hjemme for ikke at give det Udseende af, at de vilde unddrage sig Straffen. I Tirsdags fik de imid-	lertid Besøg af Gendarmen fra Skodborg. Lyhne traf han ikke hjemme, men stævned ham til at møde i Skodborg næste Morgen. Mads Kjer traf Gendarmen om Aftenen undervejs til sit Hjem fra sit Dagværk. Han maatte straks følge med til Skodborg uden at faa Tilladelse til først at gaa hjem for at skifte Tøj eller faa noget at spise.	Fra Skodborg førtes han straks over Grænsen. Da Lyhne næste Morgen indfandt sig hos Amtsforstanderen, blev ogsaa han transporteret ud af Landet. Begge truedes med en Bøde af 60 Mark for hver Dag, de vovede uden Tilladelse at vende tilbage.
--	--	---

Dagen efter tilføjede Hejmdal flg. detalje:

Det var ved Aftenstide, Gendar- men traf Kjær paa Hjemvejen fra sit Arbejde ved Kloppenborg Skrumsagers Bro over Kongeaaen. Der var ikke Tale om, at han først vilde lade ham komme hjem for at skifte Tøj og faa noget at spise. Sul-	ten og træet efter sit Arbejde i fri Luft, maatte han i Arbejdstøj og Træsko følge med til Amtsforstan- deren en halv Mils Vej. Derfra maatte han saa endnu fortsætte over Grænsen, hvor det blev hans Sag at se at faa Tag over Hovedet.	Lyhne slap kun for en lignende Behandling derved, at han tilfæl- digvis ikke var hjemme. Man vil næppe opnaa andet ved denne mærkelige Haardhed end at forbitre dem nogle Maaneder af deres Liv.
--	---	--

Frihed-overgangen.
Omtrent sådan kunne
den have set ud i de-
cember 1901.

Den 11. december 1901 indberettede Meyer Kjær og Lyhnes ”*unerlaubte Rückkehr*” til landråden, der tilsyneladende ikke ved denne lejlighed foretog sig yderligere i sagen.

En lille halv snes dage senere (den 20. december) sendte Meyer til landråden en ansøgning fra Niels Peter Lyhne om opholdstilladelse. Ansøgningen blev et par dage senere ekspederet videre til regeringspræsidenten i Slesvig. Den 2. januar 1902 kunne landråden skrive til Meyer og bede ham meddele Lyhne, at der ikke fra regeringspræsidenten side var givet tilladelse til opholdet. – Hvis Lyhne havde håbet at få lov til at besøge sit hjem og sin søster i juledagene, kunne han godt tro om.

Bla. Marie Boesen har fortalt om Kjær og Lyhnes tilværelse i udlændigheden⁶⁶:

Mads Kjær, der var Haandværker ... maatte forlade Kone og Børn og fik Ophold paa Skibelund Efter- skole. Og endelig blev N.P. Lyhne udvist. Det var næsten det sværeste – de to søskende, som hver for sig knap kunde hjælpe sig selv, maatte skilles! Dog for Kirsten Marie Lyhne sørgede Venner og Naboer, saa hun intet manglede, men hun var urolig for sin Bro- der. ... En Dag Mads Kjær gik ved sit Arbejde paa	Skibelund Efterskole og alt imens kiggede ned over Kongeaaen til sit Hjem, sagde han til Knud Pedersen [forstanderen på efterskolen]: ” <i>Kunde vi endda ogsaa faa Niels Peter Lyhne her til!</i> ” ” <i>Tror Du, han vil det?</i> ” sagde Knud Petersen. Det mente Mads Kjær da nok, han vilde, og saa blev der sendt Bud efter ham, og han kom og blev der.
---	--

Som nævnt kom Mads Kjær og Niels Peter Lyhne ikke til at udstå deres fængselsstraf i umiddelbar forlængelse af domsafsigelsen den 5. december 1901. Hvornår Mads Kjær kom i fængsel, vides ikke; men i slutningen

af juni 1902 blev Niels Peter Lyhne indkaldt, og Hejmdal skrev herefter (den 2. juli 1902):

Afsonet Arrest.

Maler N. P. Lyhne fra Københoved meldte sig sidste Tirsdag Eftermiddag (24. juni) ved Amtsfængslet i Rødning for efter Opfordring at afsone den Uges Arrest, han i sin Tid blev idømt for at være vendt tilbage trods en Udvisningsordre. Efter at have udstået sin Straf blev han i Gaar løsladt af Fængslet og af Amtsdommeren forsynet med en Legitimation, der viste, i

hvilket - lovligt - Øjemed han havde vovet sig over det tyske Riges Grænser. Med dette Bevis i Lommen skyndte han sig i Gaar Eftermiddags fra det preussiske Fængsel i Rødning paa Vej til sit hidtidige Opholdssted i Landflygtigheden: Skibelund. I Arresten har han gjort Brug af sin Ret til at faa egen Kost og Seng og til at arbejde efter eget Tykke.⁶⁷

I slutningen af august 1902 modtog landråden i Haderslev et brev fra Skibelund med en ansøgning om opholdstilladelse. Landråden sendte straks sagen videre til regeringspræsidenten i Slesvig, der den 6. september gav sin tilladelse til et tidsbegrænset ophold. Så den 14. oktober skrev Meyer til gendarm Mölck og bad ham undersøge, om Niels Lyhne, der havde haft opholdstilladelse til den 8. oktober, havde forladt landet. Den følgende dag svarede Mölck, at han ved sin inspektion ikke havde antruffet Lyhne, og at hans søster havde meddelt, at han havde forladt landet ved udgangen af den 8. En besked, som Meyer så lod gå videre til landråden.

Iflg. de forskellige beretninger kom landflygtigheden dog ikke til at vare i meget lang tid⁶⁸: Et års tid for Mads Kjær og et par år for Niels Peter Lyhne. Borgerne i Københoved og specielt den dansksindede, men jo tysk-ansatte sognepræst, Peter Hansen, skal have arbejdet for sagen, og måske har de tyske myndigheder - især de lokale - ikke været helt glade for netop disse to udvisninger. Kjær fik en opholdstilladelse *"bis auf Weiteres"* - altså en midlertidig opholdstilladelse uden udløbsdato, men med indbygget mulighed for når som helst at udvise manden, så man havde absolut en klemme på ham.

Hejmdal 5. januar 1903: *"En Udvist kommer tilbage.*

Bygmester Mads Kjær i Københoved, der blev udvist efter det bekendte Bryllup i Københoved, har iflg.

"Modersmaalet" faaet Lov til at komme tilbage indtil videre. Denne Tilladelse har Pastor Hansen faaet udvirket før sin Afrejse derfra."

I 1903 købte Mads Kjær en ejendom på Frihedsvej i Københoved - angiveligt fordi han var blevet generet så meget af tyskerne, så han måtte opgive sit håndværk. Fra februar 1904 fik han børn døbt i Skrave Kirke.- Se om Lyhne og Kjærs videre liv senere.

Udvisningerne offentliggøres - pressefejde

Som nævnt foregik størsteparten af udvisningerne på Meyers kontor i Skodborg lørdag den 19. oktober om morgenen. Straks herefter skulle Meyer pr. telegram rapportere tilbage herom til landråden, Becherer, så han kunne vide, hvilke udvisninger, der faktisk var gennemført, og hvor mange tjenestefolk, der var blevet udvist fra de forskellige gårdmænd.

Allerede samme eftermiddag kunne den tysksindede Haderslev-avis Schleswigsche Grenzpost fortælle om udvisningerne. Og det, som blev fortalt, var bl.a. hvem, der faktisk var udvist, og altså ikke kun om de generelle retningslinjer, som var beskrevet i landrådets ordre til amtsforstander Meyer dagen i forvejen. Dette kunne næsten kun have ladet sig gøre ved, at landråden i Haderslev havde ladet nyheden sive til Schleswigsche Grenzpost - der i øvrigt var støttet af den preussiske stat med så meget som 8.000 mark årligt og på denne tid blev redigeret af den ret rabiater Karl Strackerjan⁶⁹.

Artiklen blev bragt øverst på side et under overskriften "*Der Kurs bleibt der alte*" - "Den gamle kurs holdes". Første afsnit handlede om, at danskerne havde haft forhåbninger om bedre forhold og endog om et systemskifte, når von Wilmowski nu afløste von Köller som overpræsident. Men: "*Diese Hoffnung ist inzwischen jedoch rasch zu Schanden geworden*" - "Dette håb er dog hurtigt gjort til skamme":

Resten af artiklen følger i oversættelse:

I morges er der i det nordlige Slesvig sket udvisninger, som i kraft af deres omfang og de forhold, som de skyldes, leverer det slående bevis på, at den nye overpræsident er besluttet på med energi og den samme faste hånd at angribe de danske udskejelser. De forhold, som gav anledning til at gribe ind på denne måde, er følgende:

Den 20. september i år fejrede købmand Karl Wraa i det fanatisk dansksindede Københoved, distrikt Skodborg, beliggende lige ved grænsen, sit bryllup med en Anna Sørensen. Over 100 personer tog i et festtelt del i fejringen, der - som så ofte her - udviklede sig til en slags offentlig folkefest.

Efter spisningen blev de berygtede blå sangbøger - udgivet af hvad

danskerne kalder "*Sprogforeningen*" til national og politisk ophidselse af befolkningen og bestemt til at forgifte selv harmløs selskabelighed med dansk politik - uddelt ved bordene; dog betegnede nok ikke der, hvor de tysksindede lærere sad.

Allerede denne omstændighed pegede på, at man påtænkte en politisk demonstration.

Og faktisk så rejste gårdejer H.D. Kloppenborg-Skrumsager fra Københoved, der i en rum tid der på egnen har bestræbt sig på at spille en terroristisk dansk-politisk førerrolle, sig og holdt en tale med i det væsentlige følgende indhold:

"Efter at i dag to fra danske hjem er blevet forbundet til et par, vil vi ikke undlade at huske dem på, at

de forbliver tro tilhængere af vores gode sag, og at de vil arbejde for den, og for at vi kan nå det mål at se Slesvig og Danmark forenet. Dette er jo ikke blot Danmarks, men også vort eget håb. Jo mere og jo stærkere vi stræber mod dette mål, desto før når vi det. Og også selv om vi ikke selv oplever dette, så vil vore børn bestemt opleve det."

Med et leve for den snarlige forening af "*Sütjütland*" og Nordjylland (d.v.s. Slesvigs forening med Jylland og derved med Danmark. D. Rd. - ("*das heisst Schleswigs mit Jütland und dadurch mit Dänemark*") sluttede talen.

For at gøre det komplet sang man herefter i fællesskab nummer 57 i "*Den blå Sangbog*" med overskrif-

ten ”*Fremtidsmålet*” og indledningen: ”*Jäh vom Schlag getroffen*” (Brat af Slaget rammet), en sang, som det her til lands under straf er forbudt at synge offentligt, og som i nyere oplag af bogen udtrykkeligt er kendetegnet som forbudt. Fra start til slut udtrykker sangen håbet om en forening af Slesvig med Danmark og slutter med ordene:

”*Schleswigs Land gewinnen,
Ist des Kampfes Ziel.*”

(Slesvigs Land genvundet,
Det er Kampens Maal.)

Allerede ved talens begyndelse havde pastor Hansen fra Rødding, de tilstedeværende lærere og også en med dansk statsborgerskab, der var kloge nok til ikke at udsætte sig for noget ved længere at opholde sig ved sådan en fest, forladt festteltet. Det hånlige bifald fra de omkringsiddende ledsagede dem, og en af dem erklærede: ”*Nu har vi heldigvis fået mobbet tyskerne væk*” (”*Nun haben wir die Deutschen glücklich weggeärgert!*”).

Men ikke nok med dette så begyndte man at synge endnu en forbudt sang, nummer 81 i ”*Den blå Sangbog*” med overskriften ”*Norden*”, som - vokset frem af den gamle tysk fjendtlige skandinavismes selvovervurdering - bebuder foreningen af de to skandinaviske kongeriger med Danmark - inklusiv Slesvig - til et fælles hele

under navnet ”*Norden*”, og som kulminerer i et vers, der er blevet et skandinavisk-eiderdansk Slagord:

”*Was einst sich trennte
Schliesst sich zusammen*”.

(Atter det skilte
Böier sig sammen.)

Dette var i korthed, hvad der skete ved festen. - Men nu har denne frække provokation, der er sket på tysk grund, efter at de nødvendige undersøgelser er foretaget, fundet sin første udsoning. Følgende personer fra Københoved, der ikke er i besiddelse af preussisk statsborgerskab, og som ikke engang lod sig advare, da de nævnte gæster gik ud, men overværede festen til dens slutning, de er i dag blevet udvist:

1. Gårdejer Peter Jørgensen Petersen;
2. dennes datter. - Foruden:
3. og 4. to tjenestefolk hos Petersen
- 5., 6., 7. tre tjenestefolk hos gårdejer Ole Aarup;
- 8., 9., 10., 11. fire tjenestefolk hos gårdejer Mads Lund.

Fristen, som de udviste har til at forlade landet, er for Petersen og hans datter fastsat til tre uger for at de kan få ordnet deres ejendomsforhold, for alle de øvrige er den 24 timer.

De udviste tjenestefolk er født danskere (”*Geburtsdänen*”), hvorimod Petersens datter er optant-datter.

Endelig er gårdejer Petersen selv optant. Bortset fra omfanget af forholdsreglerne er specielt dette af betydning, fordi det igen er optantklassen, som bliver ramt - d.v.s. de, der er født her og deres pårørende, som ikke er i besiddelse af præjsisk, men dansk statsborgerskab.

At disse udvisninger ikke blot er en slags anordning fra de lokale myndigheder, fremgår af den forordning, som for nylig blev offentliggjort af den kgl. landråd i Haderslev, hvorefter de lokale myndigheder på ingen måde selvstændigt måtte foretage udvisninger, men tværtimod før enhver udvisning skulle rapportere til landråden, der igen på sin side handlede i overensstemmelse med provinsmyndighederne i Slesvig. Forholdsreglerne har altså kun kunnet gennemføres efter udtrykkelig forståelse med overpræsidenten. Derfor kan man i disse udvisninger uden for enhver tvivl finde overpræsident Freiherr v. Wilmowskis bestemte vilje til at forsætte herr v. Köllers politik med samme faste hånd.

Gårdejer H.D. Kloppenborg Skrumsagers sang og de af hans kammerater, hvis preussiske statsborgerskab beskytter dem mod udvisning, vil retten senere tage sig af.”

Som nævnt udkom ”*Schleswigsche Grenzpost*” med denne nyhed en lørdag eftermiddag, og det har formentlig været bevidst spin, at den store nyhed skulle bringes som en solohistorie i alene en meget tysksindet avis op til en søndag. For det betød, at hen over weekenden havde *Schleswigsche Grenzpost* mere eller mindre historien for sig selv, så den uden alternative kommentarer kunne telegraferes videre til den tyske presse.

Som det allerede nu kan ses, var det ikke sandt, at alle de udviste havde deltaget i festen. Senere får vi at se,

hvad der holdt i retten. Sandsynligt er det, at den historie, som Schleswigsche Grenzpost bragte, svarede nogenlunde til det, som var myndighedernes baggrund for udvisningerne.

Men da de danske aviser, Hejmdal og Flensborg Avis, hen over weekenden og herefter havde fået foretaget supplerende undersøgelser og havde fået formuleret deres stillingtagen, udspandt der sig i den næste halve snes dage en drabelig pressefejde, hvor der i al fald var fire temaer i spil:

- 1) Faktuelle forhold vedr., hvad der skete ved brylluppet.
- 2) Bedømmelser af begivenhederne.
- 3) Vurderinger af den politiske betydning – specielt m.h.t. overpræsidentens rolle.
- 4) Referencer til andres omtaler.

Som antydte var det selvfølgelig begrænset, hvad nyt der kunne komme inden avisernes mandagsudgaver. Schleswigsche Grenzpost fulgte naturligvis om mandagen op på sin "sensation": Strackerjan skrev om det stærkt dansksindede miljø i København: Den gamle J.N.H. Skrumsager, der havde været ven med Frederik den 7., nærheden til Skibelund Krat med alle de danske mindsten og samlingspladsen for de dansksindede fra begge sider af grænsen, Askov Folkehøjskole, der var et "*Ausstrahlungspunkt*" for udbredelsen af det danske sindelag, om H.D. Kloppenborg-Skrumsager, der nu forsøgte at styre den dansk-politiske stridshest, og netop havde holdt en udfordrende statsfjendtlig festtale, der førte til udvisningerne.

Herefter citeredes fra "*Kieler Zeitung*", der havde fået historien pr. telefon fra Schleswigsche Grenzpost, og hertil havde tilføjet bemærkninger om, at danske undersåtter og optanter, der drev agitation på denne side af grænsen skulle gribes og ekspederes over grænsen. Avisen tog ikke afsyngelsen af danske sange ved et bryllup særligt højtideligt, men som situationen var i Nordslesvig, måtte regeringen våge strengt over, at danske undersåtter var stærkt tilbageholdende i politisk henseende. *Kieler Zeitung* var ofte mere liberal over for de dansksindede; men her havde de jo kun historien i Schleswigsche Grenzposts version, så det var den, man bragte og forholdt sig til. Strackerjan må have opfattet *Kieler Zeitungs* behandling af sagen som en næsten 100% succes - *spinnet* havde virket.

Her skal vi ikke følge debatten i detaljer, men fokusere især på nye oplysninger om faktuelle forhold. I de ret lange citater kan læseren selv danne sig et indtryk af, hvor langt man gik - dette er interessant både i Schleswigsche Grenzpost og ikke mindst i de danske blade, hvor redaktørerne skulle finde nogle formuleringer, der ikke kunne angribes retsligt.

Selv om Hejmdal ikke til sin mandagsudgave (21. oktober 1901) havde haft særlig megen tid til at efterforske historien, havde man på redaktionen i Aabenraa haft travlt med at undersøge sagen nærmere: Bl.a. kunne man bringe detaljer fra selve udvisningsforretningen på Meyers kontor (se ovenfor). Efter at have været i kontakt med folk i København stillede avisen spørgsmål ved rigtigheden af referatet fra brylluppet i Schleswigsche Grenzpost - specielt m.h.t. den citerede bryllupstale. Det var den ene af de deltagende tyske lærere, der havde følt sig forpligtet til at melde til myndighederne, hvad der var sket under brylluppet.

Hejmdal

23. Arg.

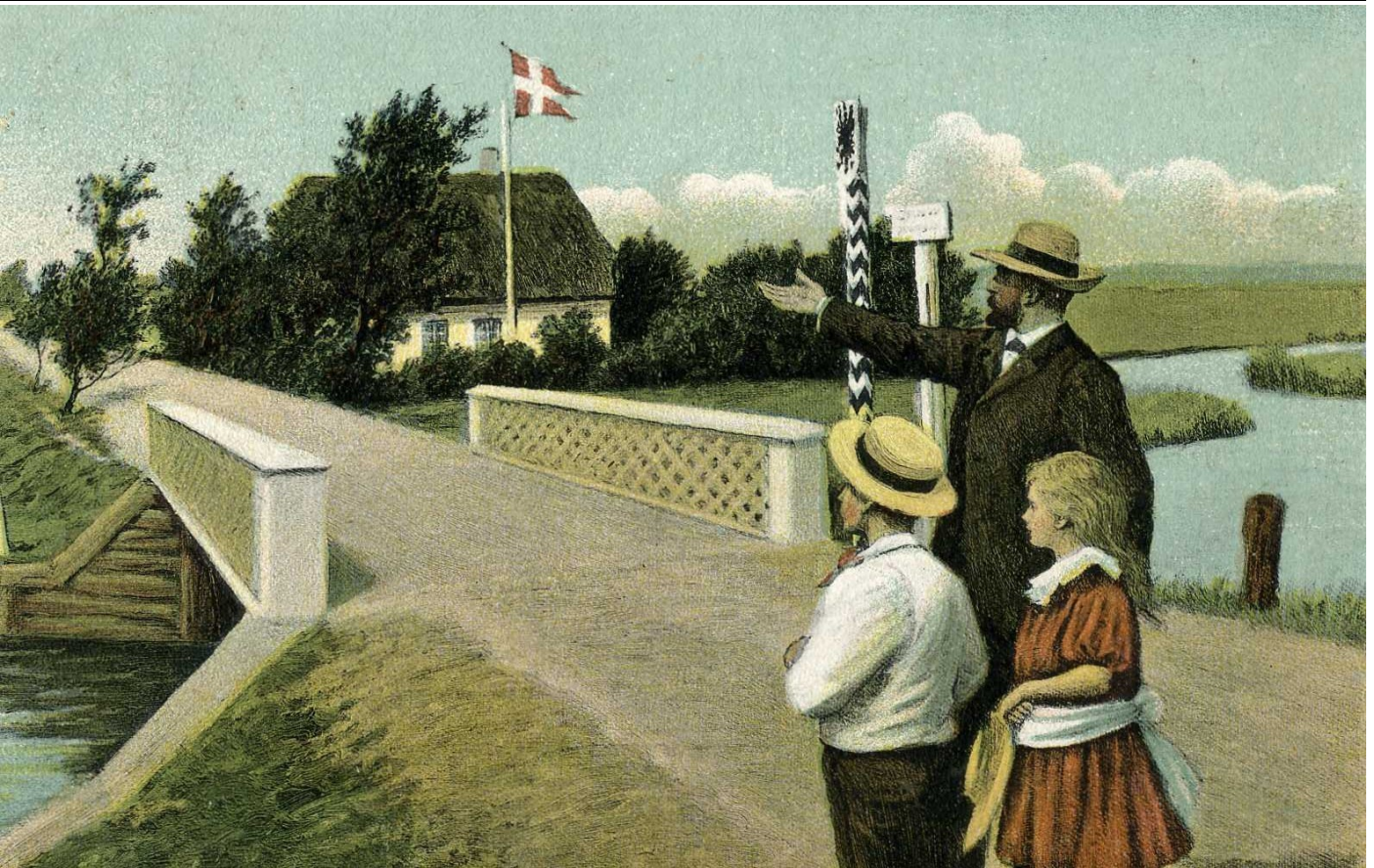
Mandag den 21. Oktober 1901.

Nr. 247.

Dagbladet Hejmdal i Aabenraa blev udgivet af H.P. Hanssen, der i den preussiske landdag i Berlin repræsenterede Vælgerforeningen i Aabenraa-Sønderborg-kredsen. Anders Lebeck og Nicolai Svendsen var ansvarshavende redaktører. H.P. Hanssen kom til at bistå en af de udviste, Mads Kjær, og han tog sagen op i en tale i Landdagen. Ifølge Meyers indberetninger om læsning af danske aviser i Skodborg i 1897 og i 1898 var der ikke nogen, som her abonnerede

på Hejmdal. Dette kunne imidlertid godt have ændret sig i mellemtiden, for i 1900 blev Thade Petersen lokalredaktør i Rødding for Hejmdal.

Han havde tyske lærer- og præsteuddannelser, havde i 1892-4 været huslærer hos J.N.H. Skrumsager, indtil dette blev forbudt. Blev herefter ansat ved Hejmdal. I Rødding deltog Thade Petersen i foreningslivet - bl.a. ved at spille diletant. Undertiden prædikede han i Frimenighedskirken. Han må have haft yderst let ved at undersøge sagen i Københoved. - På postkortet herunder viser han sine børn vejen til Danmark ved Skodborghus.

Også Flensborg Avis havde snakket med folk i Københoved, og dagen efter - altså den 22. oktober - kunne avisen i en lang forsideartikel bl.a. fortælle om, at når tyske kilder påstod, at der var talt om genforening, og at der var udbragt en skål derfor, så *"var det vistnok en tysk Tilsætning"*. *"Det tør siges for sikkert, at denne Tale ikke er bleven holdt, lige saa sikkert som at den ikke, saaledes som det tyske Blad paastaar, endte med en Skaal for den snarlige Forening af Sønderjylland og med Nørrejylland."*

FLENSBORG AVIS

Nr. 246.

Tirsdag den 22. Oktober 1901.

33 Aarg.

Flensborg Avis var under redaktør Jens Jessen (fra 1881) blevet landsdelens mest udbredte og måske mest indflydelsesrige avis - Meyers nævnte rapportering af avisabonnenter i Skodborg angiver dog kun et enkelt her. Jens Jessen er tilskrevet en kompromisløshed og kampnatur, *"der bød ham at påtale enhver uretfærdighed imod de danske sønderjyder"*. Noget, der udløste mange fængselsstraffe - også for hans medredaktør Peter Simonsen, nævnt tidligere.

Hvem kontaktpersonen i Københoved har været, vides ikke sikkert; men det har været én med viden om forholdene, og dækningen af bryllupssagen i den nordligste ende af landsdelen var meget omfattende og intens.

Til gengæld var det vist rigtig nok, at *"Brat af Slaget rammet"*, og *"Længe var Nordens"* var blevet sunget. -

Det udviste Tyende havde ikke været med til Brylluppet; de udvistes kun for Husbondernes Skyld. ... Man venter en tolvte Udvisning, idet Gendarmerne i Lørdags spur-	te efter en tilfældigt fraværende Enke, som havde været med til Brylluppet. En anden dansk Undersaat slap for Udvisningen, fordi han paa Grund af en Søsters Syg-	dom havde forladt Selskabet, inden de omtalte Sange blev afsungne.
--	---	--

Her er der formodentlig tale om gårdejer P. Jørgensen Petersens mor og Niels Peter Lyhne, af hvem jo den sidste endte med at blive udvist, og som netop havde en syg søster, og med hvem en gendarm undervejs diskuterede en forklaring om, at han havde fjernet sig på grund af søsteren.

Avisen kunne ikke forestille sig, at det var pastor Hansen, der havde været angiver, ”*hvor ubestemt hans politiske Standpunkt end monne være - hvis han overhovedet har noget*”. - En interessant formulering i lyset af, at pastor Hansen formodentlig var dansksindet og havde forladt forsamlingen netop for at undgå at være vidne til noget, som han som preussisk embedsmand skulle forholde sig til (jf. senere i afsnittet om retssagen).

Men anderledes var det med lærerne, mente avisen:

Naar man Dagen efter Brylluppet saa de to Ungdomsopdragere ride paa Hjul [d.v.s. cykle] til Skodborg, hvor Amtsforsøgeren bor, saa ligger det nær at tro, at de i denne By er komne for Skade ved Ufor-	sigtighed at ytre sig om Gaarsdagens Tildragelser, og at dette kan være kommet Amtsforsøgeren for Øre, hvorpaa en Undersøgelse er bleven indledet. Dette maa have været meget pinligt for de to Skole-	lærere, saa meget mere som den ene af dem indtil for et Aars Tid siden har staaet i et nøjere, senere ophævet Forhold til én af de Familier, der ramtes af Tyendets Udvisning.
---	--	--

Det kunne være interessant at analysere Flensborgs Avis behandling af sagen nærmere; det vil dog føre for vidt her. Blot en enkelt ting, historien med lærerne, der cykler til Skodborg:

Med mindre at den er rent opspind, viser den, at Flensborg Avis havde kilder i området, som var meget, meget tæt på personerne, ja helt ned på rygteniveau. Flensborg Avis har snakket med nogen, som kunne huske, at lærerne en hel måned tidligere var cyklet til Skodborg. - Det kunne ud fra vores viden sagtens passe, at i al fald den ene af lærerne, Andersen fra Københoved, var kørt til Skodborg på dagen efter brylluppet; ikke for at snakke løs med hvem som helst, men for at rapportere til gendarm Mölck, der ligesom Meyer boede i Skodborg. Avisen får sig bare udtrykt på en måde, som er juridisk uangribelig; den refererer jo bare, hvad nogle har set, og det er slet ikke lærernes skyld, at historien er kommet myndighederne for øre. Det må endda have været pinligt for lærerne at se, hvad deres *uskyldige* fortællelse har ført til; nu hvor endda noget tidligere næsten-familie er blevet ramt. - Det er i al sin enkle uskyldighed en næsten perfid måde at afsløre lærerne på her - og så samtidig hænge dem ud.

Samme dag, hvor Flensborg Avis havde sin lange forsideartikel, altså tirsdag den 22. oktober, kunne Hejmdal detonere en bombe i sagen. Avisen kunne nemlig fortælle om to breve, som henholdsvis H.D. Kloppenborg-Skrumsager og Carl Wraa havde sendt til Schleswigsche Grenzpost. Brevene indeholdt krav om berigtigelse - og de var muligvis ”*spunnet*” af en journalist på Hejmdal.

Kloppenborg-Skrumsagers brev lød:

I Henhold til Paragraf 11 i Presse-loven forlanger jeg følgende Rettelse optaget i næste Nummer af ”Schleswigsche Grenzpost”:	fra de er udgaaet.	endte med et Leve for en snarlig Genforening mellem Nørre- og Sønderjylland og dermed vor Forening med Danmark.
1) I min Tale ved Købmand Wraas Bryllup i Københoved den 20. September har jeg ikke med et Ord omtalt Hr. Wraa eller hans Hustrus Hjem eller de Hjem, hvor-	2) Det er ikke sandt, at jeg har talt om vor gode Sag eller opfordret nogen til at arbejde for den.	5) Det er ikke sandt, at Sangen: ”Brat af Slaget rammet” blev sun-gen i Tilslutning til min Tale.
	3) Det er ikke sandt, at jeg har talt om, at vort Maal var Genforeningen med Danmark, eller at det var Danmarks Maal at blive forenet med os i vor eller vore Børns Tid.	
	4) Det er ikke sandt, at min Tale	

"I Henhold til Presselovens § 11 forlanger jeg følgende Berigtigelse optagen i det første Nummer af "Schleswigsche Grenzpost":

- 1) Det er ikke sandt, at mit Bryllup den 20. September d. A. formede sig som en Slags offentlig Folkefest.
- 2) Det er ikke sandt, at der med

eller ved mit Bryllup var tilsigtet en politisk Demonstration.

Hejmdal konkluderede:

Det viser sig altsaa, at der ikke er en eneste Sætning rigtig i det tyske Blads Gengivelse af den Tale, der har sat det i den Grad i Ophidselse, at det endog fylder sine Læsere med saadanne Dumheder og Barnagtigheder, som at Brylluppet var "en Slags offentlig Folkefest", og at det var sat i Værk for at lave "en

politisk Demonstration".

Denne Gengivelse af Talen tør man for Resten antage, at Bladet har fra samme Kilde som Amtsforstander Meyer i Skodborg, maaske endog fra ham selv.

Og at der var blot i et livligt selskab sunget et par fædrelandssan-

ge, der nu iflg. en retskendelse var blevet betegnet som ophidsende.

Men at en Forseelse af den Art ... skulde kunne medføre helt sagesløse Personers Udvisning, som de Tjenestefolk i Københoved, der ikke har deltaget i Brylluppet - det viser, af hvad Art den Politik er, der føres i Nordslesvig.

ben, Dienstag den 22. O

Schleswigsche Grenzpost var nødt til at bringe berigtigelserne, og også det skete tirsdag den 22. oktober 1901; i kort form som følgende: Det var på forsiden, og overskriften lød: "Die freche Herausforderung in Kjöbenhoved". Først nogle bemærkninger om, at

ophavsmanden til hele udvisningsulykken, H.D. Kloppenborg-Skrumsager, nu forsøgte at vaske sine hænder, og om en urimelig brug af presselovens §11 om berigtigelse, inden brevene fra Wraa og Kloppenborg-Skrumsager blev bragt.

I ledsageteksten forsøgte Strackerjan af al kraft at mindske effekten af berigtigelserne. Bl.a. ved at fokusere på de to sange, som sikkert var sunget, og den tyske avis bragte nu de fulde tekster til "Brat af Slaget rammet" og "Længe var Nordens herlige Stamme spaltet" - taget direkte fra Den blaa Sangbog og med den aktuelle udgaves tre-stjerne markering af, at det var sange, der ikke måtte synges offentligt.

"Begge sanges indhold har som mål Slesvigs forening med Danmark, og derfor er det i højeste grad politisk ophidsende at synge dem. At disse sange er forbudte, kan herr Kloppenborg-Skrumsager umuligt være usikker på" -

På trods af H.P. Kloppenborg-Skrumsagers

Kroner Syften Enden,
 har jeg søgt de tre,
 Drengen, Pigen, Bennen,
 svinder af min Se.
 Da til Suren's Toner
 bluske Davn og Vaal:
 Slesvigs Vand genbundet!
 Det er Kampens Maal.
 S. Saluban-Waaler.

Sl. Norden.
 Mel. af W. Crusef.

"Længe var Nordens herlige Stamme
 spaltet i trende lygnende Stub;
 Kraften, som kunde Berden behersket,
 byggede Sul fra Fremmeds Vord.

Atter det Skille bøjer sig sammen;
 en Gang i Tiden vorder det Et; -
 da skal det frie, mægtige Norden
 søre til Sejrer Hollens Sag!

G. Bloug.

berigtigelse, ”har indholdet af skåltalen i det væsentlige også været politisk”. ”Hele H.D. Kloppenborg-Skrumsagers ”berigtigelse” klamrer sig altså alene til ord for om muligt lemfældigt at kunne komme bort fra de grove kendsgerninger, som består i, at under hans ledelse er der sket en fræk provokation i tale og sang”.

Dagen efter, altså onsdag den 23. oktober, gav Hejmdal igen med skyts af svær kaliber i form af hele tre lange artikler. Den første af dem fandtes på forsiden, overskriften var ”Bryllupsgæster”, signaturen var A.L., altså redaktør Anders Lebeck. Uden at gå i detaljer her skal nævnes, at et af temaerne var det politiske spin, som Hejmdal mente lå bag fabrikationen af den falske historie om brylluppet i København. I en anden af de tre artikler pegedes på, at den skyldes ”Altyskerne” – en nationalkonservativ tysk bevægelse, der, meget kort fortalt, gik ind for et Tyskland fra Adriaterhavet til Skagen. De havde ønsket ved hjælp af den falske historie at indfange den nye overpræsident, Wilmowski, i deres spil, ligesom det tidligere var lykkedes med forgængeren, von Köller.

Hejmdal tog også fat på selve de primære kilder – og her blev ikke lagt fingre imellem:

<p>Hvilke Instancer det falske Referat har gennemgaaet, inden det naaede ”Schl. Grenzpost”, skal vi ikke kunne sige, men saa meget er sikkert, at det, der i Referatet er rigtigt, maa skyldes Personer, som har været med til Brylluppet, - Personer, som har taget imod Brudeparrets Indbydelse, som har sat sig ved Bryllupsbordet og spist af Bryllups-maden, som har nydt al den Gæstfrihed, der ved en saadan Lejlighed vises i et nordslesvigsk Hjem, - Personer, som antagelig har trykket Brudens og Brudgommens Haand og med smilende Ansigt ønsket dem til Lykke, - det er saadanne Personer, som de rigtige Punkter i Referatet maa skyldes. ... Skulde</p>	<p>nogen ville anføre til Undskyldning for de omhandlede Bryllupsgæster, at selv om den refererede Tale ikke er bleven holdt, er dog to forbudte Sange bleven sungne, og at navnlig Embedsmænd ikke vilde kunne lade sligt gaa upaataalt hen, saa kan hertil svares, at Vedkommende for det første har vidst, at Brylluppet skulde staa i et dansk Hjem og har kunnet gaa ud fra, hvilken Aand der vilde være den raadende; for det andet har de Vedkommende let kunnet skaffe sig Oplysning om, at de to Sange skyldes et Par af Danmarks største Digtere, og at de indtil for et Par Aar siden har kunnet synges frit alle Vegne; og for det tredje har de</p>	<p>Vedkommende ikke godt kunnet være i Tvivl om, at har de været sig bevidste ikke at kunne overtage Ansvar for roligt at overvære Udøvelsen af en strafbar Handling selv af en saa udskyldig Art, saa havde det bedre sømmet sig for Mænd med Hjertet paa rette Sted og med den rette Forstaaelse af Gæstfrihedens Love at staa op og sige det, saa videre Ulykker og Ubehageligheder kunde undgaa, end at fortælle det videre og derved lægge en Tankegang for Dagen, der i Nordslesvig, hvor det er god Sæd og Skik at undgaa alt, der kan opfattes som Krænkelser og Privatlivets Fred, heldigvis er lige saa sjælden som den er sørgelig.</p>
---	--	--

De næste par dage fortsatte debatten for fuld skrue også i Sleswigsche Grenzpost og Flensborg Avis. Fra den sidstes lange forsideartikel torsdag den 24. oktober skal blot nævnes to ting:

Flensborg Avis havde her lavet en lille sproglig analyse af Schleswigsche Grenzposts referat af H.D. Kloppenborg-Skrumsagers tale, og heraf kunne man straks se, at det måtte være falsk; for ifølge referatet skulle Kloppenborg-Skrumsager have talt om foreningen af Slesvig og Danmark; men det ville han aldrig have sagt – han ville have brugt ordet ”Genforening”.

Og også Flensborg Avis lagde betydeligt pres på de tyske lærere:

<p>I ”Hejmdal” forsikres, at den ene af de tyske Skolelærere har været Angiver ved denne Lejlighed. Dette lyder utroligt. Hvor forskellige end tyske Fornemmelser kan være fra dansk Følelse saa maa man dog holde det for umuligt, at en tysk Gæst ved et dansk Bryllup skulde bagefter gaa hen og denuncere alle</p>	<p>de andre Gæster samt udvirke, at Afsyngelsen af en smuk dansk Sang bliver efterfulgt af en Landsforvisning af tolv Personer, af hvem, saa vidt vides, ingen har deltaget i Sangen, ja de fleste end slet ikke været til Stede. Hvis de tyske Skolelærere har overværet Talen og Sangen, saa</p>	<p>veed de, at det er Løgn, at der blev udbragt en Skaal for Genforeningen ”af Sønderjylland og Nørrejylland”, og at Forsamlingen hertil knyttede Sangen om ”Fremtidsmaalet”. De kan altsaa heller ikke tænkes at have meldt det. Har de tyske Skolelærere ikke overværet Talen og Sangen, saa</p>
--	--	--

kan de heller ikke ret vel tænkes at have besørget Angivelsen. Endda er det rimeligt eller rettere sikkert nok, at uden de to tyske Skolelæreres Nærværelse vilde den store Verden ikke have faaet noget at høre om Brylluppet i Københø-	ved. Det kan tænkes, at de tyske Skolelærere uden at mene noget ondt dermed er uforvarende komne til at tale om de danske Sange, som de tidligere ikke har kendt, og som de derfor lægger saa meget mere Mærke til. Deres Ytringer	kan være naaet til Myndighedernes Kundskab, og saa havde man Spillet gaaende. Men det er sikkert, at de to tyske Skolelæreres Deltagelse i Bryllups-selskabet har afstedkommet hele Ulykken.
---	---	---

Presset på lærerne har uden tvivl været hårdt, og den ene af dem, lærer Andersen i Københoved, leverede de næste to bomber i sagen:

Også på denne dag, altså torsdag den 24. oktober havde Schleswigsche Grenzpost Københovedhistorien øverst på forsiden. Overskriften var ”*Fra Kl. Skrum-sagers landsbykongerige*”. Efter en opsummering af beretningen og en række skarpe kommentarer til diverse avisers omtaler kom nyheden:

I mellemtiden har vi modtaget en skrivelse fra en personlighed, der ikke tilhører den statsfjendtlige klike i Københoved, nemlig fra lærer A. Andersen selv, som i flere henseender supplerer vores beretning. Således bemærker herr. A., at det ville være helt uberettiget at ville give det unge ægtepar nogen skyld i det, som er foregået.	fulgte talen og til slut den anden sang.	<i>gøre fælles sag med dem og hjælpe med til at skjule den slags ting, men langt mere den tanke, at de selv ved deres provokerende optræden har drevet et antal medborgere fra deres gård og stillinger.”</i>
- Det er heller ikke sket. Herr Wraa er af Grenzpost kun blevet skarpt tilrettevist, fordi han af en journalist fra Heimdal har ladet sig misbruge til ved hjælp af berigtigelseskravet at påtvinge os en objektiv usand fremstilling.	Denne ændrede rækkefølge betyder imidlertid på ingen måde en svækkelse af forseelsen. Når Skrum-sagers tale blev indledt med en forbudt sang, der sigter på Slesvigs forening med Danmark, så fik dens vendinger og spydigheder en desto mere forstående modtagelse hos de ligesindede tilhørere.	Men højst betegnende for den helt igennem tysk fjendtlige hensigt med demonstrationen er et faktum meddelt af herr. A. Som allerede nævnt i Grenzpost, så udtrykte de omkringsiddende, da lærerne gik ud, med hånende bifald: ” <i>Nu har vi heldigvis fået drillet tyskerne ud</i> ”. Ifølge meddelelsen fra herr A. har han bagefter fået at vide, at allerede om morgenen for brylluppet var der i landsbyen faldet denne ytring: ” <i>De par tyskere skal vi let få generet væk</i> ”. Dertil knytter sig herefter denne bemærkning: ” <i>Skal vi finde os i at blive behandlet på den måde i vores eget land?! For mig ser det hele ud som en prøve på, hvor meget man kan byde os i politiske henseende. Nu er der statueret et eksempel på, at også heroppe når den tyske vagt.</i> ”
I øvrigt har ingen endnu formindsket Kl. Skrum-sagers tvivlsomme berømmelse for at være anstifteren af hele skandalen. ...	I øvrigt erklærer herr A. i forbindelse med en antydning i Heimdal, at han faktisk har fortalt den beredne gendarm Mölck, der havde bedt ham om det, om Kl. Skrum-sagers statsfjendtlige demonstration, efter at man ikke havde taget det hensyn at udelade denne, når der var tysk-sindede gæster til stede. Derpå fulgte så de følgende undersøgelser.	
Dernæst erklærer herr A., at rækkefølgen af begivenhederne har været anderledes. Talen skal ikke være holdt først, men den ene sang været sunget. Dette fik de fornuftige gæster til at forlade teltet. Så	Herr. A skriver så videre: ” <i>Er der noget, som berører de implicerede pinligt, så kan det ikke være det forhold, at jeg som preussisk lærer ikke har været villig til at</i>	

Så lærer Andersen havde skrevet til Schleswigsche Grenzpost med nogle berigtigelser. Tilsyneladende havde Strackerjan plukket i brevet efter forgodtbefindende, og bortset fra den ret højprofilerede slutbemærkning citerede han stort set ikke brevet ordret, men refererede blot. I lyset af den næste bombe, som lærer Andersen lod falde et par dage senere, er det i høj grad et spørgsmål, hvor meget Strackerjan har brugt/misbrugt lærer Andersen til sit eget projekt.

Den følgende dag, altså fredag den 25. oktober, afgik den populære danske rigsdagsmand Gustav Johannsen ved døden, og det var selvsagt dette, som fyldte mest i aviserne denne og de følgende dage. Men der var også

plads til at fortælle videre om Københoved-historien:

Hejmdal refererede under overskriften ”*Fra Københoved*” om lærer Andersens meddelelse i Schleswigsche Grenzpost.

Hr. Andersen fremhæver især, at han har fortalt Gendarmen om ” <i>Kloppenburg Skrumsagers statsfjendtlige Demonstration.</i> ”	kan jo umuligt tænke paa den i ”Schleswigsche Grenzpost” gengivne Tale, da den som bekendt slet ikke er bleven holdt. ... Og det er fastslaaet, at han hverken har opfordret til at synge nogen af de for-	budte Sange eller givet Anledning til at synge. Der er derfor al Grund til at spørge Hr. Andersen om, hvad det er for en ” <i>statsfjendtlige Demonstration</i> ”, Kloppenburg-Skrumsager skal have foretaget.
--	--	--

Schleswigsche Grenzpost kunne - igen på forsiden - berette om ”*Nye Udvisninger i Københoved*” - nemlig om maler Lyhne og bygningshåndværker Mads Kjær, der samme dag var blevet udvist med en frist på otte dage. Avisen var den første til at fortælle om disse udvisninger - formodentlig var kilden hertil tæt på de besluttende myndigheder.

De følgende dage var der relativt fredeligt i pressen vedr. udvisningssagerne fra Københoved. I en omtale af Gustav Johannsens sidste dage skrev Flensborg Avis den lørdag den 26. oktober bl.a.: ”*Gustav Johannsen vedblev at modtage mange Besøg lige til de sidste Dage. Han blev da oplivet og deltog med sædvanlig Elskværdighed i Samtalen. Ham skyldes den Ytring i ”Flensborg Avis” for sidste Tirsdag, at Afsyngelsen af de danske Sange i Københoved ved det meget omtalte Bryllup har den gode Side, at den viser, Nordslesvigerne trods alle Forfølgelser ikke er forknytte endnu*”.

Samme dag fortalte Hejmdal om ”*De sidste Udvisninger*” - altså om udvisningerne af Mads Kjær og Niels Peter Lyhne. I forbindelse hermed var der også detaljer om de tos liv og levned - således som i et vist omfang citeret tidligere.

De dansksindede aviser havde begge skrevet intenst om gæsters rolle og ordentlige opførsel ved et nordslesvigsk bryllup. Nu var det så kommet offentligt frem, at det var *gæsten*, lærer Andersen, der først havde angivet, hvad der foregik under brylluppet i Københoved. Han var i Schleswigsche Grenzpost og herefter også i de danske aviser blevet citeret for nogle ret markante bemærkninger. Den sidste af dem: ”*Nu er der statueret et eksempel på, at også heroppe når den tyske vagt*”, var netop blevet illustreret ved effektueringen af to nye udvisninger: To ikke-politisk engagerede personer, den ene en fattig, gammel invalid, den anden invalideret under aftjeningen af sin preussiske værnepligt og med ret til livsvarig preussisk pension, blev tvunget til at forlade hjem og familie bestående af henholdsvis en gammel invalid søster og af en kone og fire små børn for en tilværelse i et land, hvor de formodentlig ikke havde statsborgerskab. Lærer Andersen har formentlig kunnet mærke et vist pres i lokalsamfundet. Flensborg Avis kunne således fortælle, at han ”*lader til ikke at føle sig sikker, thi han har faaet sat en ny, solid Laas for sin Yderdør og opholder sig stadig i Skolen bag Laas og Slaa*” (den 29. oktober).

Det var formodentlig dette pres - og muligvis fornemmelsen af at være blevet misbrugt af Schleswigsche Grenzpost, der førte til den næste bombe fra lærer Andersens side. Mandag den 28. oktober 1901 bragte Hejmdal følgende artikel, der blev citeret fra ord til anden af Flensborg Avis to dage senere:

Udvisningerne i Københoved. Vi har i Gaar modtaget følgende Skrivelse fra Lærer Andersen i Københoved: <i>Til Redaktionen af ”Hejmdal”. Herved erklærer jeg, at jeg i min Meddelelse til ”Schlesw.</i>	<i>Grenzpost” ikke har talt om den ”Kloppenburg-Skrumsagerske Demonstration”. Jeg har jo slet ikke hørt Hr. Kloppenburg tale, hverken ved Brylluppet den 20. september eller før ved andre Lejligheder. Jeg forlod Teltet, da Sangen</i>	<i>”Brat af Slaget rammet” blev sun-gen. I min Skrivelse til ovennævnte Blad har jeg slet ikke nævnt Hr. Kloppenburg. Dette bedes optaget i Deres Blad. A. Andersen. ...</i>
---	--	--

Saa vidt Lærer Andersen. Ved denne Skrivelse er den Journalistik, der drives i det med betydelige Statsmidler understøttede Blad "Schleswigsche Grenzpost", atter bleven stillet i det rette Lys. Thi hvad skrev "Schleswigsche Grenzpost"?

Det meddelte først, at Lærer Andersen fandt det helt uberettiget at tillægge Købmand Wraa Skylden for, hvad der skete ved Brylluppet, fremhævede derefter, at Talen og Sangene efter Hr. Andersens Fremstilling ikke var fulgt i den Rækkefølge, som "Schleswigsche Grenzpost" havde angivet, og fortsatte derpaa ordret:

"I øvrigt erklærer Hr. Andersen med Hensyn til en Antydning i "Hejmdal", at han faktisk havde fortalt Gendarm Mölck, som havde bedt ham derom, om Kloppenborg-Skrumsagers statsfjendtlige Demonstrationer, efter at man ikke havde vist det Hensyn at undlade samme i tyske Gæsters Nærværelse. Derpaa er der foretaget videre Undersøgelser."

Altsaa i "Schleswigsche Grenzpost" meddeler Hr. Strackerjan: Lærer Andersen erklærer, at han har fortalt Gendarm Mölck om Kloppenborg-Skrumsagers statsfjendtlige

Demonstration.

Til os skriver den samme Lærer Andersen, at han ikke i sin skrivelse til Hr. Strackerjans Blad har talt om Kloppenborg-Skrumsagers statsfjendtlige Demonstration, at han slet ikke har hørt Kloppenborgs Tale, ja at han end ikke har nævnt Kloppenborg-Skrumsager med et Ord!

Dette viser som sagt, hvor stort Værd man kan tillægge "Schleswigsche Grenzpost"s Fremstillinger af Forholdene i Nordslesvig.

Det er nu godtgjort fra den bedst underrettede Side, at de tilstedeværende Lærere slet ikke har hørt H.D Kloppenborg-Skrumsager tale. Det er godtgjort, at "Schleswigsche Grenzpost"s Gengivelse af Talen er opdigtet fra Ende til anden, og at Talen slet ikke berørte nationale og politiske Forhold. Det viser sig nu endvidere, at Sangen "Længe var Nordens herlige Stamme" slet ikke er bleven sunget ved Brylluppet. Tilbage bliver kun den Kendsgerning, at Ungdommen, som sad bænket for sig selv ved den ene Side i Teltet, paa et fremrykket Tidspunkt og i løftet Stemning sang Sangen "Brat af Slaget rammet", en Sang, som har været forbudt i de sidste 2-3 Aar, og alt-

saa en Forseelse, der kan straffes med en lille Pengebøde som Overtrædelse af en af Civilkommissærerne under Undtagelsestilstanden i 1865 udstedt Politiforordning.

Men denne ubetydelige Forseelse har Hr. v. Wilmowski straffet med Udvisning af 13 Personer, hvoraf 4 er fødte og altid har boet i Nordslesvig, mens de øvrige 9 slet ikke har deltaget i Brylluppet.

Af de 4 Optanter og Optantbørn er den første en Gaardmand paa 60 Aar, hvis Hustru er død og jordet i hans Fødesogn, den anden hans Datter, en sekstenaarig Pige, den tredje en gammel svagelig Optant, som møjsommeligt har ernæret sig selv og sin gamle syge Stedmoder til Dels ved gode Mennekens Hjælp og den fjerde endelig en Optantsøn, som har aftjent sin Værnepligt i den preussiske Hær, er bleven Invalid som preussisk Soldat, faar preussisk Invalidpen- sion og har Civilforsørgelsesbevis fra de preussiske Autoriteter!

I Sandhed, Overpræsidenten v. Wilmowskis Debut i nordslesvigsk Politik kunde ikke have været uheldigere."

Det ser ud til, at avisfejden hermed ebbede ud - der var dog stadig enkelte omtaler af enkeltpersoner specielt Mads Kjær og Niels Peter Lyhne foruden beretninger om brug af historien i fremmede blade.

Men da retssagen mod de preussiske borgere, som var anklaget for at have gjort noget kriminelt under brylluppet i København, skulle for domsmandsretten i Rødning den 5. december 1901, var pressen igen på pletten som ses nedenfor.

For at give et indtryk af metoderne og sagsbehandlingen vil vi omtale hele processen ret detaljeret; som man kan se, blev der ikke udvist megen konduite - heller ikke internt mellem de forskellige myndigheder, og meget var ikke efterforsket særligt grundigt forud for udvisningerne. Vi får næsen helt ned i afhøringsreferaterne og ind i retssalen.

Hvis beretningen bliver for langtrukket og knirkende, kan man springe frem til afgørelserne på side 103f, og 109f.

Følgende side: Amtsretten i Rødning, Sdr. Tingvej 4a. I bygningen til venstre lå retssalen bag vinduerne til venstre for trappen. På højre side havde dommeren kontor og mødelokale. I bygningen til højre boede en opsynsmand, men desuden var der lokaler til rettens bude og skrivestue. Bagtil lå en fløj med kælder og fængselsceller i to etager. Tegningen er fra 1902 og findes i Rødning Lokalhistoriske Arkiv.

Amtsgerichtliches Geschäftsgebäude u. Gefängnis in Riedling.

Vorderansicht.

Ansicht des Amtesgerichts.

Ansicht der Aufseherwohnung.

Formentlig har alle de syv herrer på billedet været med til købmand Wraas bryllup - og en del af dem blev inddraget i sagen enten som udvist, som vidne eller som anklaget.

Forreste række fra venstre: Gårdejer Mads Lund (Lundgården, Lundvej 10) havde tidligere fået udvist fire tjenestefolk, blev anklaget og dømt.

I midten: Niels Peter Lyhne, med sin skæve hals og lamme arm, blev udvist.

Til højre Jens Peter Gram, der var forhenværende gårdejer og bror til Jes Julius Gram (øverst til venstre), dyrlæge og ejer af Dallsgaard i Københoved; J.J. Gram var til indenretsligt forhør og var vidne i retssagen.

Øverst nr. to fra venstre: Peder Madsen Schmidt (Pe Smej), ejer af gården Blåbjesk på Københoved Skovvej 9 og far til Aage Schmidt, der blev anklaget for at have sunget.

Nr. tre: gårdejer Christian Hansen Lund, Nørreskovgaard.

Nr. fire: gårdejer J.N.H. Skrumsager, Bennetgaard, der havde været til indenretsligt forhør og var vidne i sagen. Hans hustru Laura Skrumsager, hans sønner Niels Kloppenborg-Skrumsager og Hans Diderik Kloppenborg-Skrumsager og dennes hustru Kristine Skrumsager var alle anklagede i sagen. Foto ca. 1913, Skrave Lokalarkiv.

Retssagen Forundersøgelser og indenretslige forhør

Titlen på sagsakten i Rødning Amtsret var ”*Wider den Hufner Kloppenborg Skrumsager und neun Genossen wegen Singens verbotener Lieder*” - altså sagen mod gårdejer Kloppenborg-Skrumsager og ni fæller for afsyngelse af forbudte sange. Som ses: Spørgsmålet om en kriminel tale var allerede gledet ud af sagen, inden den kom for retten. Dette skete som nævnt torsdag den 5. december 1901; men processen var sat i gang ved et brev, som landråd Becherer i Haderslev havde sendt til amtsadvokaten i Rødning allerede den 18. oktober 1901 - altså samme dag, hvor han havde beordret amtsforstander Meyer i Skodborg til at eksekvere udvisningerne⁷⁰.

Brevet lød i oversættelse:

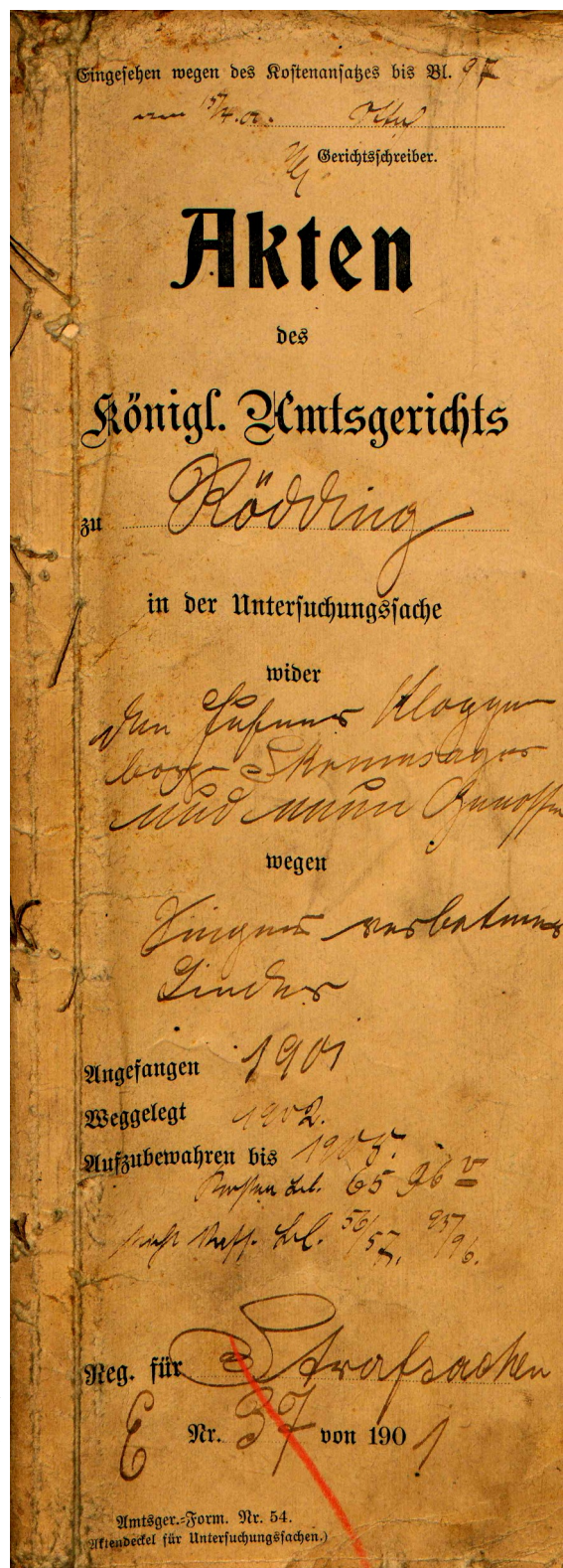
Ved det bryllup, som Købmand Wraa holdt i Københoved, blev der ved bryllupsmiddagen af de to Skrumsager (junior og senior) istemt de ophidsende danske sange nr. 57 og 81 i den blå sangbog, som en større mængde af festdeltagerne sang med på.

Jeg beder høfligst Deres Højvelbårenhed om ved et forhør af gårdejer Nørregaard, der deltog i brylluppet, at fremskaffe oplysninger om vedkommende og derpå skride retsligt ind over for anstifterne og de fundne personer.

Jeg beder Deres Højvelbårenhed om en ret hurtig sagsbehandling for at undgå forældelse af overtrædelsen. ...

Hvem ”gårdejer Nørregaard” egentlig var, havde man tilsyneladende ikke rigtig styr på, for den person, Hans Iversen fra Vimtrupmark, der dukkede op til forhør i Rødning den 22. oktober som repræsentant for gårdejeren, bestred, at han havde været med til købmand Wraas bryllup. Ja, han var hverken i slægt med eller bekendt med Wraa, og han vidste ikke, hvem der havde deltaget i Wraas bryllup.

Det måtte amtsadvokaten så den 22. oktober skrive tilbage til landråden. Amtsadvokaten havde imidlertid været i kontakt med pastor Hansen i Rødning, der heller ikke var bekendt med, at en gårdejer Nørregaard skulle have været med til brylluppet; til gengæld kunne han huske, at snedkermester Nørgaard i Københoved

ved havde været tilstede ved festen.

Fredag den 25. oktober svarede amtsråden, at han nu bad om at få forhørt snedker Søren Nørgaard i Københoved. Desuden ville han have alle, der havde sunget med, identificeret, og i den forbindelse kunne man få hjælp fra gendarm Mölck. Det lå Becherer overordentligt meget på sinde, at retshandlerne kunne finde sted snart. Han bad også om, hvis det på nogen måde var muligt, at få fastslået med vished, hvorledes H.D. Kloppenborg-Skrumsagers tale havde lydt, noget, som Nørgaard og Mölck kunne komme med bestemte udsagn om. Desuden ville han vide: hvem havde startet på sangen, og hvem havde skaffet de blå bøger.

Amtsadvokaten lod straks (mandag den 28. oktober) budskabet fra landråden gå videre til gendarm Mölck med en tre-dages frist for de supplerende undersøgelser.

Samme dag havde amtsadvokaten i Rødning snedker Søren Christian Nørgaard fra Københoved i forhør. Som nævnt tidligere havde han og hans kone ikke preussisk statsborgerskab og kunne udvises administrativt, hvis de ikke makkede ret. Amtsadvokaten holdt sig tæt til landrådets forhørsinstruktion:

Ifølge forhørsprotokollen oplyste snedkermesteren følgende:

Under spisningen ved Købmand Wraas bryllup i Københoved holdt den gamle Skrumsager, med fornavnet Jørgen, en tale uden nogen form for politisk "fernis" og endte med et leve for det unge ægtepar. Derpå blev der sunget en ikke-forbudt sang - jeg husker ikke hvordan sangen lød. Herpå rejste Hans Diderik Kloppenborg-Skrumsager sig for at tale. I talen udtrykte han et ønske om, at alle måtte forblive tro i håbet; i fald det ikke ville gå i opfyldelse i hans levetid, så ville det ske i efterkommernes levetid. På dette håb udbragte han en skål. Herpå opfordrede Frederik Bach, der var tjenestekarl hos H.D. Kloppenborg-Skrumsager, de tilstedeværende til at synge sangen "*Brat af Slaget rammet*". Herpå begyndte næsten alle tilstedeværende at synge med på sangen. De fleste sang den udenad; der var også nogle, som var i besiddelse af den blå sangbog; jeg så adskillige blå sangbøger; nærmere bestemt havde gårdejer Ole Aarup en; hvem der havde de andre sangbøger, og hvor i det hele taget de andre sangbøger kom fra, var jeg ikke i stand til at angive. Næsten alle deltagere har sunget med. Men med bestemthed kan jeg kun angive det for følgende personer:

- 1) Gårdejer Ole Aarup, Københoved,
- 2) Min hustru, Margrethe Nørgaard f. Paulsen, der dog holdt inde, da de første to strofer var sunget, og hun var blevet opmærksom på, at det var et forbudt stykke musik,
- 3) Landmand Niels Kloppenborg-Skrumsager, Københoved,
- 4) Gårdejer Peter Jørgensen Petersen, Københoved, og dennes datter; yderligere deltagere i sangen kan jeg ikke angive.

Nærmest mig sad mest børn, som ikke sang med. Efter sangens slutning gik jeg ligesom min kone hjem. Først da spisningen var slut, kom jeg tilbage til festen. Der blev ikke sunget flere sange. Jeg har kun hørt den ene sang, "*Brat af Slaget rammet*"; den anden sang "*Atter det skilte bøier sig sammen*" ["Norden"] har jeg ikke hørt.

Protokollen er underskrevet S. Chr. Nørgaard og attesteret af den stedfortrædende amtsadvokat.

Tirsdag-onsdag 29./30. oktober foretog gendarm Mölck de supplerende undersøgelser. Hans rapport blev torsdag den 31. oktober modtaget i Rødning. Tilsyneladende havde det ikke været helt let for Mölck, og nu hvor hans rapporter ikke længere blot skulle danne basis for administrative udvisninger, men skulle kunne

holde i retten i forhold til mange andres vidneudsagn, var han måske også ved at få kolde fødder, så ansvaret for dokumentationen skulle fordeles på flere personer - han skrev (i oversættelse):

... med rapport om, at jeg ikke specifikt har kunnet få sangerne identificeret.
Ud over dem, som Nørsgaard har angivet, har med bestemthed tjenestekarlen Frederik Bach og gårdejersønnen Aage Schmidt, hvoraf den sidste er indkaldt til militærtjeneste, sunget.
I øvrigt er der absolut intet, som kan efterforskes; den ene vil ikke forråde den anden.
Eventuelt er det nødvendigt at indkalde bødker Biermann og snedker Paulsens hustru, begge i Københoved, til forhør.
Personen Biermann siger: Der er mange, som har sunget; men på hans antydning af, at det var en forbudt sang, havde mange lukket bogen i.
At H.D. Kloppenborg-Skrumsager og hans kone, Peter Rostgaard Andersen og kone, gårdejer Skrumsager seniors kone, Mads Lund og kone alle har sunget kraftigt med har fru Nørsgaard fortalt mig; men hun ved ikke, om det netop har været den angivne sang, ”*Brat af Slaget rammet*”.
Jeg mener også, at det er nødvendigt at indkalde gårdejer Skrumsager sen. og dyrlæge Gram til forhør.
De blå sangbøger har været Skrumsager sen.s; men hvem der har hentet dem og delt dem ud ved bordet, har jeg indtil nu ikke været i stand til at få fastslået.
Kloppenborg-Skrumsagers tale kan pastor Hansen fra Rødding gengive helt nøjagtigt.
Han har efter at have forladt teltet sagt til folkene, der stod uden for [lærerne]:
”*I skal glæde jer over, at I ikke har hørt talen*”.
Jeg mener, at pastor Hansen nøjagtigt på den allermest nøjagtige måde kan gengive talen, da han var mere ædru og de andre mere eller mindre berusede.
Jeg sender straks eventuelle fakta, som jeg får efterforsket.
Mölck.”

57. Fremtidsmaalet
Mel. Kulmet sank det hvale,
••••• Brat af Slaget rammet,
kastet hørdt til Jord,
ligger brudt og lammet
du, vor gamle Ro'er:
Har du anden Tanke
nu end „lid og taal“,
jaa forkynd, o Danmark,
mig dit Fremtids Maal.

Søn, elendig, udfiel,
Djertet fuld af Nag,
lænker jeg med Blufel
paa mit Rederlag;
men trods Se og Vaande,
trods hver bitter Skaal
holder fast i Haabet
jeg mit Fremtids Maal.

61. (57) Fremtidsmaalet.

Melodi af J. P. C. Hartmann: Enart er Ratten founen: F. S. 6.

Brat af Slaget rammet

„31. Tid.“ 13. November 1864.

F. Valudan-Müller.

Teksten er af Landsretten i Flensborg under 18. Maj 1905 erklæret for ophidsende og tør derfor i Genhold til Politiforordningen af 28. August 1866 ikke udbrede i Slesvig. Denne Dom er under 5. Marts 1906 bleven stadfæstet af Kammerretten i Berlin.

Flere gange i sagen nævnes, at ”*Brat af Slaget rammet*” var forbudt at synge offentligt, og at det var markeret i Den blaa Sangbog. F.eks. i Schleswigsche Grenzposts artikel fra 22. oktober 1901 og i Mølcks ovenstående rapport. Oprindeligt var der ikke nogen markering; men fra 1899-udgaven valgte man at mærke 24 sange med tre advarende stjerner - som gengivet i Schleswigsche Grenzpost. Omkring 1905 var man kommet frem til, at hele 150 sange var suspekte, og i 1906-udgaven var der fire sange - herunder ”*Brat af Slaget rammet*”, der ikke måtte trykkes. Det var dog kun teksten, som var forbudt. Man beholdt titlen i sangbogen og tilføjede myndighedernes begrundelse for forbuddet; så hver gang, man slog op i sangbogen, blev man mindet om undertrykkelsen. Der blev også lavet plads til, at man selv kunne skrive teksten ind - hvis man da havde behov for det og ikke kunne den udenad i forvejen.

Allerede her den 31. oktober oversendte amtsadvokaten sagen med bilag, herunder Mølcks rapport til amtsretten i Rødding til orientering og yderligere retslig konstatering af sagsforholdene.

Amtsadvokaten blev dog straks bedt om en præcisering, og han svarede tilbage fredag den 1. november, at det drejede sig om

1) En politisk tale, som gårdejer H.D. Kloppenborg-Skrumsager i Københoved havde holdt ved købmand Wraas bryllup, med ca. følgende indhold: ”at alle ville forblive tro i håbet; i fald det ikke ville gå i opfyldelse i hans levetid, så ville det dog ske i efterkommerne og vores børns levetid”.

2) Afsyngelse af uomtvisteligt forbudte danske sange Nr. 57 og 81 i den blå sangbog; nemlig ”*Brat af Slaget rammet*” og ”*Atter det skilte bøier sig sammen*” [Længe var Nordens herlige Stamme spaltet].

Amtsretten i Rødding var på det laveste niveau i det preussiske retssystem; men hvor meget juridisk kompetence, man sad inde med her, og hvor meget politisk og strafmæssigt råderum, den havde, er ikke forfatteren bekendt. Men under alle omstændigheder skrev (den 3. november) amtsadvokaten og amtsretten til den første statsadvokat i Flensborg for at få juridisk bistand.

Herfra var svaret straks (tirsdag den 5. november), at ud fra sagernes nuværende indhold forelå der kun en overtrædelse af politianordningen af 12. juli 1865 vedr. forbud mod at bære danske farver etc. Følgelig skulle man skride retsligt ind over for dem, der havde sunget med på de danske sange. Men skulle undersøgelserne vise, at der forelå en overtrædelse af §130 i St. G. B. (den statslige lovbog), så skulle man igen sende sagerne til Flensborg.

Herpå (onsdag den 6. november) bad amtsadvokaten om at få indkaldt gårdejer J.N.H. Skrumsager og dyrlæge Gram fra Københoved til forhør om, hvem der havde skaffet de blå sangbøger til veje, og hvilke personer der havde sunget med på de forbudte sange. Desuden skulle pastor Hansen forhøres om ordlyden af Kloppenborg-Skrumsagers tale.

Derfor blev den 8. november de tre indkaldt til forhør i den kongelige amtsret i Rødding mandag den 11. november kl. 10 formiddag. Hvis ikke de mødte op, kunne de straffes med indtil 300 mark i bøde + de omkostninger, som deres udebliven måtte forårsage.

Ved forhørene den 11. november var amtsdommer Petersen og sekretær Stein til stede. Tilsyneladende kom dyrlæge Jes Julius Gram først i ilden. Protokollen for forhøret af ham lyder for det saglige indhold:

Jeg ved godt, at sangen nr. 57 ”*Brat af Slaget rammet*” blev sunget ved bryllupsselskabet i Københoved.

Hvem, der har hentet de blå sangbøger, ved jeg ikke med bestemthed; men jeg antager, at det var opvarterne hvoriblandt gårdejer Markus Schmidt fra Krogstrup var. [? Referenten har her lavet et indskud, og gårdejer Markus Schmidts rolle er ikke helt klar].

Jeg har ikke selv sunget med på sangen, da det var mig bekendt, at den hørte til de forbudte ophidsende sange.

Hvem, der har sunget sangen, kan jeg ikke angive. Kun ved jeg så meget, at det ikke var dem, der sad ved den øverste del af bordet, der var dækket i hesteskoform (her er tilføjet en lille tegning).

Sangen blev startet ved den nederste højre del af

bordet. Det var personerne, der her sad over for hinanden, som sang for.
I nærheden sad Kloppenborg Skrumsager med sin kone, Peter Rosgaard Andersen med sin kone og Ole Aarup.”

Underskrevet: J. Gram.

Forhøret varede fra kl. 10 til 11.30, og herfor udbetaltes dyrlæge Gram 13,50 mark i vidnegodtgørelse.

Foregående side nederst til venstre:

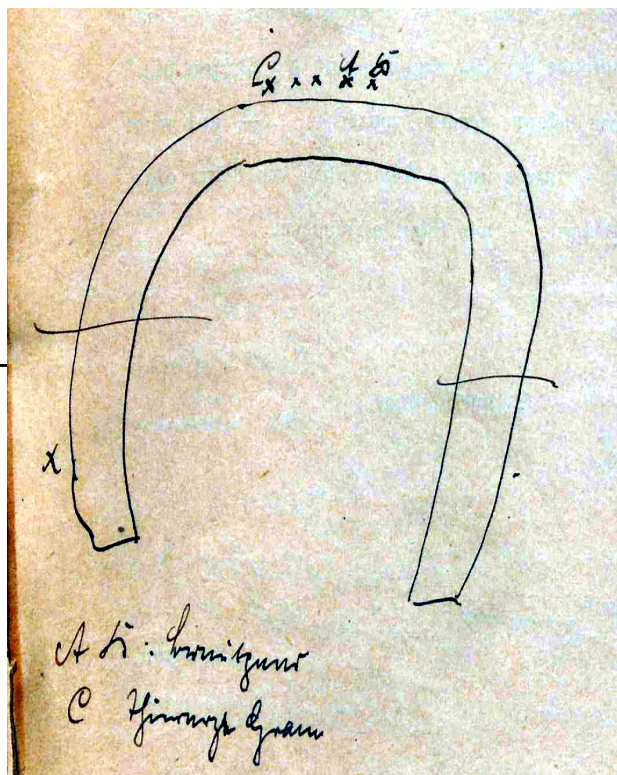
Jes Julius Gram var født i Over Lerte i 1841; ophold på Rødding Højskole. Dyrlægeuddannet på Landbohøjskolen i København. I 1878 flyttede han til Dallsgaard i Københoved og oparbejdede en meget stor praksis - også uden for både kommune- og landegrænsen. Også behandling af mennesker forstod han sig på - både lægeligt og mentalt.

Næstformand i Den nordslesvigske Landboforening, medinitiativtager til bygningen af Skrave Forsamlingshus, meget aktiv deltager i foreningslivet, formand for Skrave Andelsmejeri, medlem af Rødding Frimenighed. Han var overordentligt afholdt - undtaget måske blandt stærkt nationalistiske tyskere, for hvem han var "ein grosser Agitator".

Far til bl.a. Mads Gram, der i 1905 overtog Dallsgaard og efter genforeningen i en periode var medlem af folketinget, og til Hans og Aage Gram, personerne bag den store kølefabrik i Vojens, Brødrene Gram.⁷¹ Skrave Lokalarkiv.

Ovenfor til højre:

Tegningen, der som nævnt er indtegnet i forhørsreferatet: Bordopstillingen har været i hesteskoform, øverst, og udvendigt i buen sad brudeparret, så de kunne overskue hele selskabet. Et par pladser til højre for dem sad dyrlæge Gram, der, som nævnt, havde været vidne ved deres vielse. "X" et angiver, hvor sangen angiveligt skulle være begyndt.

Næste til forhøret den 11. november var den 37-årige pastor Peter Hansen fra Rødding (hvortil kirken i Skrave hørte). Protokollen for hans forhør, der blev gennemført uden edsafklæggelse, lyder:

Jeg er ikke i stand til at angive noget positivt om talen, som Kloppenborg-Skrumsager holdt.

Der blev først sunget en sang, som var mig personlig ubekendt.

Degn Jörgensen gjorde først bagefter, efter at jeg allerede havde fjernet mig, særligt opmærksom på den sidste strofe "Slesvigs Land genvundet, det er Kampens Maal".

Situationen blev mig dog ubehagelig.

Da nu Kloppenborg-Skrumsager rejste sig og begyndte at tale, fjernede jeg mig, efter at de to lærere allerede tidligere var gået, da jeg frygtede noget upassende af denne tale. Mens jeg gik ud, har jeg kun hørt ordet "håb".

Hvem, der har sunget sangen, kan jeg ikke komme med noget udsagn om, da jeg sad med ryggen til den nederste ende af bordet, hvor sangen blev startet.

Præsteparret i Rødding - Skrave 1895-1902, Peter Hansen og frue. Peter Hansen havde viet Wraa i Skrave Kirke, havde været med til bryllupsfesten og skulle nu forhøres og vidne derom. - Stammede fra et hjemmetysk hjem i Uge, men var udpræget dansksindet. Populær taler og talsmand for afholdssagen⁷² - jf. Mølcks bemærkning i rapporten ovenfor. Rødding Lokalhistoriske Arkiv.

Underskrevet: P. Hansen, Pastor. Petersen og Stein.

Om J.N.H. Skrumsager var forhindret den 11., eller han blot ikke ville lade sig intimidere til at møde på et tidspunkt, som andre havde påtvunget ham, kan vi ikke vide – under alle omstændigheder fik han sit forhør udsat til torsdag den 14. november kl. 10.

Jørgen Nielsen Hansen Skrumsager, malet af Agnes Schmidt. Det Nationale Portrætgalleri på Folkehjem i Aabenraa. Nederst et nummer af H.P. Hanssens avis "Hejmdal", i baggrunden ses et portræt af Frederik d. 7.

Født i Sønder Bork 1841, kom 1859 på Rødding Højskole og blev herefter boende på egnen. Havde plads på Kloppenborgs Bejstrupgaard, men købte i 1865 nabogården, Bennetgaard. Giftede sig meget mod Kloppenborgs vilje med hans datter. Som fremgår af "Københovedbogen" var han en meget stærk personlighed, som de færreste kunne bide skeer med.

Stærk grundtvigianer med interesse for det dansk-folkelige og for fri- og højskoler, udmeldt af Landeskirche og foregangsmand for Rødding Frimenighed. Formand for Sparekassen for Frøs og Kalvslund Herreder, medlem af Sprogforeningens bestyrelse, medredaktør af Sprogforeningens almanak, taler ved mange møder, medstifter af og fra 1907 formand for Vælgerforeningen.

Sønnen Hans Diderik Kloppenborg-Skrumsager, som arvede morfarens Bejstrupgaard, valgtes i 1908 til at repræsentere de danske interesser i den preussiske landdag i Berlin. Efter genforeningen var han i en periode landstingsmand.

Også her var det amtsdommer Petersen, der stod for forhøret og Stein, der var sekretær. Heller ikke Skrumsager aflagde ed, og også andre detaljer i referatet kunne tyde på, at han havde helt styr på situationen:

Jeg personlig har ikke sunget med. Jeg er heller ikke i stand til at angive nogen som helst person, som har sunget med på sangen. Sangen blev sunget på et fremskredet tidspunkt, da stemningen allerede var animeret. Da sangen blev startet, fandt et delvist opbrud sted. Da sangen begyndte, blev det mig straks bevidst, at det var en uting (*Unfug*), og der kunne komme en værre historie ud af det, jeg så derfor ... ned i bogen og har ikke set eller hørt, hvem der har sunget, da jeg med henblik på de konsekvenser, der formodentlig ville komme, ikke ønskede at se eller høre.

Med hensyn til min søn, Kloppenborg Skrumsagers tale ønsker jeg at udtale:

Indholdet af hans tale var følgende: Vi har et håb, et håb, som vi har arvet fra vore fædre, og et håb, som vi vil give videre til vore børn. For dette håb vil jeg udbringe et leve.

Underskrevet: J.N.H. Skrumsager. Petersen og Stein.

Forhøret af Skrumsager varede fra kl. 10 til 11, og han fik udbetalt 10,50 mark i vidnegodtgørelse.

Yderligere et vidne blev nu forhørt, nemlig den 27-årige tjenestekarl fra Rødding, Jørgen Jensen Jørgensen:

Da lærerne gik ud, blev der sunget en sang, som jeg ikke kendte; jeg sad ved den venstre del af bordet, jeg ved kun, at det var personerne, som sad over for mig, som sang sangen dengang. Hvilken sang, der blev sunget dengang, ved jeg ikke. Oven på sangen holdt Kloppenborg Skrumsager en tale, hvorunder pastor Hansen fjernede sig. Snart derefter gik jeg ud, og da jeg gik, blev der i nærheden af, hvor Kloppenborg Skrumsager sad, sunget; hvad det var for en sang, ved jeg ikke.

Herefter (mandag den 18. november) blev der udfærdiget et anklageskrift. De anklagede var:

- 1) Gårdejer Ole Aarup,
- 2) Gårdejer Hans Diderik Kloppenborg-Skrumsager,
- 3) Dennes hustru, Anna Kristine Skrumsager,
- 4) Tjenestekarlen Frederik Bach,
- 5) Gårdejersønnen Niels Kloppenborg-Skrumsager,
- 6) Gårdejer Peter Rosgaard Andersen,
- 7) Sammes hustru, Bolette Andersen, f. Larsen,
- 8) Gårdejer J.N.H. Skrumsagers hustru, Laura Skrumsager, f. Buch,
- 9) Gårdejer Mads Lund,
- 10) Sammes hustru, Marie Lund, f. Slipsager, alle fra Københoved.

Anklagen lød på, at de ved Købmand Wraas bryllupsfest den 20. september 1901 havde sunget sange, som i national henseende var fornærmende og ophidsende, nr. 57 og 81 i den danske blå sangbog ”*Brat af Slaget rammet*” og ”*Atter det skilte boier sig sammen*”. Hvilket var en overtrædelse af politianordningen af 12. juli 1865.

Bevisførelsen bestod i vidneudsagn af

- 1) Snedkermester Søren Chr. Nørgaard i Københoved,
- 2) Fru Margrethe Nørgaard, f. Paulsen, samme sted,
- 3) Bødker Biermann, samme sted,
- 4) Snedkermester Paulsens hustru, Friederike Paulsen, samme sted,
- 5) Gårdejer Markus Schmidt i Krogstrup,
- 6) Lærer Andreas Chr. Andersen i Københoved,
- 7) Degn og lærer Hans Jörgensen, Langetved,
- 8) Pastor Hansen i Rødding,
- 9) Tjenestekarl Jørgen Jensen Jørgensen, samme sted,
- 10) Gårdejer J.N.H. Skrumsager i Københoved,
- 11) Dyrlæge Jes Julius Gram, samme sted,
- 12) Gendarm Mölck i Skodborg.

Som man kan se, var anklagen for at have holdt en tale med ulovligt indhold gledet helt ud af sagen – tilbage var kun sangene. Avisartiklerne og de afholdte forhør må have vist, at det kunne blive vanskeligt at løfte bevisbyrden m.h.t. talen.

Omkring den 22. november blev stævningerne til de 12 vidner og de 10 anklagede udsendt. Dog måtte postbuddet den 25. november returnere to af stævningerne; nemlig dem til gårdejersønnen Niels Kloppenborg-Skrumsager og til tjenestekarlen Frederik Bach. Dem vender vi tilbage til.

Retsforhandlingerne ved Den kongelige Domsmandsret i Rødding torsdag den 5. december 1901

Retsformand var amtsdommer Petersen, der som bijob var formand for den indtil da ret effektive, men nu meget betændte tyske ”*Nybyggerforening*”⁷³. Doms mændene var gårdejer Christensen fra Brændstrup og gårdejer Jens fra Vimtrup. Kommuneforstander Nehlsen var anklager, og sekretær Stein var retsskriver.

Ud over i akterne i Rødding Amtsrets arkiv, er retssagen omtalt ret fyldigt i både Hejmdal og i Schleswigsche Grenzpost, som mente, at bladet gengav replikkerne næsten stenografisk korrekt.

På følgende sider er alle tre kilder gengivet i en tabel:

I venstre kolonne Hejmdals referat, i midten (i oversættelse) retsprotokollen og i højre kolonne Schleswigs-

che Grenzposts referat (i oversættelse).

Som det fremgår, er referaterne meget forskellige. Retsprotokollen skulle naturligvis holde sig til noget ret sagligt, og til hvad konklusionen af enhver udtalelse var. Avisreferaterne antyder undervejs også noget om miljøet - f.eks. med den stopfyldte retssal, brugen af tolkning - eller om de enkelte personer. Begge naturligvis ud fra hver sin synsvinkel. Indimellem manipulerende: Iflg. retsprotokollen har H.D. Kloppenborg-Skrumsager om sine personlige forhold sagt, at han var ikke tidligere straffet - når Schleswigsche Grenzpost omtaler ham, er han "politisch vorbestraft".

Öffentliche Sitzung
des Königl. Schöffengerichts.

Rødding, den 5ten December 1901

In der Strafsache

Gegenwärtig: gegen

1. Retsformanden Peteren
als Vorsitzender.

2. Justus Holst Christensen med hvidt hoved med 9 Gør.
Schump

3. Justus Jens med Hvidt hoved
als Schöffen,

4. Justus Holst Christensen
als Beamter der Staatsanwaltschaft,

5. Justus Holst Christensen
als Gerichtsschreiber.

de = Justus Jens med hvidt hoved
med 9 Gør.
Skrumsager i Rødding.

megen Vedkomst. der polit. Forstand.
12. Juli 1865
erhielden bei Aufreiß die folgenden Angeklagten:

1. der Angeklagte Justus Holst Christensen
2. der Justus Jens med hvidt hoved
Skrumsager
3. den Justus Holst Christensen med hvidt hoved
ager
4. den Justus Holst Christensen med hvidt hoved
5. den Justus Holst Christensen med hvidt hoved

Die Verhandlung begann mit dem Auftreten
des Zeug- und Sachverständigen Es
meldete sich Hansen,
6. den Justus Holst Christensen med hvidt hoved,
7. den Justus Holst Christensen med hvidt hoved,
8. den Justus Holst Christensen med hvidt hoved,
Skrumsager, primært med Rødding
hoved.

Die Angeklagten Rasmussen med hvidt hoved
sagde med Justus Holst Christensen med hvidt hoved
ager waren nicht erschienen.
Der Staatsanwalt sprach mit dem Akten
sag, dass die Justus Holst Christensen med hvidt hoved
geladen worden können, weil sie
nicht erschienen waren.

St. P.
Nr. 37. Hauptverhandlung vor dem Schöffengerichte (§§ 271 ff. St.-P.-O.).
(Hierzu erforderlichen Falles Nr. 38 - Zeugenvernehmung - als Einlagebogen.)

Første side af sagen ved retten i Rødding den 5. december 1901.

I venstre side angives retsformanden, domsmændene, statsadvokaten og retsskriveren - dommer Petersens signatur ses nederst i spalten.

I højre side angives sagens titel, det juridiske grundlag og navnene på de anklagede. Nederst nævnes, at Niels Skrum-sager og Frederik Bach ikke har kunnet stævnes, da de er rejst til Danmark.

Referater af retsforhandlingerne i Rødning den 5. december 1901

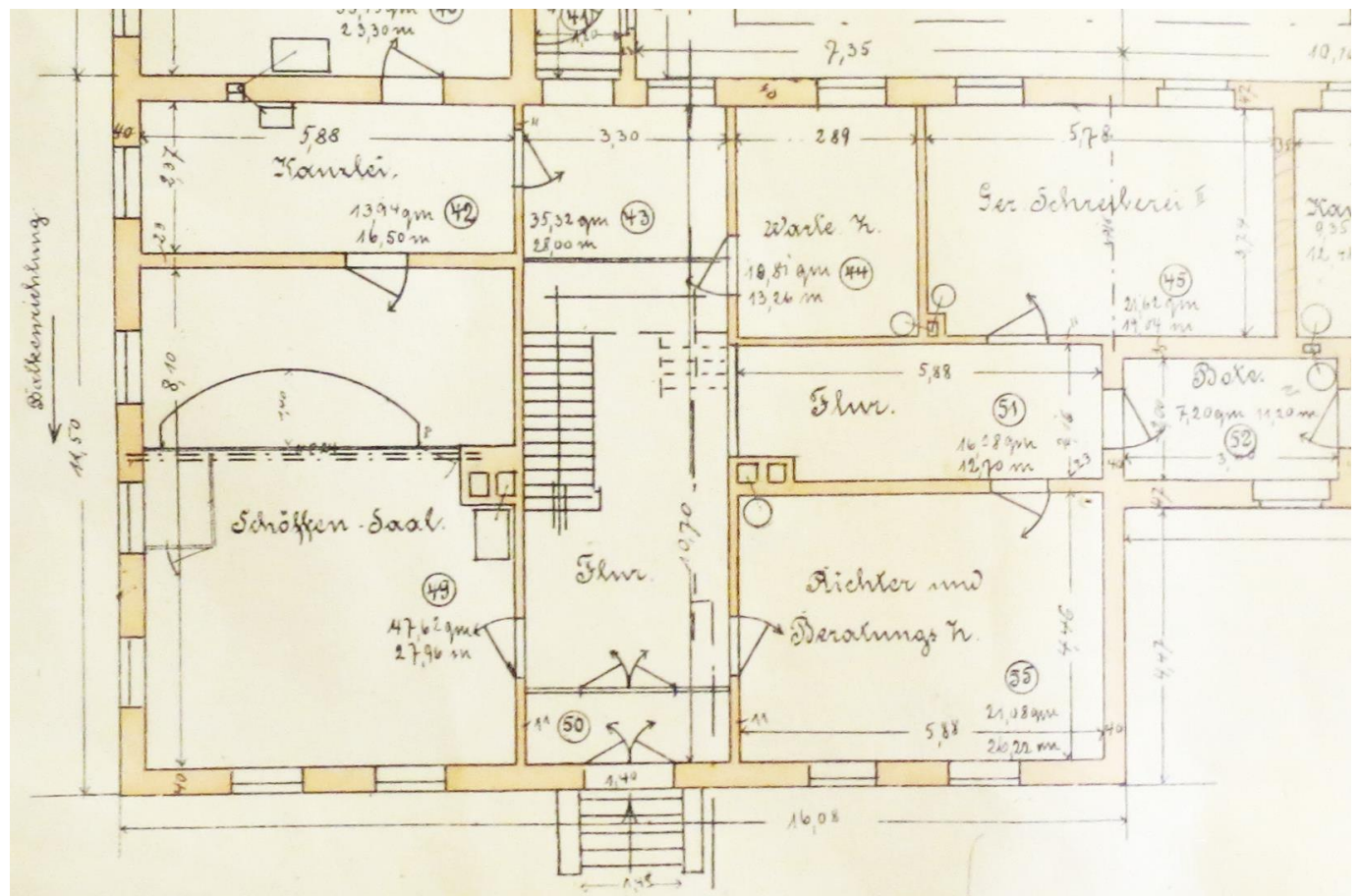
Indledning

I dagbladet Hejmdal den 6. december 1901	I retsprotokollen den 5. december 1901 (oversat og let bearbejdet)	I dagbladet Schleswigsche Grenzpost den 6. december 1901 (oversat)
<p style="text-align: center;">Sangene ved Brylluppet i Københoved.</p> <p>Her var 10 (sic!) Personer anklagede, nemlig Gaardejerne Ole Aarup, H.D. Kloppenborg Skrumsager, hans Hustru Kristine Skrumsager, Gaardejer Peter Rostgaard Andersen, hans Hustru Bolette Andersen, Laura Skrumsager, Gaardejer Mads Lund, hans Hustru Marie Lund, Niels Skrumsager, Frederik Bach og Aage Schmidt alle fra Københoved.</p> <p>De tre sidstnævnte var ikke mødte til Forhandlingen. Aage Schmidt er for Tiden preussisk Soldat, Niels Skrumsager har til 1. November tiltraadt en Plads i Thy, og Frederik Bach er paa en Landbrugsskole i Kongeriget. Mod dem forhandlede derfor ikke i Dag.</p> <p>De 7 (sic!) Anklagede, der var mødte, kaldtes ind, rangeredes i en bestemt Orden foran Skranken. Da derefter alle Vidnerne kom ind for at modtage Edsformaning, var den lille Retssal stuvende fuld.</p> <p>Anklagen lød paa, at der var blevet sunget Sange, som i national Henseende var fornærmelige og ophidsende. De to Sange "<i>Brat af Slaget rammet</i>" og "<i>Længe var Nordens herlige Stamme</i>", som skulde være saa ophidsende og fornærmelige, blev oplæste, først i Original og derpaa i en tysk Oversættelse, der lod en Del tilbage at ønske. Saaledes oversattes f.Eks. "<i>Bavn og Baal</i>" med "<i>Freudenfeuer</i>".</p>	<p>Da de anklagede blev råbt op, viste alle undtagen tjenestekarlen Frederik Bach og gårdmands-sønnen Niels Skrumsager sig at være til stede.</p> <p>Retsformanden konstaterede ud fra sagsakterne, at de ikke havde kunnet stævnes, da de var rejst til Danmark.</p> <p>På opfordring fra amtsadvokaten blev det besluttet og forkyndt, at sagerne mod de to skulle forhandles særskilt.</p> <p>Ved navneopråb viste det sig, at alle 12 vidner var mødt.</p> <p>Vidnerne fjernede sig foreløbigt fra retssalen, efter at de var blevet gjort bekendt med undersøgelsens emne og med de anklagede samt med betydningen af eden; særligt blev der påpeget, at eden også omfattede svarene på sådanne spørgsmål, som vidnerne blev stillet vedr. deres person og de omstændigheder, som i øvrigt var fastsat i § 68 i St.P.O.</p> <p>Efter at have hørt de implicerede besluttede og forkyndte retten, at de to relevante sange nr. 57 og 81 i den såkaldte blå sangbog skulde læses op først på dansk så i tysk oversættelse.</p> <p>Beslutningen gennemførtes. [I sagens akter findes oversættelserne med en bemærkning om, at retsskriver Stein havde ansvaret for dem.]</p> <p>Beslutningen af 19. november om åbning af en proces blev læst op. De anklagede blev derpå forhørt om deres personlige forhold og udspurgt, om de ønskede at svare på beskyldningerne.</p>	<p style="text-align: center;">Folk fra Københoved.</p> <p>For domsmandsretten i Rødning blev der i går, som allerede telegrafisk meddelt, forhandlet en anklagesag vedr. de ofte omtalte begivenheder ved Wraas bryllup i grænselandsbyen Københoved.</p> <p>Da gangen i forhandlingen, navnlig de anklagedes næsten stereotype svar frembød meget, som er kendetegnende for de lokale forhold og karakteristisk for de danske partigængere i Københoved, så skal der berettes så godt som stenografisk ordret om forhørene, der blev foretaget dels med og dels uden tolk:</p> <p>Retsformanden var amtsdommer Petersen, Rødning. Domsmændene var gårdejer Edlef Christensen, Brændstrup, og Johann Jens, Vimtrup, anklager var den stedfortrædende amtsadvokat Nehlsen, Rødning.</p> <p>Som anklagede var stævnet gårdejer Kl. Skrumsager og hustru, Københoved, gårdejer Ole Aarup, Københoved, gårdejer Peter Rosgaard Andersen og hustru, Københoved, gårdejer J.N.H. Skrumsager (sic!) og hustru, gårdejer Mads Lund og hustru fra Københoved. -</p> <p>Af de øvrige medanklagede er i mellemtiden landmands-sønnen Schmidt fra Københoved blevet indkaldt til militæret, medens gårdejersønnen Niels Skrumsager og tjenestekarlen Frd. Bach, begge fra Københoved, har unddraget sig deres forhør ved at forsvinde til Danmark.</p> <p>Som vidner blev følgende afhørt: snedkermester Søren Chr.</p>

Saa begyndte Forhøret over de Anklagede, hvis Udsagn her gengives i sammentrængt Form.

Nørgaard, Københoved, fru Margaretha Nørgaard, samme sted, fru Frederikke Paulsen, samme sted, gårdejer Markus Schmidt, Krogstrup, lærer Andr. Andersen, Københoved, degn Hans Jörgensen, Langetved, pastor Hansen, Rødding, tjenestekarl J. Jørgensen, Rødding, gårdejer J.N.H. Skrumsager, Københoved, dyrlæge Jes Julius Gram, Københoved og gendarm Mölck, Skodborg.

Efter at retsformanden havde gjort opmærksom på betydningen af eden og havde oplæst de sungne ophidsende sange nr. 57 og nr. 81 i den danske "Blå Sangbog", først på dansk og så i tysk oversættelse, gik man i gang med afhøringen - først af de anklagede, der naturligvis ikke var edfæstede.

Udsnit af tegning af Domhuset i Rødding, stueplan, 1902, Lokalhistorisk Arkiv i Rødding. Domhuset var bygget i 1857 og var helt sikkert ikke dimensioneret til et rykind, som fandt sted den 5. december 1901, hvor der med dommer, domsmænd, anklager, retsskriver, anklagede, vidner og journalister ville være mindst 27 til stede i retssalen, der i alt (foran og bag skranken) var på knap 48 m², og hvor der foruden vel betjente og et vist antal tilskuere også skulle være plads til skorsten, ovn, skranke og andet inventar.

Som nævnt tidligere lå retssalen til venstre, når man gik op ad domhusets trappe. Til højre var et lokale til dommer og rådslagning; det var formentlig hertil dommer Petersen og de to domsmænd trak sig tilbage inden domfældelsen. Længere fremme ad gangen fra trappen lå til højre et venteværelse; det var formentlig her, at vidnerne opholdt sig efter formaning af dem og indtil, de skulle afhøres inde i retssalen. Bag retssalen lå et kontor, og ved siden af venteværelset fandtes stuen for retsskriverne.

Afhøring af de anklagede

I dagbladet Hejmdal den 6. december 1901

I retsprotokollen den 5. december 1901
(oversat og let bearbejdet)

I dagbladet Schleswigsche Grenzpost den 6. december 1901
(oversat)

Gårdejer Ole Aarup

*T. Aarup.
Jeg hedder Ole Peter Aarup, blev den 23. Maj 1866 i Kjibenhoved
født, evangelisk, gårdejer i
Kjøbenhoved.*

Jeg ved ikke, om jeg har sunget "Brat af Slaget rammet", men jeg tror det ikke. I alle Tilfælde har jeg ikke sunget hele Sangen; den anden Sang har jeg ikke sunget. Om Kloppenborg Skrumsager holdt sin Tale før eller efter Sangen, ved jeg ikke.

Jeg hedder Ole Peter Aarup, er født den 23. maj 1866 i Københoved, endnu ikke straffet, gift, evangelisk, gårdejer i Københoved.

Jeg har ikke sunget hele sangen. Jeg bestrider, at jeg har sunget sangene. Jeg ved, at sangen "Brat af Slaget rammet" er forbudt. Jeg kender ikke sangene udenad. Jeg ved ikke, hvem der har delt bøgerne ud. Gårdejer Kloppenborg Skrumsager har holdt en tale; indholdet af den kender jeg ikke.

Den første, der blev afhørt, var den anklagede Ole Aarup, hidtil ikke straffet.

Dommer:

Det drejer sig om de sange, der blev sunget på bryllupsdagen. Sangene er jo så ophidsende og kræver blod og krig, tyskheden bliver især angrebet. Har De taget del i sangen?

Aarup:

Det ved jeg ikke, måske noget, men dog ikke i det hele. Om jeg har sunget noget, ved jeg heller ikke.

Dommer:

De vil altså bestride det?

Aarup:

Ja.

Dommer:

Også den anden sang?

Aarup:

Den anden sang har jeg ikke sunget.

Dommer:

Kan De sige mig, hvornår man begyndte at synge sangen?

Aarup:

Nej.

Dommer:

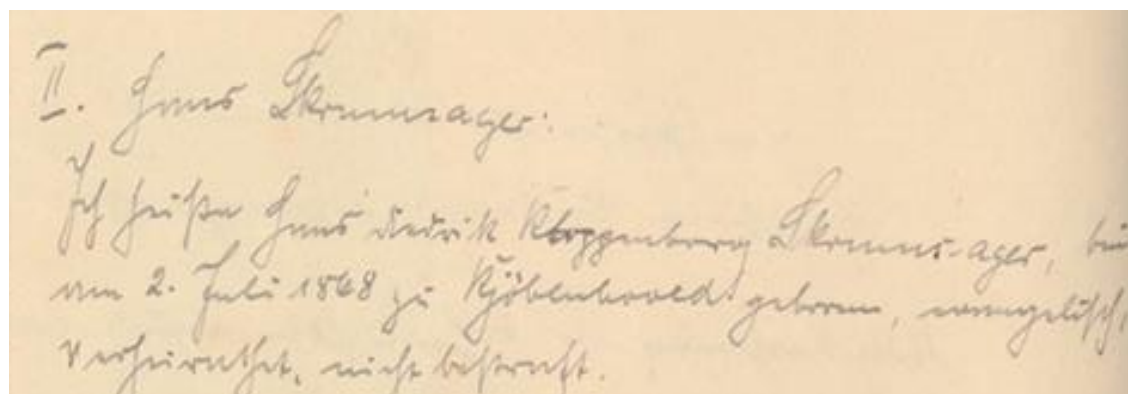
Ved De, at der blev sunget?

Aarup:

Ja.

		<p><i>Dommer:</i> Af hvem blev de blå bøger bragt? <i>Å.:</i> Det ved jeg ikke. <i>D.:</i> De ved ikke, hvem der har delt bøgerne ud? <i>Å.:</i> Nej. <i>D.:</i> Blev der efter sangen holdt en tale? <i>Å.:</i> Det ved jeg ikke. <i>D.:</i> Senere måske? <i>Å.:</i> Det ved jeg ikke. <i>D.:</i> Kender De noget til talens indhold? <i>Å.:</i> Jeg kender intet til talens indhold.</p>
--	--	---

Gårdejer H.D. Kloppenborg-Skrumsager

<p>Jeg har ikke sunget ”<i>Brat af Slaget rammet</i>”, den anden Sang tror jeg slet ikke er blevet sunget. Jeg har holdt en Tale, men om det var i Tilslutning til Sangen, husker jeg ikke. Jeg har talt om Haabet. <i>Amtsdommeren:</i> Haabet om Genforening med Danmark? <i>Skrumsager:</i> Nej. <i>Amtsdommeren:</i> Hvad da! <i>Skrumsager:</i> Jeg har ikke talt om noget bestemt Haab. Enhver kunde tænke sit ved det: bedre Tider, gode Priser, Korntold eller lignende. <i>Amtsdommeren</i> gentager hvad han allerede flere Gange har sagt,</p>	<p>Jeg hedder Hans Diderik Kloppenborg Skrumsager, er født den 2. juli i Københoved, evangelisk, gift, ikke straffet. Jeg har ikke sunget sangen ”<i>Brat af Slaget rammet</i>”. Jeg tror ikke, at den anden Sang blev sunget. Det er rigtigt, at jeg har holdt en tale; om det var i tilslutning til sangen ”<i>Brat af Slaget rammet</i>”, ved jeg ikke. Jeg talte om håbet. Vi havde hårde tider, men der ville vel igen komme bedre. Jeg havde ikke politiske bitanker med min tale. Jeg ved ikke, hvem der har delt bøgerne ud, jeg havde ikke nogen bog. Hvem, der har begyndt på</p>	<p>H. D. Kl. Skrumsager, Københoved, 33 år, tidligere politisk straffet (”politisch vorbestraft”). <i>Dommer:</i> De har hørt begge sange og sunget med på den, som er særligt ophidsende? <i>S.:</i> Nej. <i>D.:</i> De har ikke sunget med? <i>S.:</i> Nej. Om den anden sang betvivler jeg, at den er blevet sunget. <i>D.:</i> Kan De sige med bestemthed, at den ikke er blevet sunget? <i>S.:</i></p>
---	---	---

<p>at Sangen ”<i>Brat af Slaget rammet</i>” er en Kampsang, en Krigssang, at den maatte vække stor Forargelse, og at Præsten og Lærerne derfor maatte forlade Selskabet.</p>	<p>sangen, og hvem der har sunget, ved jeg ikke.</p>	<p>Nej. <i>D.:</i> De har efter sangen holdt en tale? - Er denne tale ikke sammenfaldende med tendensen i sangen? <i>S.:</i> Jeg har holdt en tale om håbet. <i>D.:</i> Hvad forstår De ved håb? <i>S.:</i> Jeg håber på gode tider, at vi får en god høst, at toldforhøjelsen vil bringe fordele for landbefolkningen, at hestepriserne vil stige o.s.v. <i>D.:</i> De har tænkt på tolden og ikke på foreningen af Slesvig med Danmark? <i>S.:</i> Nej (almindelig latter). <i>D.:</i> Hvem har delt den blå bog ud? <i>S.:</i> Det ved jeg ikke. <i>D.:</i> Har De sunget med? <i>S.:</i> Nej. <i>D.:</i> Men De ved, at der blev sunget? <i>S.:</i> Ja. <i>D.:</i> Kan De ikke sige, hvem der har sunget? <i>S.:</i> Nej. <i>D.:</i> De ved dog, at præsten og de to lærere følte sig krænket og fornærmet; det er dog en kamp- og krigssang, der blev sunget. <i>S.:</i> Nej, det ved jeg ikke.</p>

Et senere foto af Hans Diderik Kloppenborg-Skrumsager og hans hustru Kristine i en af stuerne på deres Bejstrupgård. Frederik den 7. og mange andre nationale personligheder er på væggen sammen med et kort over Sønderjylland – altså det hele Sønderjylland fra Kongeåen til Ejderen.

Født i 1868 som den ældste søn af J.N.H. Skrumsager, ophold på Askov Højskole og Thune Landbrugsskole, afjent sin preussiske værnepligt ved kejserens livregiment, forskellige studier i København. Overtog i 1893 morfarens Bejstrupgaard. Flittig taler, fra 1906 næstformand i Den nordslesvigske Landboforening, 1908 dansk repræsentant ved den preussiske Landdag, Efter Genforeningen en periode medlem af Landstinget. Skrave Lokalarxiv.

Fru Anne Kristine Kloppenborg-Skrumsager

H. H. Kloppenborg Skrumsager:
 H. H. fru Anne Kristine Kloppenborg Skrumsager, gift Nielsen, fød den 9. juni 1868 i Faardrup, Sjølland, evangelisk, gift, ikke tidligere straffet, hustru til gårdejer Hans D. Kloppenborg Skrumsager i København.

Jeg har hørt Sangen "Brat af Slaget rammet", men ikke selv sunget med, om den anden er bleven sunget, ved jeg ikke, heller ikke, hvem der omdelte Bøgerne, eller hvem der har sunget.

Jeg hedder Anne Kristine Kloppenborg Skrumsager, f. Nielsen, er født den 9. juni 1868 i Faardrup på Sjælland, evangelisk, gift, ikke tidligere straffet, hustru til gårdejer Hans D. Kloppenborg Skrumsager i København.

Fru Anne Kirstine Skrumsager, født i Danmark.

D.:

De har da hørt sangen?

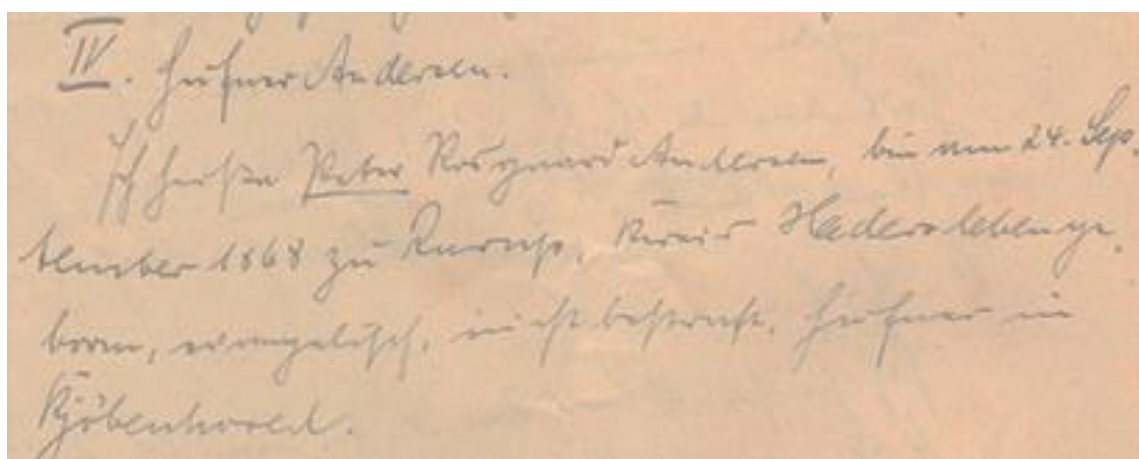
S.:

Ja.

D.:

	<p>Jeg har hørt, at sangen ”<i>Brat af Slaget rammet</i>” blev sunget, uden at jeg selv sang med. Hvem, der har uddelt bøgerne, eller hvem der har sunget, ved jeg ikke.</p>	<p>De kender sangen? <i>S.:</i> Ja. <i>D.:</i> Ved De, at sangen er blevet sunget? <i>S.:</i> Ja. <i>D.:</i> Har De selv sunget med? <i>S.:</i> <i>Nej.</i> <i>D.:</i> Helt bestemt ikke? <i>S.:</i> <i>Nej.</i> <i>D.:</i> Heller ikke den anden sang? <i>S.:</i> <i>Nej.</i> <i>D.:</i> Hvor kom bøgerne fra? <i>S.:</i> Det ved jeg ikke. <i>D.:</i> Hvem der har sunget, ved De vel? <i>S.:</i> <i>Nej.</i> <i>D.:</i> Er der blev sunget i Deres nærhed? <i>S.:</i> <i>Nej.</i></p>
--	--	--

Gårdejer Peter Rostgaard Andersen

IV. Gårdejer Andersen.
Hj. Gårdejer Peter Rosgaard Andersen, b. den 24. Sept.
Oktober 1868 i Rurup, Haderslev Kreds.
barn, evangelisk, i København, Gårdejer i
København.

<p>Jeg husker intet bestemt fra den Tid; vi havde drukket en Del Vin, og man husker jo ikke længe paa, hvad der synges og siges ved en saadan Lejlighed.</p>	<p>Jeg hedder Peter Rosgaard Andersen, er født den 24. september 1868 i Rurup, Haderslev Kreds, evangelisk, ikke straffet, gårdejer i København.</p>	<p>Gårdejer Peter Raasgaard Andersen, fra København. <i>D.:</i> De ved da, at sangen er blevet sunget? <i>A.:</i></p>
--	--	--

<p><i>Amtsdommeren:</i> Men det er dog en grulig ophidsende Sang, den taler jo om en Forening med Danmark ved Vold.</p> <p><i>Andersen:</i> Nej, det staar der ikke noget om. Om den anden er bleven sunget, ved jeg ikke.</p>	<p>Jeg erindrer ikke længere, hvad der skete. Jeg ved ikke, hvorfra bøgerne kom.</p>	<p>Ja. <i>D.:</i> Af hvem blev den sunget? <i>A.:</i> Det ved jeg ikke. <i>D.:</i> Husker De det overhovedet ikke længere? <i>A.:</i> Nej. <i>D.:</i> Hvordan kan det være, var De ædru? <i>A.:</i> Vi havde drukket vin under spisningen. <i>D.:</i> De kender da sangen, De ved dog, at den er ophidsende og at den er fornærmende for tyskerne? <i>A.:</i> Den er ikke fornærmende. <i>D.:</i> De mener altså ikke, at tyskerne skulle tage anstød af en så voldsom sang? Hvem har leveret sangbøgerne? <i>A.:</i> Det ved jeg ikke.</p>
--	--	---

Nederst foregående side: Bolette og Peter Rostgaard Andersen med deres børn, fotograferet omkring 1910. Rostgaard ejede Lausgaard, Københovedvej 54, fra 1897 til 1935 og var hermed nærmeste nabo til den udviste Peter Jørgensen Petersen, J.N.H. Skrumsager og H.D. Kloppenborg-Skrumsager. Både han og hans kone havde deltaget i Wraas bryllup og stod i december 1901 anklaget for at have sunget forbudte sange ved festen. Skrave Lokalarkiv.

Fru Bolette Rostgaard Andersen

V. Fru Bolette Andersen.
 Jeg skriver Bolette, Minne Andersen, ynd. Larsen,
 bin den 12. december 1870 i Københoved,
 born, evangelisk, i et bryllup. Fru Bolette
 Rostgaard Andersen i Københoved.

Jeg har ikke sunget med, jeg gik nemlig, da Sangen begyndte, hjem for at se til et sygt Barn.

Jeg hedder Bolette Marie Andersen, f. Larsen, er født den 12. december 1870 i Københoved, evangelisk, ikke straffet, hustru til gårdejer Andersen i Københoved.

Jeg kender godt sangen "Brat af Slaget rammet". Jeg gik hjem, da den blev startet. Jeg har ikke sunget med. Jeg ved ikke, hvem der har delt bøgerne ud.

Fru Bolette Marie Andersen fra Københoved.

D.:
De kender sangen?

A.:

Ja.

D.:

De ved, at den er sunget ved pågældende bryllup?

A.:

Jeg gik væk.

D.:

Har De sunget med?

A.:

Nej.

D.:

Jamen, begyndelsen?

A.:

Nej.

D.:

Ved De, hvem der har sunget?

A.:

Nej.

D.:

At der blev sunget, ved De det?

A.:

Ja.

D.:

Hvorfor gik De så?

A.:

For at se til mine børn.

D.:

Så De, at præsten og lærerne gik?

A.:

		Nej, det ved jeg ikke. D.: At der er blevet sunget af de blå bøger, ved De det? A.: Ja.
--	--	--

Fru Laura Skrumsager

11. Hustru Laura Skrumsager.
Hustru Laura Skrumsager, geb. Koch, fødte den
13. Marts 1849 i Leng i Haffjældens herred, Vestjylland.

vi angik sig, i sig selv, og det er det
Jeg kender J. N. H. Skrumsager i Københoved.

Jeg kender Sangen, men nu efter
et Fjerdingaars Forløb hverken
kan, tør eller vil jeg sige noget om
det hele.

Amtsdommeren:

De maa da kunde huske det, der
er jo ikke blevet talt om andet
siden.

Fru Skrumsager:

Det var da ikke godt.

Amtsdommeren søger at
indskrænke hendes Udsagn til, at
hun ikke vil sige noget, og derved
bliver det.

Jeg hedder Laura Skrumsager, f.
Buch, er født den 13. marts 1849 i
Leng [Sønder Lem] i Vestjylland,
evangelisk, ikke tidligere straffet,
hustru til gårdejer J.N.H.
Skrumsager i Københoved.

Jeg kender sangen "Brat af Slaget
rammet". Efter at nu et kvart år er
gået, siden brylluppet fandt sted i
Københoved, kan, behøver og vil
jeg ikke udtale mig videre.

Fru Laura Skrumsager,
Københoved, født i Danmark.

D.:

Kender De sangen?

S.:

Ja.

D.:

De ved også, at den blev sunget på
bryllupsdagen?

S.:

Ja.

D.:

Hvem har sunget?

S.:

Det vil jeg ikke udtale mig om,
min hukommelse er ikke så skarp.
Det er jo allerede et kvart år siden.

D.:

De må dog have talt om det?

S.:

Særdeles meget.

D.:

De må dog kunne huske det, De
erklærer alligevel, at De ikke vil
udtale Dem.

S.:

Jeg må ikke.

D.:

De må ikke?

S.:

Nej.

Gårdejer Mads Lund

VII. Gårdejer Lund.
 Jeg heder Mads Lund, vii um 20. Juli 1834 z.
 Kjøbenhoved zborran, wungulijf, wufjirortjes,
 wifjirortjes, Gårdejer i Kjøbenhoved.

Jeg har sunget ”*Brat af Slaget rammet*” med, men jeg husker ikke, om Kloppenborg Skrumsagers Tale blev holdt før eller efter.

I *Københovedbogen* findes flg. beretning om afhøringen af Mads Lund⁷⁴:

”- Var De med ved *Brylluppet?*”

spurgte dommeren Mads Lund.

- Ja a var.

- Sang De også med ved de forbudte sange?”

- A kan et søng ret møj, men a sang da mæ alt det a kund.”

Jeg heder Mads Lund, er født den 20. juli 1834 i Københoved, evangelisk, gift, ikke straffet tidligere, gårdejer i Københoved.

Jeg kender sangen ”*Brat af Slaget rammet*” og har sunget med på den. Jeg ved ikke, hvem der har uddelt bøgerne.

Gårdejer Mads Lund, Københoved. 67 år gammel.

D.:

Kender De sangen?”

L.:

Ja.

D.:

Ved De, om den blev sunget?”

L.:

Ja.

D.:

Har De selv sunget med?”

L.:

Ja.

D.:

Blev der først sunget og så holdt tale?”

L.:

Det ved jeg ikke.

D.:

Ved De, at Skrumsager har holdt en tale?”

L.:

Nej.

D.:

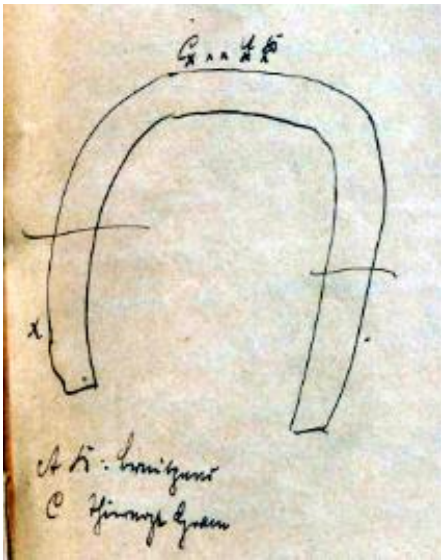
Ved De ikke, at sangen var forbundet med talen?”

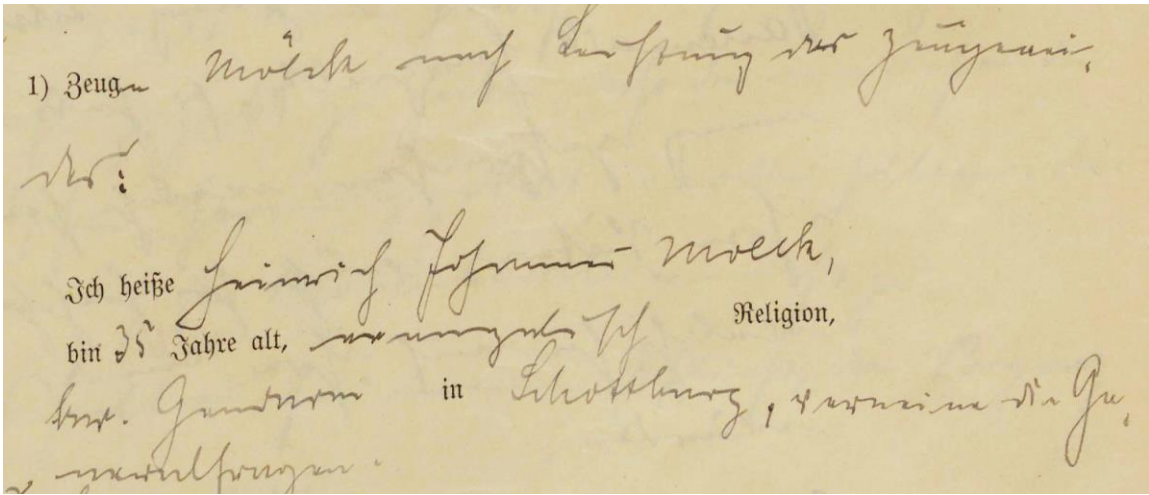

L.:

Nej.

Fru Marie Lund

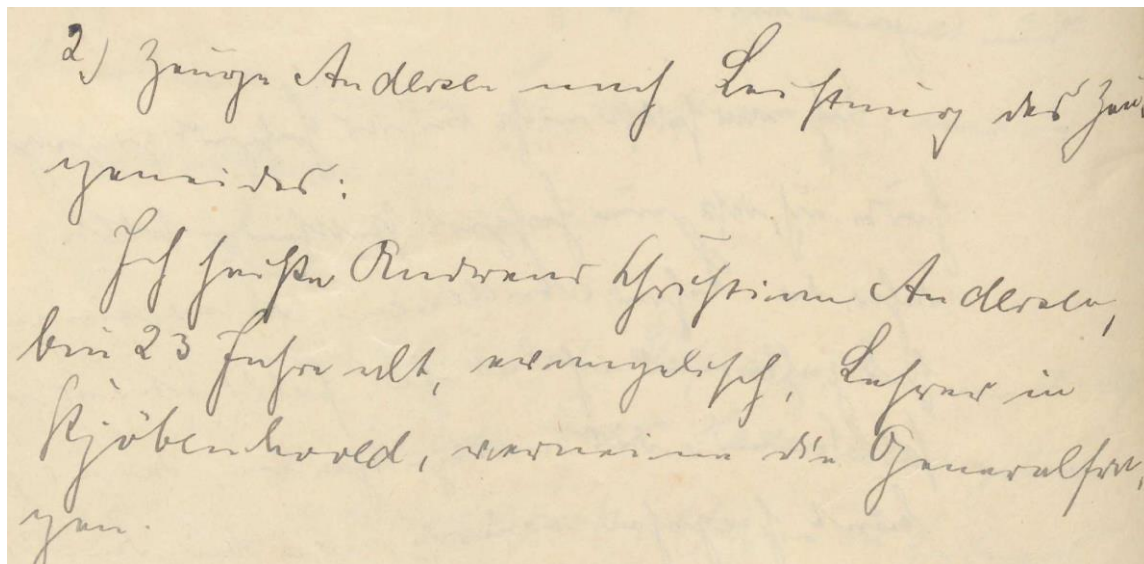
VIII. Gårdejer Lund.
 Jeg heder Marie Lund, zborran, vii um 18. Sep.
 1852 z. Oerstedt. Kønir Hadersleben zborran,
 wungulijf, wifjirortjes, Gårdejer i Kjøbenhoved.

<p>Jeg gik et Øjeblik hjem, da Sangen begyndte, og har derfor ikke sunget med. Jeg gik ikke, fordi jeg følte mig forarget eller troede, at nogen kunne forarges over den.</p>	<p>Jeg hedder Marie Lund, f. Slipsager, er født den 18. september 1852 i Ørsted, Haderslev Kreds, evangelisk, ikke tidligere straffet, hustru til gårdejer Mads Lund i Københoved.</p> <p>Jeg kender sangen ”<i>Brat af Slaget rammet</i>”, men har ikke sunget med på den, da jeg gik hjem, da den startede, da jeg ville hjem, inden det blev mørkt.</p>	<p>Fru Marie Lund, Københoved. <i>D.:</i> Kender De sangen? <i>L.:</i> Ja. <i>D.:</i> Ved De, om den blev sunget dengang på bryllupsdagen? <i>L.:</i> Ja. <i>D.:</i> Har De sunget med? <i>L.:</i> Det kan godt være. Jeg gik lige hjem. <i>D.:</i> Hvornår gik De hjem? <i>L.:</i> Da det blev mørkt. <i>D.:</i> De er ikke gået væk, fordi De blev bange på grund af sangen? <i>L.:</i> Også det. <i>D.:</i> Ved De, hvem der har delt sangbøgerne ud? <i>L.:</i> Nej. <i>D.:</i> Er der blevet sunget af dem? <i>L.:</i> Ja.</p>
		<p>Der blev fremlagt en tegning over siddepladserne i teltet.</p>

Afhøring af vidnerne		
I dagbladet Hejmdal den 6. december 1901	I retsprotokollen den 5. december 1901 (oversat og let bearbejdet)	I dagbladet Schleswigsche Grenzpost den 6. december 1901 (oversat)
Nu begyndte Afhøringen af de 12 Vidner, hvis Udsagn ligeledes gengives i sammentrængt Form.		
Gendarm H.J. Mölck		
		
<p>Jeg var ikke til Stede ved Brylluppet, men da jeg hørte, det skulde finde Sted og antog, at det vilde gaa broget til, ligesom ved Mejeristens Bryllup for nogen Tid siden, spurgte jeg Lærer Andersen, om han var indbudt og om han vilde meddele mig, hvordan det gik til, da jeg maaske ellers selv vilde indfinde mig der. Andersen mente, at det var bedre, jeg ikke kom, og lovede at give mig Meddelelse derfra.</p> <p>Et Par Dage derefter kom han og sagde, at de to omtalte Sange var blevne sungne. Paa mit Spørgsmaal om, hvem der havde sunget, nævntes Niels Skrumsager, Aage Schmidt, Frederik Bach og flere andre, for Resten blev Sangen sunget af hele Selskabet.</p> <p><i>Amtsdommeren:</i> Hvem nævnte disse Navne? <i>Gendarmen tier, og</i> <i>Amtsdommeren spørger videre om Talen.</i> <i>Gendarmen:</i> Den har jeg her og der faaet en Stump at vide af, og den lød efter</p>	<p>Efter at have aflagt vidne-eden: Jeg hedder Heinrich Johannes Mölck, er 35 år gammel, evangelisk religion, bereden gendarm i Skodborg.</p> <p>Jeg var ikke selv tilstede ved brylluppet. Jeg havde i forvejen hørt, at der skulle være et bryllup; jeg spurgte derfor lærer Andersen, om han var indbudt. Han bekræftede det, og jeg bad ham, i fald der skulle ske noget, om at meddele mig det, da det højst sandsynligt kunne blive noget broget, ligesom for nylig ved mejeristen.</p> <p>Om søndagen erfarede jeg så fra læreren, at de to nævnte sange var sunget. Han nævnte over for mig Bach, Aage Schmidt og Niels Skrumsager som dem, der først havde startet på at synge sangene.</p> <p>Jeg foretog yderligere undersøgelser og fandt ud af, at også Ole Aarup havde sunget, desuden at omtrent alle havde sunget.</p>	<p><i>D.:</i> Var De tilstede ved bryllupsselskabet? <i>M.:</i> Nej. <i>D.:</i> Men De hørte, at brylluppet skulle finde sted. <i>M.:</i> Da jeg hørte om dette bryllup - fra hvem, ved jeg ikke længere - sagde jeg til lærer Andersen: "De er vel indbudt, det vil sandsynligt komme til at gå noget broget til, ligesom hos mejeristen. Der blev der også holdt store politiske taler. Hvis De går derhen, så læg mærke til, hvilke taler der bliver holdt."</p> <p>Om fredagen (sic!) eller om søndagen fortalte læreren mig, der var sunget to danske sange af den blå sangbog. Jeg spurgte, hvem der havde sunget. Så nævnte han Niels Skrumsager, Fr. Bach, Schmidt, Ole Aarup, ja, i grunden alle. Da sangen var sunget, var der ren begejstring.</p> <p>Efterforskningerne viste, at det var den nuværende soldat Schmidt og</p>

<p>det: ”Efter at i Dag et ungt Par fra danske Hjem er blevet forenet, vil vi minde dem om, at de ikke maa glemme vor gode Sag, men arbejde for den, for at Slesvig atter kan blive forenet med Danmark. Om vi end ikke oplever det, saa vil vore Børn bestemt opleve det.”</p>	<p>Jeg fandt også ud af, at Kloppenborg Skrumsager havde holdt en tale, som havde Slesvigs forening med Danmark som mål. Han havde talt om et håb, som de havde fra deres fædre, som de holdt højt, og som de ville lade gå videre til deres børn.</p>	<p>de to, der nu er flygtet til Danmark, som var hovedgerningsmændene. D.: Har De fundet ud af noget mere - evt. vedr. talen? M.: Javel, det er blevet mig meddelt, at der deri skulle være forekommet: Slesvig skulle forenes med Jylland. Desuden spurgte jeg bødker Biermann. Denne fortalte mig, at alle havde sunget. Da to vers var sunget, bemærkede han, at sangen var markeret med tre prikker. (Det betyder, den hørte til de forbudte sange. red.) Han gjorde sine naboer ved bordet opmærksom på, at det var en forbudt sang; disse hørte straks op med sangen. De andre sang videre.</p>
---	--	---

Lærer A.C. Andersen

<p>Først gik alting roligt til. Da vi var færdige med Spisningen, blev Sangen ”<i>Brat af Slaget rammet</i>” sunget; jeg kendte den ikke, men da jeg i Bogen saa Slutningen af den, gik jeg. Talen har jeg intet hørt af. Der blev sunget ved det Bord, hvor Niels Skrumsager, Aage Schmidt, Frederik Bach, Bødker Biermann og Hustru og Lars Fredslund og Hustru sad. Jeg sad med Ryggen til dem; jeg følte mig meget krænket og ærgret over Sangen, men jeg tror ikke, at der laa nogen bestemt</p>	<p>Efter aflæggelse af vidne-eden: Jeg hedder Andreas Christian Andersen, er 23 år gammel, evangelisk, lærer i Københoved. Jeg blev inviteret til brylluppet hos Wraa. I begyndelsen var der ret roligt i selskabet. Men da vi var ved at være færdige med spisningen, begyndte man at synge sangen ”<i>Brat af Slaget rammet</i>”. Lærer Jørgensen sagde til mig: Den er slem. Jeg tog nu en sangbog, og da jeg havde set slutningen på sangen, gik jeg.</p>	<p>D.: De var inviteret? A.: Ja. D.: De bor i skolebygningen og spiser hos købmand Wraa, og derfor, da De var gode bekendte, blev De inviteret? A.: Ja. D.: Fortæl os nu, hvordan det hele foregik. A.:</p>
---	--	---

<p>vi gik. Der var uden Tvivl en vel overlagt Plan i det, det er vel muligt, at d'Hrr. Danskere vilde vise, hvad de kunde tillade sig under det ny Regimente. Jeg følte det som en grov Fornærmelse.</p> <p>Vidnet angiver de samme, som Lærer Andersen havde nævnt, som dem, der sang. Han havde ikke meddelt Gendarmen noget.</p>	<p>Vi havde spist i godt en time ved brylluppet, som jeg var indbudt til, og gæsterne var ikke specielt animerede, selv om det kun var vin, som blev drukket. Så blev sangen "<i>Brat af Slaget rammet</i>" sunget fra den blå sangbog, der var delt ud af en af pigerne. Jeg kendte godt sangen. Den blev startet til venstre for indgangen. Der sad bl.a. Biermann, A. Schmidt, Niels Skrumsager og Skrumsagers kopasser. Hvem der sang, har jeg ikke set. Jeg forlod straks teltet sammen med lærer Andersen.</p> <p>Jeg opfatter sangen som en uhørt fornærmelse og anser det hele for en plan for at få os chikaneret ud.</p> <p>Øverst ved bordet blev der ikke sunget, men kun ved de to ender af det hesteskoformede bord.</p>	<p>Var De indbudt? <i>J.:</i> Ja. <i>D.:</i> Det drejer sig om de to sange, der blev sunget. Hvor længe varede spisningen? <i>J.:</i> Vi var færdig med spisningen efter en god time tid. Der blev kun drukket vin. <i>D.:</i> Hvor startede man sangen? <i>J.:</i> Det var til venstre for indgangen, at sangen startede. Sangbøgerne blev forud delt ud af en pige. <i>D.:</i> Hvem sang? <i>J.:</i> Det ved jeg ikke; jeg ved kun, at der blev sunget. <i>D.:</i> Hvad gik talen ud på? <i>J.:</i> Jeg har ikke hørt talen. <i>D.:</i> Lagde selskabet op til at genere Dem personligt eller chikanere Dem ud? <i>J.:</i> Det syntes som om, at hensigten var, at vi skulle forsvinde.</p>
---	--	---

Pastor Peter Hansen

4. Ziniga Hansen med Læstening det Ziniga indtæ:
Lef Jørgen Pastor Hansen, bin 37 Læstening, samme
Lef, Pastor in Rødding, samme in Jægers
Læstening.

<p><i>Lærer Andersen:</i> Pastor Hansen sagde, da han kom ud fra Teltet: "<i>Det var sandelig godt, at De ikke ogsaa hørte Talen.</i>" <i>Pastor Hansen:</i> Jeg sad lige overfor Brudeparret, jeg kan ikke sige, hvornaar</p>	<p>Vidnet <i>Andersen</i> blev kaldt frem og erklærede: Herr pastor Hansen sagde udenfor til mig, at det var godt, at vi ikke havde hørt talen.</p> <p>Efter aflæggelse af vidne-eden.</p>	<p>(Tidligere afhørt) <i>D.:</i> De har udtalt, at spisningen allerede var slut, da der blev sunget? <i>H.:</i> Det ved jeg virkelig ikke. <i>D.:</i></p>
---	---	--

<p>Sangen begyndte, jeg hørte den og hørte den heller ikke, jeg gik først, da den var til Ende.</p> <p>Af Talen hørte jeg kun de første Ord, deriblandt Ordet Haab. Jeg havde Følelsen af, at der kunde komme noget ubehageligt, derfor gik jeg.</p> <p>Da jeg kom ud af Teltet, sagde jeg ordret til Lærer Jørgensen: ”Det er vist bedst, at vi nu ikke er der.”</p> <p>Jeg gik kun bort for det, der kunde komme. Hvem der har sunget, ved jeg ikke.</p>	<p>Jeg hedder Peter Hansen, er 37 år gammel, evangelisk, præst i Rødding.</p> <p>Da sangen ”<i>Brat af Slaget rammet</i>”, som jeg ikke kendte, blev sunget, har jeg både hørt og ikke hørt den. Jeg har først senere af degn Jørgensen hørt, at en forbudt sang skulle være sunget.</p> <p>Da jeg af Kloppenborg Skrumsagers tale hørte det første eller det andet ord, som var ”<i>Håb</i>”, forekom det mig, at det var rigtigt og bedst at gå nu, da jeg havde følelsen af, at der kunne komme noget, som ikke ville være passende.</p> <p>Jeg gik så straks ud.</p> <p>Udenfor sagde jeg til lærerne, at det formodentlig var bedst, at de ikke var til stede nu.</p>	<p>Hvor sad De?</p> <p><i>H.:</i> Over for brudeparret.</p> <p><i>D.:</i> Det handler om den afsungne sang.</p> <p><i>H.:</i> Jeg hørte den ikke. Det kunne jeg ikke.</p> <p><i>D.:</i> De gik ud?</p> <p><i>H.:</i> Først efter at sangen, som jeg ikke kendte, var sunget. Jeg hørte ikke efter. Af talen hørte jeg kun det ene ord ”<i>Håb</i>”.</p> <p><i>D.:</i> Hvad troede De, at ordet håb skulle betyde?</p> <p><i>H.:</i> Jeg troede, at der ville komme noget, som hellere skulle være forblevet usagt, og så gik jeg. Jeg ved ikke, hvem der sang. Jeg sad over for brudeparret og havde ryggen til gæsterne.</p>
--	--	---

Snedkermester Søren Christian Nørgaard

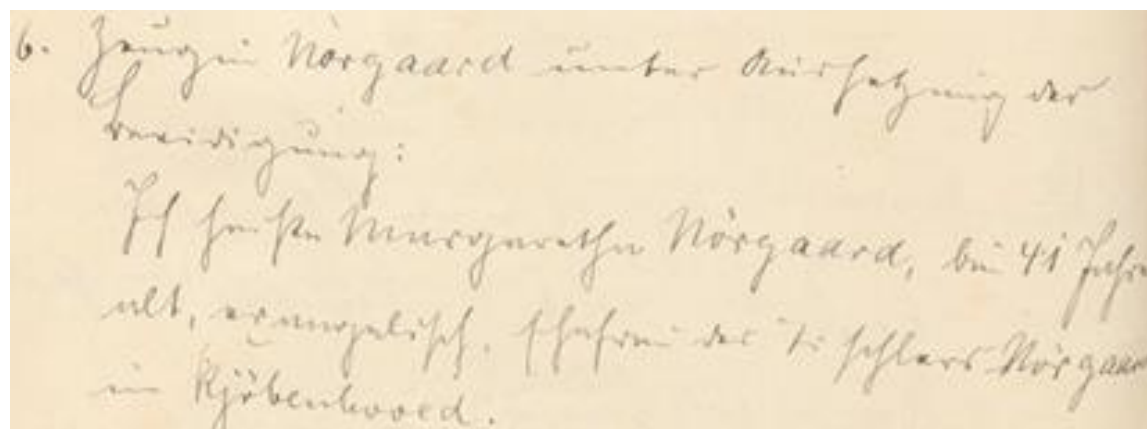
S. Søren Nørgaard snedker og tømrer i København, København:
55. Søren Nørgaard, 57 år gammel, evangelisk, snedkermester i København, København, København.

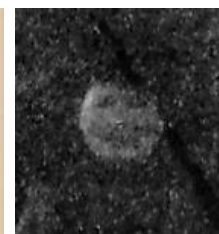
<p>Snedker Nørgaard, Københoved nævner, hvem der har sunget, men ved ikke, om Ole Aarup sang.</p> <p><i>Amtsdommeren:</i> I Forforhøret har De sagt, at han sang.</p> <p><i>Nørgaard</i> hævder, at han ikke ved det, men da <i>Amtsdommeren</i> trænger ind paa ham og vedblivende foreholder ham, at han i Forforhøret har sagt det, siger han: ”Ja, naar jeg har sagt det, maa det vel stemme.” Vidnet</p>	<p>Efter aflæggelse af vidne-eden.</p> <p>Jeg hedder Søren Christian Nørgaard, er 57 år gammel, evangelisk, snedkermester i Københoved.</p> <p>Min kone og Ole Aarup havde en bog sammen og har sunget noget. Jeg ved ikke hvad. Heller ikke, om andre har sunget.</p> <p>Foreholdt, at han for politimyndigheden havde sagt, at Ole Aarup havde sunget: Hvis jeg</p>	<p><i>D.:</i> Er der blevet sunget?</p> <p><i>N.:</i> Ja.</p> <p><i>D.:</i> Også den anden sang.</p> <p><i>N.:</i> Nej.</p> <p><i>D.:</i> Ved De, hvem der har sunget?</p> <p><i>N.:</i> Peter Jørgen Petersen og hans kone [sic!, men må være hans datter] kiggede i en sangbog.</p>
---	---	---

<p>kan ellers kun huske, at der er blevet talt om et Haab, som vi skulde holde ved, og hvis det ikke gik i Opfyldelse i vor Tid, skulde det nok ske i vore efterkommeres. Han gik hjem under Sangen, men siger alligevel at havde hørt Talen, som først blev holdt bagefter.</p> <p>Amtsdommeren mente saa, at Sangen maatte være sunget to Gange, men Nørgaard hævder, at det ikke er Tilfældet, og i Modsætning til alle andre siger han, at Talen blev holdt før Sangen, mens han før har sagt det modsatte.</p>	<p>har sagt det, er det også rigtigt. Kloppenborg Skrumsager talte om, at vi skulle holde fast i håbet; hvis det ikke skulle gå i opfyldelse i vor tid, så ville det dog ske for vore efterkommere. Efter min mening blev der først sunget efter talen.</p> <p>Vidnet taler kun dansk [det er usikkert om denne konstatering går på snedker Nørgård eller på hans hustru - se flg.]</p>	<p><i>D.:</i> De har tidligere erklæret, at også Ole Aarup sang? <i>N.:</i> Ja. <i>D.:</i> Har De sunget med? <i>N.:</i> Ja. <i>D.:</i> Ved De, om nogen af de anklagede har sunget med? <i>N.:</i> Nej. <i>D.:</i> Hvad ved De om talen, hvordan var ordlyden? <i>N.:</i> Hvis håbet ikke ville gå i opfyldelse i vores levetid, så ville det ske for vore efterkommere.</p>
---	---	---

Fru Margrethe Nørgaard

6. Jærgen Nørgaard i den forrige forklæring var
meget usikker:
H for fru Margrethe Nørgaard, 41 år gammel,
alt, evangelisk. H for fru Nørgaard
i Rjåbenhoved.

<p>Margrethe Nørgaard har kun sunget et Par Vers, de gik, fordi de var danske Undersaatte, hun kan ikke huske, hvem der har sunget. Der blev talt om et Haab. Talen blev holdt før Sangen.</p> <p>Ved nærmere Efterspørgsel viser det sig, at Nørgaard og hans Hustru vel har tænkt paa at gaa under Sangen, men alligevel ikke er komne bort før efter Talen, og at de nu ikke kan huske, hvad der kom først.</p>	<p>Uden aflæggelse af vidneeden:</p> <p>Jeg hedder Margrethe Nørgaard, er 41 år gammel, evangelisk, gift med snedker Nørgaard i Københoved.</p> <p>Jeg har sunget med på et par af versene af sangen "Brat af Slaget rammet"; men da jeg blev klar over, at det var en forbudt sang, holdt jeg op, fordi vi er danske undersåtter og for ikke at gøre os ulykkelige. Om Ole Aarup har sunget med, og andre har gjort det, ved jeg ikke.</p> <p>I Kloppenborg Skrumsagers tale var emnet målet for vort håb. Hvis</p>	<p>Fru Nørgaard (dansk undersåt). <i>D.:</i> Har De sunget med? <i>N.:</i> Et par vers. <i>D.:</i> Hvorfor holdt De op? <i>N.:</i> Jeg er dansk undersåt. <i>D.:</i> Altså derfor! Har De hørt noget af talen? <i>N.:</i> Ja. <i>D.:</i> Hvad blev der sagt? <i>N.:</i> Om mål og håb. <i>D.:</i></p>
--	--	---

	vi ikke fik det at se, så ville vore børn gøre det.	Hvorfor var De ikke gået på et tidligere tidspunkt? N.: For velanstændighedens skyld ville jeg ikke forlade bordet.
--	---	---

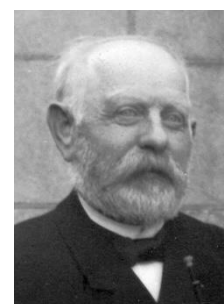
Fru Frederikke Poulsen

7. Fru Frederikke Poulsen med den følgende indberetning:
 Jeg har den fornøjelse at erklære, at den 24. d. af den nævnte måned, 1881, har jeg hørt den nævnte Fru Frederikke Poulsen i Bjertovold, som har holdt, og som har sunget den nævnte sang.

Frederikke Poulsen ved ikke, hvem der har sunget; Talen blev holdt efter Sangen.	Efter aflæggelse af vidne-eden. Jeg hedder Friederike Paulsen, er 24 år gammel, evangelisk, gift med snedker Paulsen i Københoved. Jeg kender godt sangen "Brat af Slaget rammet", men har ikke sunget den og ved heller ikke, hvem der har sunget. Jeg kan ikke længere huske talens indhold. Vidnet taler kun dansk.	D.: Har De sunget med? P.: Nej. D.: Kender De sangen? P.: Ja. D.: Hvem har sunget med på den? P.: Det ved jeg ikke.
--	--	--

Dyrlæge J.J. Gram

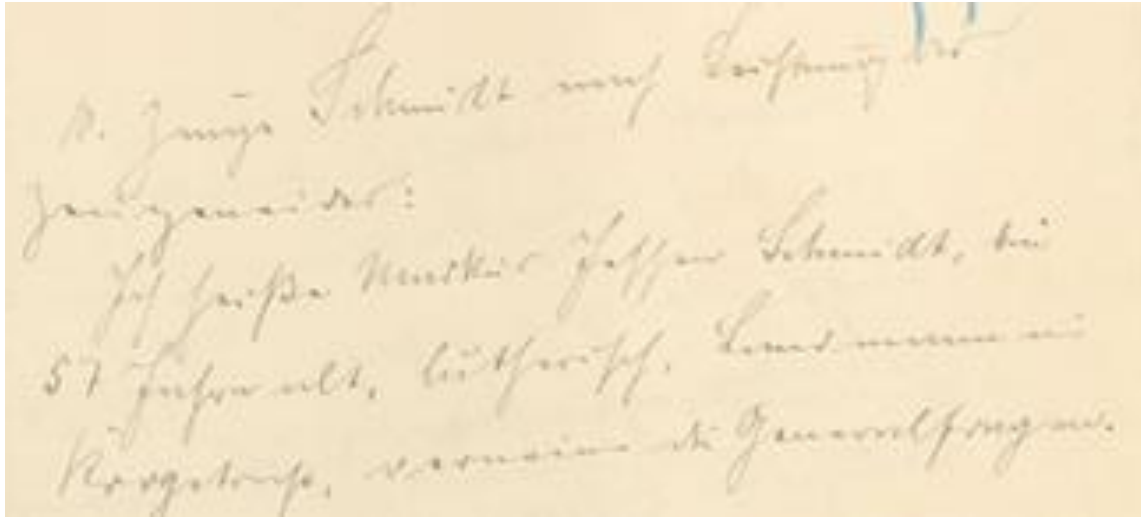
8. Fru Frederikke Poulsen med den følgende indberetning:
 Jeg har den fornøjelse at erklære, at den 6. d. af den nævnte måned, 1881, har jeg hørt den nævnte Dyrlæge J.J. Gram i Bjertovold, som har holdt, og som har sunget den nævnte sang.

svarer paa Spørgsmaalet, om han var ked af, at Sangen blev sunget: "Nej aldeles ikke, men jeg vidste, at den var forbudt". Han ved ikke, hvem der har sunget. Talens Indhold var: "Vi har alle et Haab, som vi har arvet fra vore Fædre, som vi nærer, og	Efter aflæggelse af vidne-eden. Jeg hedder Jes Julius Gram, er 60 år gammel, dissident [d.v.s. formodentlig udmeldt af Landeskirche og medlem af Rødding Frimenighed], dyrlæge i Københoved.	D.: Har De sunget? G.: Nej, hvis jeg skulle have bestemt, ville der overhovedet ikke være sunget. D.: Ved De, hvem der har sunget?
---	---	---

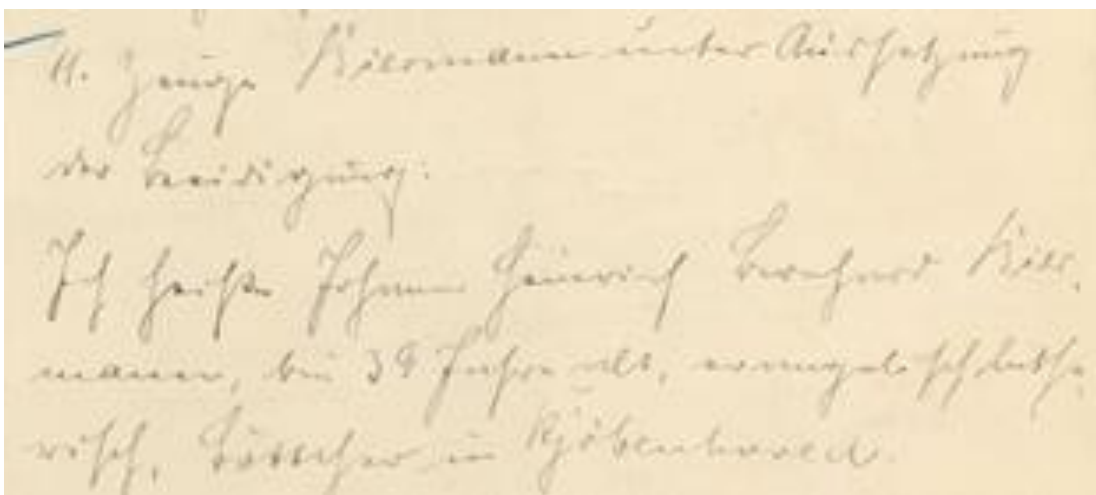
	<p>Jeg vil udtale:</p> <p>Til sagen forklarede vidnet som ved det retslige forhør af ham af 14. november 1901 (Blad 18 i akterne).</p> <p>Vidnet blev ikke taget i ed.</p>	
--	--	--

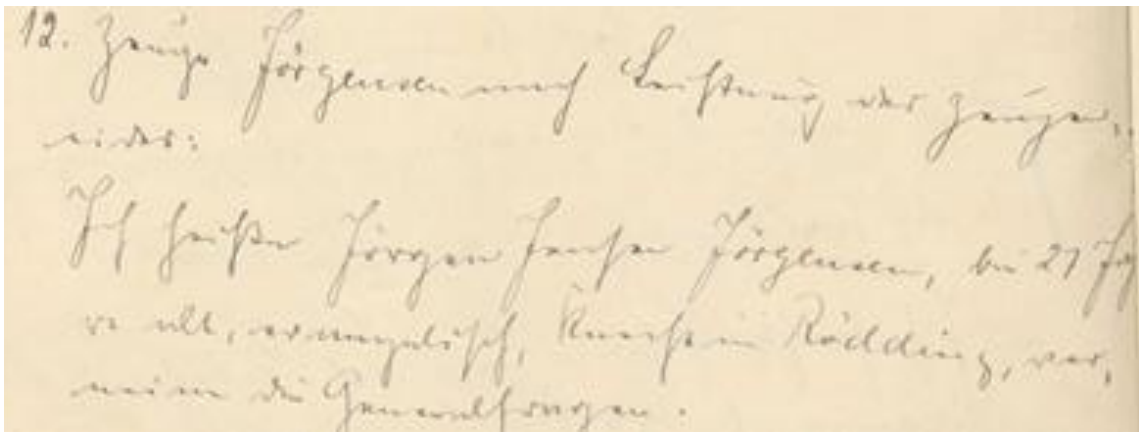
Gårdejer Markus Jessen Schmidt

<p>ved ikke, om Sangene er blevne sungne. Han har hørt Kloppenborg Skrumsager tale om, at det havde været en tør Sommer, at vore Forfædre drak et godt Glas, naar de kom sammen og det gjorde vi ogsaa; andet ved han ikke.</p>	<p>Efter aflæggelse af vidne-eden.</p> <p>Jeg hedder Markus Jessen Schmidt, er 57 år gammel, lutheraner, landmand i Krogstrup.</p> <p>Jeg ved ikke, at sangen blev sunget, jeg har ikke sunget. Kloppenborg Skrumsager talte om de onde tider.</p> <p>Vidnet taler kun dansk.</p>	<p><i>D:</i> Har De sunget med?</p> <p><i>J.:</i> Nej.</p> <p><i>D.:</i> Har De delt bøgerne ud?</p> <p><i>J.:</i> Nej, jeg ved heller ikke, hvem der har delt dem ud.</p>
---	---	--

Bødker J.H.B. Biermann

<p>ved ikke, hvem der har sunget. <i>Gendarmen:</i> Han har sagt, at alle de, der sad ved hans Bord, sang. <i>Biermann:</i> Det er ikke rigtigt; Gendarmen kom til mig og spurgte i Fortrolighed ud om det; jeg sagde, at ingen af dem ved mit Bord havde sunget; af de her tilstedeværende Anklagede har heller ingen sunget.</p>	<p>Uden aflæggelse af vidneeden. Jeg hedder Johann Heinrich Bernhard Biermann, er 39 år gammel, evangelisk luthersk, bødker i Københoved. Jeg kan ikke huske nøjagtigt, om jeg har sunget eller ej, det er muligt. Jeg ved ikke, hvem der har sunget. Vidnet afslår at aflægge ed. Anklageren gjorde påstand om, at vidnet skulle edfæstes på sine udsagn. Efter at retten havde trukket sig tilbage for at træffe beslutning herom, besluttede den og forkyndte, at vidnet Biermann skulle edfæstes på sine udsagn. Vidnet blev herefter taget i ed efter forskrifterne.</p>	<p>Født i Hannover. <i>D.:</i> De er indvandret? <i>B.:</i> Ja. <i>D.:</i> Har De sunget med? <i>B.:</i> Det ved jeg ikke, det er muligt. <i>D.:</i> De har tidligere over for gendarmen forklaret, at alle sang med. <i>B.:</i> Det har jeg ikke sagt. Jeg så blot, at der over sangen var tre prikker, og sagde så: Det er en forbudt sang. Ved mit bord sang de så ikke mere. <i>D.:</i> Kan De sværge på, at De ikke kan angive, hvem der har sunget? <i>B.:</i> Jamen kun, at de anklagede ikke har sunget. Jeg kan ikke sige, om jeg har sunget. <i>D.:</i> Når De bliver taget i ed, så skal De sige den fulde sandhed. Efter at retten havde besluttet at tage Biermann i ed, og det var sket [sætningen fortsættes nedenfor]</p>
Tjenestekarl Jørgen Jensen Jørgensen		
 <p>12. Jørgen Jørgensen med Løstuning ved Jørgen vids: Hf Jørgen Jørgen Jørgensen, bi 27 ff ve ull, vasmayuloff, Kumpen Rødding, var, naim de Jørgen Jørgen.</p>		
	<p>Efter aflæggelse af vidne-eden. Jeg hedder Jørgen Jensen Jørgensen, er 27 år gammel, evangelisk, tjenestekarl i Rødding. Jeg har ikke sunget og ved ikke, hvem der har sunget.</p>	

Afsluttende forhandlinger		
I dagbladet Hejmdal den 6. december 1901	I retsprotokollen den 5. december 1901 (oversat og let bearbejdet)	I dagbladet Schleswigsche Grenzpost den 6. december 1901 (oversat)
	Efter afhøring af alle vidner og anklagede og oplæsning af alle skriftlige akter, blev de anklagede spurgt, om de havde noget at erklære. Anklageren og herefter de anklagede fik ordet til deres redegørelser.	
Amtsadvokaten androg paa 100 Mk. Bøde for Ole Aarup, 50 Mk for Mads Lund og paa Frikendelse af de øvrige, da det ikke var bevist, at de havde sunget.	Anklageren gjorde påstand om frikendelse af samtlige anklagede med undtagelse af gårdejer Ole Aarup og gårdejer Mads Lund, for hvem han nedlagde påstand om domfældelse for Ole Aarup til bøde på 100 Mk. eller 10 Dages hæfte og til Mads Lund en bøde på 50 Mk. eller 7 dages hæfte.	
	De anklagede gjorde ingen påstande. De anklagede havde det sidste ord.	
Ole Aarup hævdede endnu, at Nørgaard jo slet ikke vidste, om han havde sunget med hele Tiden.		
Mads Lund bemærkede, at han ikke vidste, at Sangen var forbudt.		
Dommen		
I dagbladet Hejmdal den 6. december 1901	I retsprotokollen den 5. december 1901 (oversat og let bearbejdet)	I dagbladet Schleswigsche Grenzpost den 6. december 1901 (oversat)
Lød paa 100 Mk. Bøde for Ole Aarup, 30 Mk. for Mads Lund og paa Frikendelse af de øvrige. Den hårde Dom for de tos Vedkommende begrundedes med, at saa mange var blevne udviste for denne Sangs Skyld. De to Domfældte havde maattet vide, at der vilde følge saadanne Ulykker derefter.	Den anklagede Ole Aarup og den anklagede Mads Lund er skyldig i overtrædelse af Forordningen af 12 juni [juli] 1865, og af dem bliver førstnævnte idømt en bøde på 100 mark eller 10 dages hæfte, og sidstnævnte en bøde på 30 mark eller 3 dages hæfte, og omkostningerne i det omfang, som de er fremkommet ved retssagen, der er rejst imod dem. De anklagede Hans Diderik Kloppenborg Skrumsager, Anne Kristine Skrumsager, Peter Rostgaard Andersen, Bolette	trak retten sig tilbage for at rådslå om kendelsen. For Ole Aarup og Mads Lund, hvis deltagelse i sangen var bevist, lød den på domfældelse. Aarup fik en bøde på 100 Mk. eller 10 dages hæfte. Lund en bøde på 30 Mk. eller tre dages hæfte. Bødernes størrelse blev begrundet med de slemme følger, som sangen havde haft. De øvrige anklagede blev frikendt, da det ikke var tilstrækkeligt bevist, at de havde sunget med.

Andersen, f. Larsen, Laura
Skrumsager, f. Buch og Marie
Lund, f. Slipsager er frikendt for
anklagen, der er rejst imod dem.

De omkostninger, der er
fremkommet ved retssagen imod
dem, afholdes af statskassen.

Begrundelse:

På grundlag af den anklagede
Mads Lunds tilståelse og snedker
Nørgaards edelige vidneudsagn
samt hans hustrus mundtlige, men
alligevel ligeværdige vidneudsagn,
har retten antaget som bevist og
fastslået som kendsgerning, at de
anklagede Mads Lund og Ole
Aarup ved købmand Wraas
bryllup den 20. september 1901 i
Københoved har sunget "*Brat af
Slaget rammet*", en sang, som i
skarpe vendinger fremhæver
Slesvig-Holstens genforening med
Danmark og i national henseende
er ophidsende. En overtrædelse af
Forordningen af 12. juli 1865.

Derimod har retsforhandlingen
ikke bragt bevis for, at også de
anklagede Hans Diderik
Kloppenborg-Skrumsager og
hustru, Peter Rostgaard Andersen
og hustru, Jørgen Nielsen
Skrumsagers hustru, fru Marie
Lund f. Slipsager har sunget den
tidligere beskrevne sang eller
sangen "*Atter det skilte bøjer sig
sammen*". Derfor må disse
frikendes for den rejste anklage.

Ved straffilmålingen vedrørende
de to dømte anklagede er sangens
stærkt graverende indhold
betragtet som en skærpende
omstændighed, foruden at den er
blevet sunget i tilstedeværelse af
preussiske embedsmænd og tyske
statsborgere.

For den anklagede Mads Lund er
der taget hensyn til hans frimodige
tilståelse som en formildende
omstændighed.

...

Petersen Stein

Kommentarer i de refererende dagblade

Hejmdal mandag den 9. december 1901	Schleswigsche Grenzpost den 6. december 1901, fortsat:
<p>Retssagerne fra Københoved. De to Retssager fra Københoved, som i Torsdags forhandlede for Nævningeretten i Rødding, og navnlig den ene af dem, er i flere Henseender vel værd at lægge mærke til. Som man mindes, var det første, der kom frem for Offentligheden om det meget omtalte Bryllup, en lang Beretning i "Schleswigsche Grenzpost" om de Sange, der var blevne sungne, og den Tale, Kloppenborg Skrumsager havde holdt ved Brylluppet. Det, der berettedes om, sagdes at være Grunden til, at 11 Personer var blevne landsforviste. Senere blev to til udviste af samme Grund. Et Par Dage derefter maatte det samme Blad optage Berigtigelser fra Købmand Wraa og Gaardejer Kloppenborg Skrumsager, der ikke levnede en eneste væsentlig Sætning i dets Beretning Spor af Troværdighed. At det af Regeringen understøttede Blad vred sig som en Orm ved at maatte tage sin vrang og løsagtige Fremstilling i sig igen, var ikke mere, end man kunde vente af det og er med Rette ikke bleven ænset.</p> <p>Havde imidlertid de nævnte Berigtigelser ikke berøvet Beretningen al Troværdighed, saa har Forhandlingen i Torsdags gjort det. Den har til fulde vist, at der ikke var andet sandt deri, end at Sangen: "<i>Brat af Slaget rammet</i>" er bleven sunget ved Brylluppet, men vel at mærke ikke i den Forbindelse, som det tyske Blad angav.</p> <p>Og en saadan Beretning skulde danne Grundlaget for Udvisningen af 13 Personer, deriblandt 3 Familieforsørgere! Hvor det tyske Blad har faaet Stoffet til sit Opspind fra, behøver man nu for Resten ikke at være i Tvivl om.</p> <p>Der kunde siges meget om, at 7 ansete Mænd og Kvinder - der kan her kun tales om dem, der var mødt - drages til Ansvar for en saadan Bagatel som den, at de i et muntert Lag, ved et privat Gilde, et Bryllup, i løftet Stemning har sunget en Sang, et Digterværk af høj Rang, som paa en smuk og tro Maade tolker et lemlæstet Folks Følelse af Adskillens Smerte og dets Haab om Genforening uden i mindste Maade at aande Had mod Undertrykkelsen eller under de givne Forhold ægge til Anvendelse af Vold og Magt; men den Slags Ting er jo saa dagligdags, at de ikke mere undrer nogen. Derimod var der mange Enkeltheder i Vidneførelsen og Ledelsen af Forhandlingen, der</p>	<p>Retsmødet, specielt udsagnene fra de anklagede minder noget om et møde i nævningeretten i Flensborg for 15 år siden. Dengang havde det danske fællesparti brugt De forenede danske Landboforeningers store dyrskue i Flensborg til politisk agitation. Særligt havde man ved en politisk middag i Sørup - suppleret af danske sange - holdt et stort antal ophidsende politiske taler om håbet - bl.a. udgiveren af Flensborg Avis, J. Jessen.</p> <p>Man havde aftalt at tie derom i pressen. Alligevel offentliggjorde Dannevirke-redaktøren M.C. Mathiesen i sit blad de stikord fra skåltalerne, som han havde noteret. Rigtigheden af dette referat blev så bekræftet af en så anset personlighed som Hörluck, Rurup, ved den retslige forundersøgelse, foruden af en indviet i Kolding Højskoleblad. Denne tilføjede, at man havde talt fra hjerte til hjerte. Beretningen i Dannevirke havde blot været for åbenmundet, og det havde været en fejl, "<i>for vi skal aldrig tale for højt om vores hjemlige anliggender.</i>" -</p> <p>Ved retssagen var det med en enkelt undtagelse ikke til at få noget rigtigt ud af alle de anklagede, herunder partiets koryfæer, m.h.t. bekræftelse af den pålidelige og i øvrigt velunderbyggede beretning. De fleste havde en ualmindelig svag hukommelse, herunder også hr. J. Jessen. Andre gav de mest tosset harmløse fortolkninger af deres prekære skåltaler. Kun én - sådan fremhævede statsadvokat Prahl bagefter - havde modet til at sige sandheden rent ud; nemlig at han havde talt om Flensborg som en fremtidig by i Danmark. Det var den gamle J.N.H. Skrumsager.</p> <p>Sagen løb ud i sandet. Der kom en frikendelse fra anklagen for en overtrædelse af foreningsloven, på trods af, at moralsk set måtte alle være overbevist om, at landboforeningernes festmiddag havde været et orgie i dansk løsrivelses-chauvinisme.</p> <p>Denne erindring bliver - som sagt - opfrisket ved at læse udtalelserne fra de anklagede i processen fra Københoved, som Flensborg Avis i sit nummer den 22. oktober i år har givet det gode råd at sørge for, at "<i>preusserne ikke får noget at vide.</i>" Også denne gang har den gamle Skrumsager været ærlig. Han prøvede ikke på at komme med udflugter eller direkte usandheder. Tværtimod nægtede han kun yderligere at udtale sig, men bekræftede i øvrigt, at sangen måtte blive skæbnsvanger og bekræftede indirekte, at hans søns tale var politisk prekær.</p>

ikke kan andet end ægge til Kritik, meget skarpere Kritik, end der kan gives Udtryk her.

Der skal her kun peges hen paa, at der tillægges en Forklaring, som den af Snedker Nørgaard afgivne, Vægt nok til paa Grundlag af den at dømme Ole Aarup til en Bøde af 100 Mark.

Lærer Andersen i Københoved har før offentlig vedgaaet, at det er ham, der har meddelt Sagen til Gendarm Møllck, og derved givet Anledning til den hele Staahej. Han har endog i en hoverende Tone, som man vel maa regne hans Ungdom tilgode, betegnet den ubarmhertige Udvisning af 13 sagesløse Personer som i sin gode Orden, for at *"statuere et Eksempel paa, at den tyske Vagt ogsaa naar op til Københoved."* Disse hans egne Ord faar en egen Betydning, naar man nu ved, at han er gaaet til Brylluppet med det Forsæt, i givet Tilfælde at yde Politiet en Haandsrækning. Noget saa usmageligt skal man længe lede om. At en Opdrager for Ungdommen finder det rigtigt, over for Offentligheden at rose sig af det, og over for Retten at kalde det sin Pligt, kan man kun forklare sig af de Forhold, som Tyskeriet har skabt her, hvor sligt vilde have været utænkeligt før.

Hvis man vilde antage, at Hr. Andersen havde troet, det var bedre for Selskabet, at han, der i god Tro var indbudt til Brylluppet, varetog Politiets formentlige Gerning, end at der mødte en Gendarm, aabent og kendeligt for alle, saa vilde det være at tillægge ham større Enfoldighed, end det kan være tilladt at forudsætte hos en Mand i hans Stilling. Hans Omhu for Selskabet vilde ogsaa være temmelig overflødig. Gendarmen har som bekendt slet ingen Ret til at møde ved Bryllupper og lignende Lejligheder for at føre Tilsyn. Ifølge en Kendelse af Overforvaltningsretten har Politiet nemlig ingen Ret til at trænge ind i de Rum, der benyttes af sluttede Selskaber, og altsaa langt mindre, hvor der fejres en saadan Familiefest. Gør det det alligevel imod Værtens udtrykkelig tilkendegivne Vilje, vilde det derved gøre sig skyldig i Brud paa Husfreden.

Som det fremgaar af Gendarm Møllcks Udsagn, er det ham, der har tilskyndt Læreren til at overtage den Rolle, han har spillet. Nu husker man bare paa: Politiet har ingen Ret til at overvaage dette Bryllup, og selv om det havde haft Ret til det, selv om det f. Eks. havde været et politisk Møde, saa skulde den paagældende møde i Uniform eller udtrykkeligt tilkendegive, at han var til Stede som Politibetjent. Kom en Privatperson i hans Sted, skulde denne være forsynet med et Kendetegn, som viste, at han var der som Politimand - og saa beder Gendarmen

Sidstnævnte, der var den åbenlyse anstifter af det hele, ville bagefter fortolke sin tale i en upolitisk retning. Nu er det jo meget bemærkelsesværdigt, at ogsaa medlemmerne af det danske parti interesserer sig for højere told på korn og kvæg. Den, som tror, at netop sådan en bryllupsskåltale skulle ledsages af en sang fra den blå sangbog, må være meget naiv. Den, der har bare det fjerneste begreb om tendensen i danske skåltaler, ved meget vel, at *"mål"* og *"håb"* heri skal betyde Slesvigs løsrivelse fra Preussen-Tyskland og forening med Danmark. -

De to anklagedes flugt til Danmark - heriblandt en ung mand af Skrumsagerslægten - bekræfter til fulde, at det drejer sig om en helt igennem planlagt - nærmere bestemt ud fra uddelingen af sangbøgerne - uhørt politisk demonstration i ord og sang.

Det er det moralske resultat af retssagen. Hvad det juridiske resultat angår, så var Skrumsagers ophidsende tale ikke under anklage, og kunne derfor heller ikke domfældes.

Hvad angår den forbudte sang, så har det som så ofte i den slags tilfælde ikke været muligt at skaffe tilstrækkeligt med oplysninger om de enkelte blandt antallet af deltagere i sangen.

Men der er nu engang sket en domfældelse af to personer, mens flere andre anklagede har undgået at blive straffet. Så ud over den administrative afstraffelse af udskejelserne i form af udvisningerne, er - i modsætning til tilfældet i Flensborg - en juridisk afstraffelse af provokationen ikke udeblevet.

Det er en succes, som betyder en alvorlig advarsel ikke blot for de straffede og for de egentlige bagmænd, der er forblevet straffri, men ogsaa for bredere kredse i partiet og som derfor skal hilses med stor tilfredshed - til gavn for ro og orden.

en privat Mand, der er blandt de Indbudte, og om hvem derfor ingen havde Grund til at tro, at han har overtaget Politiets formentlige Hverv, og lovet at give det Meddelelse derfra. Sligt behøver man vel ikke at spille Ord paa.

Gendarmens Forsøg paa at rekonstruere en Tale, han ikke har hørt, af Stumper (Brocken), som han faar her og der, skal vi ikke opholde os ved. Forskellen mellem den Tale, han saaledes har faaet lavet, og den, der virkelig er bleven holdt, viser tilstrækkelig, hvor daarligt dette Mosaikarbejde er lykkedes for ham.

I Amtsdommer Petersens Maade at lede Forhandlingen af denne Sag paa, var det ikke umuligt at finde adskilligt, der kunde gøres til Genstand for Kritik. Nogen Omtale af den i det enkelte skal vi dog ikke indlade os paa, men kun bemærke, at det efter vor Mening i mange Tilfælde vilde have været muligt for ham ved en anden Spørgemaade at faa enkelte af Vidnernes Svar til at falde anderledes, end de gjorde.

Den her førte Forhandling af de to Udvistes Sag, vil sikkert faa saa lille Betydning for dens endelige Udfald, at det ikke lønner sig nærmere at omtale de sikkert uholdbare Anskuelser, Retsformanden, saavel som Amtsadvokaten og senere Retten kom frem med. De vil andet Steds blive gjort til Genstand for tilbørlig Kritik.

Th. P.

[Thade Petersen]

Retssagen havde varet fra kl. 10 til 12.30, og herfor blev der umiddelbart efter udbetalt godtgørelse til vidnerne Markus Schmidt, Hans Jørgensen, Andreas Andersen, Johann Biermann, Frederikke Paulsen, Søren Nørgaard, Margrethe Nørgaard, Mölck, J.J. Gram og J.N.H. Skrumsager. Satserne var forskellige - således fik kvinderne ikke nogen compensation for deres tidsforbrug, kun for deres transport, og satsen for dyrlæge Grams og J.N.H. Kloppenborgs tidsforbrug var højere end for nogen af de andre. De fleste er angiveligt kommet til fods; dog havde lærer Jørgensen i Langetved lejet et køretøj. Gendarm Mölck fik udbetalt dagpenge efter en særlig aftale. Der er ikke bevaret noget om godtgørelse for pastor Hansen eller tjenestekarlen Jørgen Jensen Jørgensen - måske fik de ikke noget, fordi de boede i Rødding, hvor retssagen fandt sted?

Retsskriver Frøsler regnede ud, at omkostningerne ved retssagen havde været 4,30 Mk til skrivergebyr og 87,30 Mk. i vidnegebyr i alt 91,60 Mk. Disse skulle ifølge domsafgørelsen betales af de to dømte. Så hver af de to skulle betale 45,80 Mk. Hertil kom yderligere et gebyr på 30 Mk. Dette betød, at Ole Aarup inkl. bøden på 100 Mk. skulle betale 175,80 Mk. og Mads Lund inkl. bøden på 30 Mk. i alt 85,80 Mk. Begge betalte den 30. december til retskassen i Rødding. Dog indsendte Ole Aarup den 4. januar 1902 en klage til Landsretten i Flensborg over fordelingen af omkostningerne. Klagen blev hurtig afvist.

Senere i december bad første statsadvokat i Flensborg om at få sagens akter tilsendt; men det ser ikke ud til, at sagen blev ført videre ved nogen højere instans, så afgørelsen ved domsmændsretten i Rødding blev stående. Senere fulgte en undersøgelse af Bødker Biermann for mened (se nedenfor).

Flere retssager

Men sagen var ikke slut, for tre af de mistænkte havde jo ikke fået deres sag behandlet ved retten i Rødding den 5. december: Aage Schmidt var blevet indkaldt til militærtjeneste, og Niels Kloppenborg-Skrumsager og Frederik Bach var taget til Danmark.

Nu blev sagens akter sendt til musketer Aage Schmidts regiment, Infanteriregiment Nr. 46 Graf Kirchbach, der var stationeret i Posen – altså i den absolut østligste del af det tyske rige, nu Polen. Regimentsdomstolen ville så tage sig af sagen.

Herover: Aage Schmidt som soldat i Posen. Privateje.

Til venstre:

Behandlingen af sagen mod Aage Schmidt er et godt eksempel på effektiviteten af preussisk administration og postvæsen:

På et tidspunkt - vel efter retssagen den 5. december - har man skrevet til Aage Schmidts regiment i Posen.

Herfra svares den 17. december 1901, og man beder om at få tilsendt akterne i sagen specielt de edfæstede vidnesudsagn.

Den 19. december indgår brevet fra Posen i Rødding, og samme dag sender amtsadvokaten her papirerne afsted til regimentet.

Gericht des *Schwabens* *Posen* den *17* im *December* *1901*
Regiment Graf Kirchbach (Schleswig)
Nr. 46 *1. No. 1. 1901*
Nr. 72 *J. 19. 12. 1901*
J. 19. 12. 1901
J. 19. 12. 1901

In der Untersuchungssache gegen den *Wärter Aage Schmidt*
des 3. Compagnie Auf. Regt. Graf Kirchbach

megen *Verurteilung der Hofgerichtsordnung v. 12. 7. 1865*
für die Provinz Schleswig (Aussperrung des Landes)
wird der *Königliche Anwalt* um

schleunige Zusendung der dort gegen *den Compagniechef Aage Schmidt*
megen *den selben Angeklagten*
im Jahre *1901* entstandenen Unter-
suchungsakten *ersucht*. *Es sei die Befreiung der erlöschten Zeugen*
hiergegen ganz ergebnislos versucht.

Der Gerichtsherr
von Kienchenhausen *Siermann*
Oberst des Regt.-Komts *Leutnant und*
Gerichtsoffizier.

Der Anwaltm. Rødding *19. 12. 01*
J. 19. 12. 01
J. 19. 12. 01
dem Königlichem Anwaltsamt in Rødding
An *dem Herrn Anwaltsamt* mit dem *folgenden* *in* *Wahr-*
nehmung der Art. 1. Kloppen-
burg in Posenen be-
zuglich der Hofgerichts-
Regiments-Nr. 46
in Rødding (Schleswig)

Niedere Militärgerichtsbarkeit. — Gesuchen um Einsendung civilgerichtlicher Akten. — (§ 160 Abs. 2 Militärgerichtsordnung.)

Formular Nr. 13. — Verlag der Königl. Hofbuchdruckerei Treumann u. Sohn in Frankfurt a. D.

Den 31. december returnerer obersten ved regimentet i Posen papirerne til Rødding, hvor de ankommer den 3. januar 1902 - der har ikke været meget jule- eller nytårsferie i dette system.

Øverst i dokumentet anmodningen om i undersøgelsessagen mod musketer Aage Schmidt ved 3. kompagni af Infanteriregiment Graf Kirchbach, for overtrædelse af politiforordningen af 12. juli 1865 for provinsen Slesvig (afsngelse af danske sange), snarest at få tilsendt akterne vedr. Schmidts medskyldige i overtrædelsen - specielt afskrift af vidneudsagnene.

Nederst: Sagens videre behandling i Rødding.
 Arkivet for Amtsretten i Rødding, Rigsarkivet Aabenraa.

Hvordan det nu helt præcist er foregået ved regimentet i Posen, vides ikke; men i ”*Københovedbogen*” fortælles⁷⁶:

... en officer tog ham i forhør.
- Hvad er det, De har bedrevet, Schmidt?
- Ja, jeg var med til et bryllup, hvor vi fik en del vin at drikke, og så har vi sunget.
- Nå ja, hvad skulde I ellers gøre, men hvad var det for vin, I fik? Noget af det var vel Rhinskvin.
Så sang I vel Die Wacht am Rhein?
- Nej, det gjorde vi nu ikke.
- Det burde I have gjort, og da man vil have Dem straffet derhjemmefra, så får De nu en bøde på 10 mark.
Det kan være nok til en soldat.

Tilsyneladende fyldte det ikke meget i Østtyskland, at man på et fjernt sted i provinsen Schleswig-Holstein havde sunget nogle sange, der var forbudte iflg. en gammel, lokal politiforordning.

I Hejmdals omtale af retssagen ovenfor blev nævnt, at Niels Kloppenborg-Skrumsager havde fået en plads i Thy, og at Frederik Bach var på landbrugsskole i Danmark. Iflg. gendarm Mölcks vidnesudsagn og omtalen i Schleswigsche Grenzpost var de flygtet til Danmark for at undgå retsforfølgelse. Nu iværksattes en eftersøgning - og igen kan noteres, at konduiten i systemet ikke var stor; den knirkende sagsbehandling kan nydes:

Den 8. december skrev retten til amtsforstander Meyer i Skodborg og bad ham snarligt angive, hvor Bach og Skrumsager opholdt sig. - To dage senere svarede Meyer, at Frederik Bach var på landbrugsskole på Sjælland, og Niels Skrumsager var hos en hestehandler i Thy. - Amtsdommeren var nu ikke tilfreds med svaret, så han skrev den 11. december tilbage til Meyer og bad om at få oplyst ”*die genaue Adresse*” på de to, så at man kunne sende en stævning til dem.

Meyer måtte imidlertid to dage senere lade forespørgslen gå videre til kommuneforstanderen i Langetved, Max Thomsen, som den 27. december svarede direkte til retten i Rødding, at Frederik Bach var på landbrugsskole i Tune på Sjælland, og at han ikke kunne oplyse noget om Niels Kloppenborg-Skrumsagers opholdssted.

Det sidste var amtsretten naturligvis ikke tilfreds med, så den skrev den 30. december tilbage til Max Thomsen og bad ham om inden for 14 dage at henvende sig personligt hos Niels Kloppenborg-Skrumsagers far, gårdejer J.N.H. Skrumsager i Københoved for at få oplyst sønnens opholdssted. Thomsen svarede den 7. januar 1902, at Niels Skrumsager - efter hvad hans far havde fortalt - for tiden opholdt sig på en ukendt adresse i Hamborg, men at hans faste opholdssted var Overgaard, pr. Hurup, Thisted Amt i Jylland. Ved månedens slutning var personen Niels Kloppenborg-Skrumsager vendt tilbage fra Hamborg.

Med kopi til landsretten i Flensborg blev der nu (den 15. januar 1902) via det kejserlige tyske gesandtskab i København sendt stævninger til de to om at møde op i amtsretten i Rødding den 13. marts 1902 kl. 10. Hertil indkaldtes som vidner bødker Biermann, snedker Nørgaard og frue foruden gendarm Mölck.

Det er ikke helt klart, om gesandtskabet i København ikke har ekspederet sagerne; men under alle omstændigheder skrev retten i Rødding den 10. februar 1902 et haster-brev til den tyske konsul i Kolding for at få oplyst, hvor de tyske konsulere, der ”dækkede” Tune og Hurup, boede. - Konsulen svarede den 13. februar, at Overgaard i Thy hørte under konsul E.A. Bendixen i Thisted og Tune under generalkonsul Martens i København.

Samme dag, altså den 13. februar 1902, dukkede imidlertid Frederik Bach op i Rødding og erklærede, at han fra den 12. februar havde ophold hos H.D. Kloppenborg-Skrumsager i Københoved. Desuden ville han i retten tilstå, at han ved brylluppet havde sunget forbudte sange. Han bad derfor om at få annulleret indkaldelserne af vidnerne.

Som sagerne stod, og hvis han ville have fortsat ophold i Slesvig, måtte han acceptere at blive dømt for sangen, og vidnernes optræden blot ville besværliggøre og fordyre sagen.

Herefter (14. februar 1902) skrev retten til J.N.H. Skrumsager i Københoved og spurgte, om hans søn, Niels Skrumsager, ville vende tilbage til retsmødet den 13. marts.

Den 17. februar dukkede gårdejer J.N.H. Skrumsager selv op i Rødding og erklærede, at han ville sørge for, at hans søn, Niels Skrumsager, ville indfinde sig den 13. marts. Desuden, at han ville indrømme at have sunget; derfor kunne vidneførelsen annulleres.

Så den 13. marts 1902 blev retten igen sat i Rødding. Formand var igen amtsdommer Petersen; men denne gang var domsmændene Simonsen, Gramby og gårdejer Lund, Fole, anklager var amtsforstander Meyer og Otto (?) var retsskriver. Begge de anklagede, Niels Kloppenborg-Skrumsager og Frederik Bach, var til stede.

Da de blev afhørt om deres personlige forhold, opgav de:

1) Frederik Bach, født 17. februar 1875 i Skodborg, tjenestekarl hos H.D. Kloppenborg-Skrumsager, far: Peter Simonsen Bach i Skodborg, landstormmand, tidligere straffet.

2) Niels Hansen Nikolai Frederik Kloppenborg-Skrumsager. Født 8. september 1880. Far Jørgen Nielsen Hansen Skrumsager, ikke straffet.

Beslutningen af 19. november 1901 vedr. retssagens åbning blev oplæst.

Da de anklagede blev spurgt, om de havde noget at indvende mod anklagerne, erklærede de:

Vi indrømmer sangen "*Brat af Slaget rammet*". Vi har sunget for på sangen. Vi var i en noget lystig og munter stemning. Vi har ikke sunget sangen for at drille tyskerne væk, vi tænkte os overhovedet intet, da vi sang den.

Referatet i retsprotokollen fortsatte:

Anklageren nedlagde påstand om en bødestraf til hver af dem på 100 mark eller 10 dages hæfte.

De anklagede gjorde ingen påstand.

De anklagede havde det sidste ord.

De anklagede og anklageren gav afkald på brug af retsmidler.

Dommen:

De anklagede er skyldige i overtrædelsen af Politiforordningen af 12. juli 1865, og de bliver derfor hver idømt en bødestraf på 100 mark, eller, hvis de er uformuende, ti dages hæfte. Omkostningerne afholdes af de anklagede.

Begrundelsen:

I kraft af de anklagede Niels Skrumsager og Frederik Bachs tilståelse er det bevist og følgelig reelt slået fast, at disse i Københoved ved købmand Wraas bryllupsfest her har sunget den i national henseende fornærmende og ophidsende sang nr. 57 af den danske blå sangbog "*Brat af Slaget rammet*". Overtrædelse af politiforordningen af 12. juli 1865.

Ved strafudmålingen er sangens i høj grad fornærmende og ophidsende indhold taget i betragtning som en skærpende omstændighed ligesom den omstændighed, at det var de anklagede, der sang for på sangen, at der både var tyske embedsmænd og danske undersåtter til stede, og de anklagede derfor måtte have forestillet sig de skæbnesvangre følger af deres optræden i form af de strenge udvisninger.

I praksis skulle hver af de to dømte inkl. bøde og gebyrer betale 131,45 Mk. Indbetalingen for Frederik Bach er registreret den 7. april 1902 og for Niels Skrumsager en uge senere.

Retssagernes slutning og konsekvenser af sagen

I forbindelse med retssagen den 5. december 1901 havde Schleswigsche Grenzpost direkte eller indirekte udtrykt sin frustration over udfaldet, men karakteriserede det i øvrigt som en succes, at to faktisk var blevet idømt straffe – ud over altså noteringen af de administrative udvisninger. Med straffene til Aage Schmidt, Niels Skrumsager og Frederik Bach var i alt 5 personer ud af de i alt 11 anklagede blevet dømt.

Man kan selvfølgelig mene mangt og meget om retssagen og baggrunden for den. F.eks. kan man synes, at det er lidt mærkeligt, at gendarm Mölck i retten forklarer, at grunden til at entrere med lærer Andersen om at være informant ved Wraas bryllup var, at ”*det højst sandsynligt kunne blive noget broget, ligesom for nylig ved mejeristen*”, hvor ”*der også blev holdt store politiske taler*”. Som beskrevet ovenfor havde Mölck luret på mejeristens bryllup og måtte i sin rapport konstatere, at der ikke var sket noget politisk.

Desuden, når man tager i betragtning, at gendarm Mölck allerede forud for bryllupsfesten havde skaffet sig en informant, og at han allerede umiddelbart efter brylluppet havde iværksat efterforskning – herunder hos snedker Nørgaard og frue og med en fortrolig samtale med bødker Biermann, og at der havde været så mange som 100 personer til stede, der kunne afhøres, så kan man ikke sige, at resultatet var storslået: Sagen kom ikke til at omfatte H.D. Kloppenborg-Skrumsagers tale, selve rækkefølgen af begivenhederne blev kun med nød og næppe klarlagt; utvivlsomt havde store dele af selskabet sunget med, men kun fem blev dømt derfor – heraf i al fald fire på grundlag af tilståelser og åbenbart svage vidnesudsagn.

Specielt kan man undre sig over, at købmand Wraa og hans brud ikke blev indkaldt som vidner; de sad trods alt på et sted i teltet, hvor de må have haft det fulde overblik over begivenhederne. Man kunne også forestille sig, at de som festens hovedpersoner har haft en ide om, om der skulle uddeles sangbøger ved deres fest - og hvorfra de skulle skaffes.

Måske har Mölck været en tur rundt om dem for at forhøre sig hos dem uden resultat. Tvunget til at vidne blev de i al fald ikke. Har der været grunde til, at man ikke ville genere købmanden?

Købmand Wraa med sin husstand ved købmandsgården i Københoved. Skrave Lokalarkiv.

Mölck havde åbenbart haft en fortrolig samtale med bødker Biermann. I stedet for på anden vis at få bevist oplysningerne fra Biermann forsøgte Mölck under retssagen at tvinge Biermann til offentligt at fremlægge de fortrolige oplysninger. Noget, som foregik så klodset, at der intet kom ud af det. Senere forsøgte Mölck at hænge Biermann op på sagen, og hvad der kom ud af det, vender vi tilbage til.

Som beskrevet havde de to tyske lærere fjernet sig fra festen for at undgå at blive konfronteret med danskerne angivelige chikane i form af taler og sange; men netop fordi de fornærmede var gået bort, kunne de kun i begrænset omfang bruges som informanter og vidner.

Mölcks efterforskning havde dannet basis for administrativ udvisning af hele 13 personer, men holdt kun i begrænset omfang i retten. Man kan næsten ikke forestille sig at gendarmen er blevet kaldt frem for at blive rost ved 9. Gendarmerie-Brigades nytårsparole (hvis en sådan ellers har fundet sted).

Det tyske retsvæsen havde fået dømt fem ud af de 11; men resten var blevet frikendt, og Kloppenborg-Skrumsagers tale var forsvundet fra sagen. Så man kan ikke sige, at retten bare udførte et bestillingsarbejde for landråden og overpræsidenten; dommene var ikke helt tilfældige eller alene baserede på politiske eller ideologiske forhold; forbrydelserne skulle i al fald i nogen grad dokumenteres, og selv om det juridiske grundlag (en særlig slesvigsk politiforordning fra tiden lige efter 1864) måske var lidt svagt, så blev der trods

alt henvist til en regel i begrundelsen for dommen. En vis grad af retssikkerhed fandtes. – Hvis sagen skulle have været for en domstol i det tredje rige, er det ikke sikkert, at resultatet ville have været det samme.

Brylluppet i Københoved var overstået og retssagen til ende; men det, der var sket, havde mange konsekvenser, og der var også forskellige ”omstændigheder”:

Generelt gjaldt, at myndighederne uden tvivl har holdt øje med dem, som var kommet i søgelyset med bryllupssagen. Nogle eksempler følger:

I Meyers arkiv⁷⁷ er bevaret lister fra omkring 1904 med de arbejdsgivere, som ikke måtte beskæftige danske tjenestefolk. Blandt de 30-40 personer på listerne findes flere, der var involveret i eller relateret til personer fra ”bryllupssagen”: H.D. Kloppenborg-Skrumsager, Peter Rostgaard Andersen, Holger og Niels Skrumsager, J.N.H. Skrumsager, Heinrich Biermann, Carl Wraa, Jes Julius Gram, Ole Aarup, Mads Lund og Mads Gram. Men interessant nok ikke snedker Nørgaard. Flere af disse havde dog allerede tidligere⁷⁸ været i myndighedernes søgelys, så gendarmen havde ”revideret” deres tjenestefolks nationalitet, og en del var herefter blevet udvist – især fra H.D. Kloppenborg-Skrumsagers Bejstrupgaard og fra Asbjørn Kloppenborg-Skrumsagers Toftlundgård. Lidt senere følger omtale af en ret interessant ny udvisningssag fra Toftlundgård.

Bødker Biermanns menedssag og følgende udvisningssag

Bødker Heinrich Biermann havde, som det fremgik af referaterne fra retssagen, optrådt som vidne – ja, han havde tilsyneladende selv sunget med på de første af versene af den forbudte sang. Biermann var i første omgang ikke blevet taget i ed som vidne, men efter at han havde afgivet sit vidnesudsagn, tvang retten ham til at aflægge ed. Dette dannede grundlag for et forsøg på at rejse en sag mod ham for mened⁷⁹. Sagsforløbet er beskrevet i en lille artikel i Hejmdal den 10. februar 1902:

Beskyldt for Mened.

Blandt alle de mange, der i sin Tid var stævnet til Rødding som Vidner i Sagen mod dem, der var beskyldte for at have sunget ophidsende Sange ved Købmand Wraas Bryllup i Københoved, var ogsaa Bødker Biermann i Københoved. Man vil mindes, at hans Udsagn lød en Del anderledes end det, Gendarm Mölck forklarede, at han skulde have sagt til ham, og det kom i den

Anledning til en skarp Meningsveksel mellem Gendarmen og Bødkeren foran Skranken.

Skønt det slet ikke vedkom Sagen, om Biermanns Udsagn som Vidne lød anderledes end, hvad Gendarmen efter sin – i dette Tilfælde svigtende Hukommelse - mente at have hørt af ham i en Samtale, den sidstnævnte havde betegnet som fortrolig, var Gendarmen dog af

den Mening, at Bødker Biermann kunde anklages for Mened, og søgte at finde Vidner til den paagældende Samtale. I Virkeligheden blev Bødker Biermann ogsaa stævnet i Forhør som sigtet for Mened. I Forhøret viste det sig imidlertid, at sigtelsen var uden al Grund, og Biermann har nu faaet Meddelelse om, at der ikke vil blive rejst Sag imod ham.

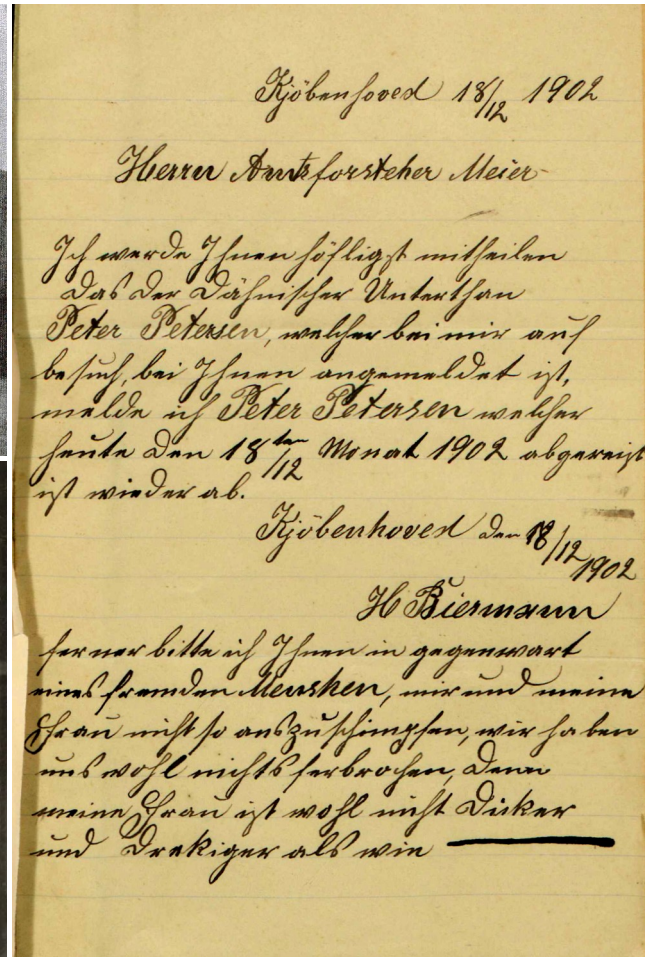
Så heller ikke her havde gendarm Mölck nogen større succes; hans sag var af de preussiske myndigheder blevet vurderet til ikke at kunne holde i retten.

Den 11. december 1902 anmeldte bødker Biermann – som han skulle – til amtsforstander Meyer, at han dagen forinden havde fået besøg af en bødker Peter Petersen fra Esbjerg. Tilsyneladende har Meyer ikke troet på, at Peter Petersen kom bare for at hygge sig med hr. og fru Biermann her i adventstiden, men ment, at hensigten med hans besøg var, at han skulle arbejde på Biermanns værksted. Da Biermann som nævnt var på listen over arbejdsgivere, der ikke måtte beskæftige dansk arbejdskraft, skulle Petersen selvfølgelig udvises, og han blev indkaldt til at møde på Meyers kontor den 18. december 1902. Da han indfandt sig, gennemførtes den sædvanlige procedure, og den 18-årige bødkersvend fik besked på at forlade landet inden for en dag.

Tilsyneladende er den unge mand skredet straks, for allerede samme dag skrev Biermann til Meyer og meddelte, at Peter Petersen, der havde været anmeldt på besøg hos Biermann, den 18. december igen var afrejst. Men bølgerne er åbenbart gået højt under udvisningen, for i det lille brev til Meyer er der efter signaturen en

tilføjelse, der oversat fra det ikke særligt gode tyske lyder: ”Desuden beder jeg Dem om ikke at skælde mig og min kone ud i et fremmed menneskes nærvær på den måde; vi har klart ikke begået nogen forbrydelse, så er min kone klart ikke tykkere og mere beskidt end [efterfulgt af en lang tyk streg]”.

Da Hejmdal omtalte sagen, var overskriften: ”En indvandret Hannoveraner bøder for sit danske sindelag”. Flensborg Avis refererede den 23. december 1902 til ”Schleswigsche Grenzposts” artikel om sagen: ”Bødkermester Biermann er en fordansket Tysker. Som deltager i det berygtede ”Bryllup i Københoved” ... har Biermann ligeledes erhvervet sig et vist Ry.”

Øverst til venstre: Dette hus, Lundvej 2 i Københoved, ejede Johann Biermann fra 1899 til 1905. Skrave Lokalkriv.

Til højre: Brevet, som omtales i teksten - med den tykke streg. Skodborg Amtsforsanderarkiv.

Nederst til venstre: Johann Heinrich Bernhard Biermann var født i Jever, Oldenburg, i det daværende kongerige Hannover i 1862. Jever var dengang som nu kendt for sit øl, og det er formentlig her, at han har lært bødkerhåndværket - d.v.s. træhåndværket for fremstilling af f.eks. tønder og kar - evt. til øl. Gift i 1887 i Tandslet med Cathrine, f. Johannsen i Tandslet 1865. Flyttede ca. 1899 til Københoved med hustruen og en flok børn, og yderligere et par kom til her. I 1905 flyttede han til Vojens, hvor han oparbejdede en virksomhed på et niveau, så det skulle annonceres i større stil f.eks. i Hejmdal for produkter som ajletønder med patentbredspreder og kar til saltning og skoldning. Død 1929 i Haderslev / Vojens.⁸⁰

Billedet viser Biermanns, som de så ud omkring 1910 - altså nogle år efter flytningen til Vojens. Midt i forgrunden Cathrine og J.H.B. Biermann. Lokalhistorisk Arkiv for Vojens-området .

Skæbner efter bryllupssagen

Sigrid og Peter Jørgensen Petersen og de udviste tjenestefolk

Det kunne være interessant at finde ud af, hvordan livet kom til at forme sig for dem, der blev udvist i forbindelse med bryllupssagen; men her skal blot nævnes enkelte ting: M.h.t. de ni tjenestefolk gjaldt, at de nu var arbejdsløse og var forhindret i at søge arbejde i Slesvig, men måtte tage hjem til Danmark og finde sig et nyt job. For dem, der ikke var danske statsborgere, men var født i Slesvig som gårdejer Peter Jørgensen Petersen og hans datter Sigrid eller de to tjenestepiger fra Københoved, Karen Dall Davidsen og Marie Kjestine Petersen, kunne situationen være vanskelig. Fandt de en plads i det danske samfund? Fik de senere mulighed for at vende tilbage – evt. efter 1920? P.t. kan alene siges, at Peter Jørgensen Petersen i 1906 boede i den nordlige del af Vejen by som pensionist sammen med datteren Sigrid. Karen Dall Davidsen var formentlig flyttet ind hos sine forældre, der i 1899 havde solgt deres ejendom i Københoved og var flyttet til Vejen Østermark. I øvrigt blev hun den 11. september 1908 i Vejen Kirke gift med tjenestekarlen Niels Christian Jensen fra Bække. Med ham fik hun et barn, men døde allerede den 7. februar 1912 som husmandskone i Asbo, Bække, kun 25 år gammel. Marie Kjestine Petersens videre liv er p.t. ukendt.⁸¹

I øvrigt skal her blot nævnes en enkelt ting: Ved afstemningen den 10. februar 1920 om Nordslesvigs forbliven i Tyskland eller indlemmelse i Danmark skulle man være født inden den 10. januar 1900 for at måtte stemme. Men desuden var der forskellige specialregler; en af dem lød: at man havde stemmeret, hvis man havde haft bopæl i området før den 1. januar 1900 og var blevet udvist af de tyske myndigheder.⁸² D.v.s. at, for så vidt de stadig levede, havde i al fald gårdejer Petersen, hans datter og de to tjenestepiger fra Københoved stemmeret. Også de øvrige tjenestefolk kunne stemme, hvis de havde været i stilling i Nordslesvig før 1. januar 1900; og det kunne i al fald nogle af dem godt have været. I så fald havde de, uanset hvor i Danmark de måtte bo, gratis transport til afstemningsstedet og uden al tvivl gratis ophold i Københoved.

Niels Peter Lyhne og Mads Kjær

Om Mads Kjær og Niels Peter Lyhnes hjemkomst har Marie Boesen skrevet⁸³:

Imidlertid tog man ikke sagen med Ro i Københoved, men der blev gjort, hvad gøres kunde for først og fremmest at faa N.P. Lyhne hjem igen. Efter et Aars-tid var gaaet, lod Tyskerne Naade gaa for Ret, og N.P. Lyhne kunde vende tilbage. Men han sagde nej, han vilde ikke tilbage af Naade, han vilde have sin ret.	Han havde jo ikke sunget. Saa fik Mads Kjær Lov at rejse hjem i Stedet for. Efter omkring ved to Aars Forløb maatte N.P. Lyhne dog til sidst bøje sig og tage imod Tyskernes Naade. Saa boede de to Søskende igen sammen i deres gamle hjem.
--	--

G. Horstmann, der var den tyske sognepræst i Skrave 1908-13, har fortalt i sine erindringer⁸⁴:

Der et hus, nymalet, omringet af vinløv. Vi kigger ind i stuen gennem vinduet og ser en lammet mand sidde ved bordet – han har måttet vandre meget gennem lande og byer i sit liv som maler, nu har han ro. Hans syge søster bor sammen med ham. Begge er fuldstændigt ubemidlede, men de mærker det ikke. Landsbysamfundet sørger for dem, sørger for, der er	ansat en kvinde til at passe de to, sætter en ære i at huset er rent og pænt, sørger for at spisekammer og kælder ikke er tomme og at de to har en dejlig varm stue om vinteren. Samfundet sørger også for, at der ikke går en dag, hvor de to gamle ikke får besøg. Her bliver der udvist hensynsfuld næstekærlighed, som var det en selvfølge.
--	--

En række avisannoncer fortæller om detaljer fra søskendeparrets liv i disse år: Salg af høns og æg, salg af malerværktøj, søgning af tjenestepige⁸⁵.

Marie Boesen har fortalt om Niels Peter Lyhnes død⁸⁶:

”En Dag i September 1913 vilde han gaa ud i Døren for at tale med en Mand, der holdt med sit Køretøj udenfor. Da han vilde støtte sig mod et eller andet med den raske Haand, greb han fejl og faldt lige bagover. Han blev baaret ind i sin Seng og døde den 1. oktober uden at være kommen til Bevidsthed.”

Den 5. oktober 1913 havde Hejmdal på forsiden og videre på side 2 en længere nekrolog om Niels Peter Lyhne; artiklen slutter:

Hvem skulle tro, at en Mand som Lyhne, hæderlig, brav og retskaffen i alle Maader, som havde ofret sig for at fri sin Stedmoder og en Svag, skrøbelig Søster fra at lide Nød, kunde falde Myndighederne til Besvær, saa de viste ham ud af Landet?

Og dog fandt det Sted i Køllertiden. Hvad havde han da gjort, vil man spørge? Intet, aldeles intet! Han havde aldrig befattet sig med Politik, havde aldrig gjort en Kat Fortræd. Han havde kun været til Stede ved et Bryllup, men hverken sunget eller talt. Og saa var han saaledes bænket, at han ikke kunde slippe ud fra Selskabet, da to tysksindede Lærere forlod Forsamlingen. En mere hensynsløs Behandling end den, Lyhne her blev udsat for, har man ondt ved at tænke sig.

En storartet, opofrende Barmhjer-tighedsgerning blev ydet ham af

Forstander Knud Pedersen og hu-stru, da de optog ham, svag, skrøbelig og hjælpeløs, som han var, i deres Hjem.

Efterat der var gaaet et Aar, kom Myndighederne paa Forestillinger herfra ogsaa til Erkendelse af, at dette dog var for galt, og Lyhne fik Lov til at vende hjem.

Alt dette sammen med hans Skrøbeligheder havde dog nedbrudt ham legemligt saadan, at al hans Arbejdsevne var gaaet tabt. I lange Tider har han ikke kunnet gaa uden Hjælp. Men en ganske ud-mærket kraftig Sygeplejerske har kunnet gange ham som et lille Barn, saa han i den dejlige Sommer har kunnet tilbringe mange Timer i Haven. Aandsfrisk som han var, kunde han sidde der ude og spille Skak, og her sad han helt vel tilpas Dagen før han døde, den 1. Oktober.

Fred være med hans Minde.

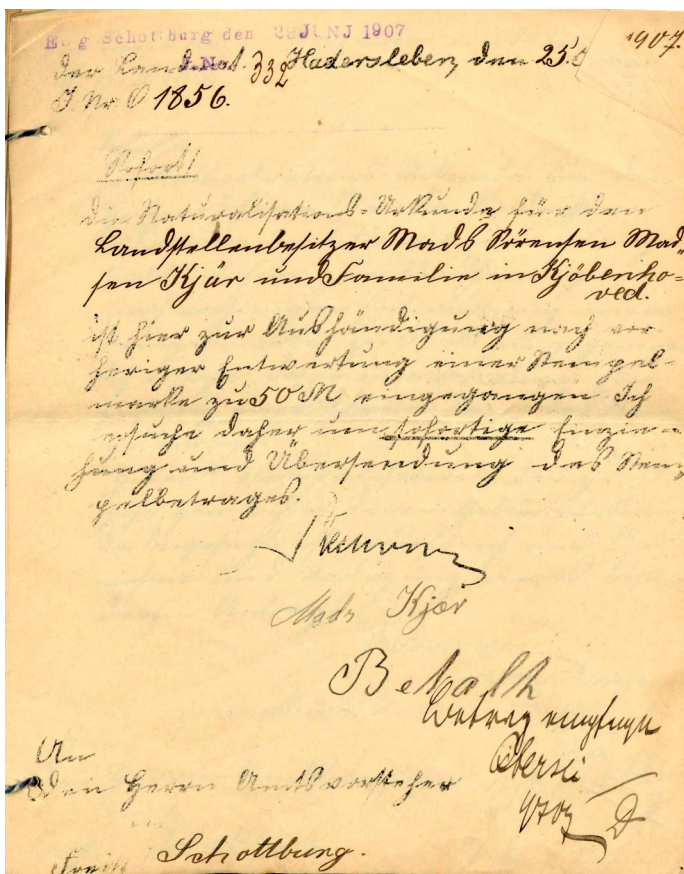
Søsteren døde i juni 1917. De blev begge begravet på kirkegården i Skrave; deres grav er sløjfet; men gravstenen findes stadig om end lidt beskadiget.

Specielt m.h.t. **Mads Kjær** kan nævnes: 2. juli 1902 modtog landråden i Haderslev fra Skodborg⁸⁷ en ansøgning vedr. bygmester Kjær om tilladelse til at bosætte sig. Den blev straks sendt til Meyer til udtalelse og til forelæggelse hos regeringspræsidenten i Slesvig; midt i juli blev der bevilget ”14 Tag Aufenthalts des Baumeister Kjær”. Og som tidligere nævnt vendte han snart tilbage permanent. Således ses i amtsforstanderens register over udstedte cykelkort, at Mads Kjær den 26. januar 1903 med adressen Københoved fik udstedt et kort. Desuden købte han som nævnt i 1903 en ejendom på Frihedsvej⁸⁸, og den 23. februar 1904 fik han i Københoved en datter, som nogle uger senere blev døbt i Skrave Kirke, (Ellen Kjerstine Kjær).

I 1907 enedes Danmark og Tyskland om den såkaldte optantkonvention, der indebar, at optanter under visse betingelser kunne søge om preussisk statsborgerskab. Blandt ansøgerne var Mads Kjær og hans familie. Ansøgningen blev godtaget, så herefter var han også på papiret preussisk statsborger⁸⁹.

Følgende side øverst til venstre:

Den 25. juni 1907 skrev landråden i Haderslev til amtsforstander Meyer i Skodborg, at han skulle udlevere naturalisations-meddelelsen for ”Landstellenbesitzer” Mads Sørensen Kjær og familie i Københoved efter indkassering af 50 mark for et stempelmærke. Brevet, der i virkeligheden er en udfyldt formular, er underskrevet af Becherer og kvitteret af Mads Kjær. Skodborg Amtsforsanderarkiv, Rigsarkivet Aabenraa.

Se billedtekst nederst foregående side.

Den 1. februar 1921 fandt den første folketælling sted efter genforeningen. Då boede Mads Kjær på ejendommen nr. 40 i folketællingen sammen med hustruen Gine og hele seks børn: Hans Kjær (f. 15. april 1897), Christian Kjær (f. 2. december 1898), Bolette Kjær (f. 16. januar 1901), Niels Kjær (f. 25. juni 1906), Ejnar Kjær (f. 12. januar 1908) og Irene Kjær (f. 20. maj 1911). - I alt fik han otte børn.

Til afstemningen i Københoved den 10. februar 1920 mente Mads Kjær ikke, at man kunne anvende den stemmeurne, der havde været brugt til de tyske valg tidligere. Derfor fremstillede han en ny, der skulle bruges ved denne helt specielle lejlighed. Mads Kjærs stemmeurne er den dag i dag udstillet i Københoved Forsamlingshus.⁹⁰

Til højre: Urnen til afstemningen den 10. februar 1920 i Københoved. Skrave Lokalarkiv.

Ole Aarup leverede en tyk, gammel egeplanke. Mads Kjær skabte i løbet af to døgn selve urnen efter en tegning i tidsskriftet *Frem*, så at den netop nåede at blive færdig til afstemningen. Året efter forsynede en søn af Mads Lund, billedskæreren Hans Lund, urnen med udskæringer og inskriptioner:
 Inde i låget: "Tegnet og udført af Mads Kjær, Bygmester - Hans Lund, Billedskærer, af vor Fødeby".
 Nederst: "Denne Urne brugtes første Gang i Københoved den 10. Februar 1920 da vi stemte os hjem til Danmark."

Da Mads Kjær i 1958 fyldte 90 år, var der på selve fødselsdagen - i formentlig Dannevirke - et større interview, hvor han fortalte om sit liv og levede - herunder ikke mindst bryllupssagen, der her små 60 år senere gav overskriften - dog med en vis erindringsforskydning m.h.t. antallet af udviste.

LØRDAG den 13. december 1958

Da Hochzeit-Andersen ar til bryllup i Københoved

Og da 21 Københoved-borgere udvistes
Den 90-årige Københoved-bygmester Mads Kjær fortæller minder fra en svunden tid

de, og som ikke måtte synges, så de kunne høres udenfor.
 Det fik svære følger. Lærer Andersen, der forøvrigt selv var med til festen, blev så fortørnet i sit tyske hjerte, at han meldte dem alle.

Mads S.M. Kjær døde 20. august 1959 efterladende sig en stor efterslægt. Han blev begravet på kirkegården i Skrave. Graven er nu sløjfet.

Indsamling og brug af data - konsekvenser heraf for Ole Aarup og Markus Schmidt ⁹¹

En af posterne, man kunne blive valgt til i lokalsamfundet, var ”Schulvorsteher”; meningen med posten var at inddrage befolkningen i skolens drift og virke, og i al fald på landet var hvervet for lægfolk og vel i praksis underordnet den lokale ”Schulortsinspektion”, som degnen eller sognepræsten i Skodborg på dette tidspunkt stod for. Som for de fleste andre lignende posters vedkommende var det vigtigt for myndighederne, at det ikke var en dansk ”*ekstremist*”, som endte med at blive udnævnt.

I maj 1898 skulle der udpeges en ny ”Schulvorsteher” for skolen i Københoved. Fra lokal side havde man til landråden i Haderslev, Mauve, sendt en liste med tre navne heriblandt gårdejer Ole Aarups. Listen blev sendt til amtsforstander Meyer til udtalelse vedr. kandidaternes evner og politiske sindelag. Meyer karakteriserede to af de tre som ”*absolut danskere*”; mens han om Ole Aarup skrev, at han i al fald skulle foretrækkes – han var ikke nogen udpræget dansker, og måske ville han denne gang (altså ved næste valg) stemme tysk. Desuden besad han de nødvendige evner til posten. – Og Ole Aarup endte med at blive udpeget. Hvad Meyer byggede sin mening om Aarups politiske sindelag på, vides ikke konkret. Men vi kan se i arkiverne, at Ole Aarup faktisk i efteråret 1899 meldte sig ud af de nationale danske foreninger Sprogforeningen, Vælgerforeningen og Skoleforeningen. I øvrigt deltog han og hans folk og familie ikke i Skibelundmøder i 1898.

Da der tre år senere skulle udnævnes en ny skoleforstander i Københoved, kunne Ortsschulinspektor Weiland, præsten i Skodborg, igen sende en liste med tre foreslåede personer. Ole Aarup var ikke iblandt dem; men det var Markus Schmidt, som senere kom til at optræde som vidne ved bryllupsretssagen. Da Meyer (28. maj 1901) skulle udtale sig om de tre, hed det, at deres danske sindelag var moderat; de var ikke medlem af danske foreninger og heller ikke af den grundtvigianske retning (altså Rødding Frimenighed). Alle tre var preussiske statsborgere. – Marcus Schmidt blev foretrukket. – Man ser af Meyers karakteristikk, hvad myndighedernes kriterier var, og at der var helt styr på borgernes sindelag og foreningsmedlemskaber.

Ole Aarup var den blandt de preussiske statsborgere, der var blevet hårdest ramt af bryllupssagen: Hele tre af hans tjenestefolk var blevet udvist med 24 timers varsel, og når man lægger bøde og gebyrer sammen, var han den, der efter retssagerne skulle bøde mest. Gendarm Mölck overværede grundlovsmødet i Skibelund Krat i 1902, og i sin rapport herom skrev han henimod slutningen: ”*Gårdejerne Ole Aarup og Mads Lund og deres tjenestefolk fra Københoved var ikke med. Aarup føler sig endog meget krænket over bryllupshistorien og ville gerne, hvis han kunne det i Københoved, trække sig tilbage fra alt. Om han vil forsøge at trække sig tilbage, må vi afvente.*” – Også rygter om borgernes sindsstemninger blev indberettet.

Den 2. juni 1903 var der i dagbladet Hejmdal indrykket en annonce for et valgmode, som skulle finde sted i Skodborg to dage senere, og hvor bl.a. landdagsmand og redaktør H.P. Hanssen skulle tale. Blandt dem, der i annoncen stod som arrangører, var Ole Aarup. – Han havde på ingen måde trukket sig, men gendarm Mölck var i mellemtiden flyttet til andre jagtmarker.

I 1903 skulle der atter udpeges en ”Schulvorsteher” i Københoved; ved den lejlighed kunne lærer Hagge, der i 1902 var flyttet fra skolen i Skodborg til Københoved, ikke undlade at meddele landråden (31. maj 1903), at Ole Aarup og Marcus Schmidt havde været medunderskrivere af en annonce for indkaldelse til vælgermødet i Skodborg, og at mindst en af dem var bekendt fra brylluppet, og ”*Mig synes de to ikke at være egnet for denne ærespost, da de som danske agitatorer ikke arbejder for skolens vel men i mod det.*” – Hvem, der endte med at blive skoleforstander, vides ikke, men næppe nogen af de to. – Også Haggens brev siger noget om kriterier og vidensindsamling.

Hvis Meyers sindelagsudtalelser fra 1898 og 1901 vedr. Ole Aarup og Marcus Schmidt var dækkende, kan man næsten få en fornemmelse af, at deres senere oplevelse i forbindelse med bryllupssagen har været med til – som vi nu ville sige – at *radikalisere* dem. – I øvrigt havde Ole Aarup i 1898 været tilstrækkeligt dansksindet til, at han støttede en indsamling til fordel for den danske rigsdagsmand Gustav Johannsen.⁹²

De andre involverede københovedborgere

Det vil føre for vidt at fortælle i detaljer, hvordan det videre gik købmand Wraas, snedker Nørgaards, Mads Lunds, bødker Biermanns, Ole Aarups, dyrlæge Gram, Skrumsagers, Kloppenborg-Skrumsagers, Rostgaard Andersens, Frederik Bach m.fl. I flere tilfælde har det allerede været berørt i teksten, og mere følger vedr. Skrumsagers og Kloppenborg-Skrumsagers. De fleste har levet videre i Københoved med de begrænsninger, som det preussiske styre nu lagde på deres virksomhed f.eks. som nævnt ved udvisninger og m.h.t. ansættelse af tjenestefolk. De fleste blev efter deres død begravet på Skrave Kirkegård, hvor gravene i mange tilfælde stadig findes. Mange af dem har stadig en efterslægt i Københoved.

Dog, specielt m.h.t. de tre unge mænd, som fik bødestraffe for deres sang ved brylluppet kan kort nævnes: **Niels Kloppenborg-Skrumsager** overtog i 1905 Toflundgaard, som han ejede indtil 1923, da han overtog sin kones fødegård, Visby Hedegård. Han blev kasseret som tysk soldat og kom ikke med i Verdenskrigen.

Herover: Toflundgaard i Langetved. Skrave Lokalarliv.

Herunder: Aage Schmidt som vagtmand for russiske krigsfanger (bagest til venstre).

Nederst: Gården Lauenborg, Fårkrog, Skudstrup, ca. 1900.

Aage Schmidt købte i 1906 gården Lauenborg i Fårkrog, Skodborg. Virkede i en lang række tillidsposter. I 1956 blev gården solgt til svigersønnen Juhl Lund. Indkaldt under 1. Verdenskrig - bl.a. til at have opsyn med russiske fanger i Bjørnkær-lejren ved Arrild.

Frederik Bach blev i 1912 gift med Maria Thaysen fra Tråsbøl, Ensted. Ved folketællingen i 1921 boede hun og han med tre børn i Sdr. Hostrup på deres gård, der var så stor, at der også var fire tjenestefolk. Om Frederik Bach nåede at blive indkaldt til Verdenskrigen, vides ikke.

Til højre: Frederik Bach sammen med sin familie: hustruen Marie og børnene Peter og Kirstine.

I Københoved findes et meget synligt minde over tiden og en af hovedpersonerne, **J.N.H. Skrumsager** (1841-1921), nemlig hans Bennetgaard, der blev overtaget af datteren Jutta Kloppenborg-Skrumsager i 1921 og i 1938 gjort til hvilehjem for trængende sydslesvigere.

Dyrlæge Grams søn, Mads Gram, har fortalt⁹³:

”Over Indgangen ud mod Vejen havde Skrumsager anbragt en Marmortavle i Muren med den Leverage, han selv ønskede at følge:

”Tro din Gud

Tjen dit Folk

Giv Sandheden Æren”.

En præjsisk Landråd skulde engang ind til Skrumsager. Han standsede ved Indskriften og bemærkede: ”Ja, dette er rigtigt og godt, men det kommer jo an paa, hvad man lægger ind i det”.

I frontispicen i den moderniserede hovedbygning findes stadig Skrumsagers motto.

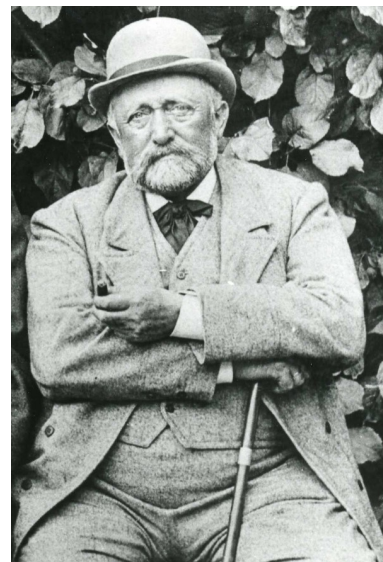

Embedsmændene

Pastor Peter Hansen flyttede omkring 1902 fra Rødding til Dybbøl Sogn, hvor han nåede få en del kritik fra sine foresatte p.g.a. sine aktiviteter som vandrende taler. Han døde i 1930 og blev begravet på kirkegården i Dybbøl - så han må have kunnet fortsætte som sognepræst her også efter 1920.⁹⁴

Beritteren Gendarm H.J. Mölck nåede muligvis at komme på kant med amtsforstander Meyer, og engang i foråret 1903 flyttede han fra Amtsbezirk Schottburg. Måske blev han senere gendarm i Medelby, lidt syd for den nuværende grænse.⁹⁵

Amtsforstander Meyer døde i 1912 og blev begravet på kirkegården i Skodborg, hvor hans gravsten stadig findes og vedligeholdes. Da avisen skrev om Meyers død, var det hans rolle ved udvisningen i 1901, man hæftede sig ved: *"Meyer var vistnok et villigt redskab i de overordnede Myndigheders Haand. Han har ikke været blandt de Hjemmetyskere, der krympede sig ved at godkende Forfølgelserne mod deres egne Landsmænd. I Køllertiden blev han kendt ved Udvisningerne efter Brylluppet i Københoved"*. Formuleringen er vist ret præcis: Bryllupssagen var ikke Meyers projekt; men han blev nødt til at gå ind i sagen og - bl.a. - at eksekvere udvisningerne. **Kresten Hansen** har i *Langetvedbogen* flere nuancerende bemærkninger om Meyer, bl.a. at han var hjemmetysker, men ikke yndede prøjseriet eller de tilflyttede tyskere. Så gendarm Mölck har næppe været hans kop te. Intet tyder på, at Meyer har været særlig emsig m.h.t. at lukke for danske møder.⁹⁶

Lærer Andersen. Som nævnt tidligere har det sikkert ikke været let for den tyske lærer at begå sig i det udpræget danske Københoved. Måske har den unge lærers pædagogiske evner ikke været voldsomt trænedede - i al fald fortælles om dem, at de omfattede brug af ekstrem-skrivning som straf⁹⁷. Og da Kloppenborg-Skrumsagers søn, Sigurd, skulle i skole i 1901, blev der - som vi skal se - gjort omfattende og meget bekostelige forsøg på at undgå skolen i Københoved. Det har helt sikkert ikke efter udvisningerne, avisskriveriet og retssagen været let for lærer Andersen fortsat at bo og arbejde i Københoved. Således nævner Flensborg Avis allerede den 29. oktober 1901, at han *"lader til ikke at føle sig sikker, thi han har faaet sat en ny solid Laas for sin Yderdør og opholder sig stadig i Skolen bag Laas og Slaa"*. Man kan godt forestille sig, at det har været meget svært.

Om hans videre skæbne er fortalt⁹⁸:

Lærer Andersen gjorde sig helt umulig her i byen efter det berømte bryllup i 1901. Han blev efter den begivenhed kaldt "Hochzeit Andersen". Myndighederne fandt det klogest at forflytte ham, og han kom så til Kiel den 1. oktober 1902.

Og:

For at yde tyskerne, hvad de kan tilkomme, bør tilføjes, at lærer Andersen i Københoved ikke kunde være blandt kollegerne efter den tid. Han blev forflyttet til Kiel, men rygtet flyttede med, og her fik han tilnavnet Hochzeit Andersen.

Fra anden side fortælles ...: En tysk lærer, som blev forsat til Holsten, fordi han efterhånden fik danske

sympatier, vendte atter tilbage til Nordslesvig i 1919. ... denne lærer har fortalt følgende:

"I dømmes Andersen for hårdt. Forestil Dem en ung tysk lærer, som politigendarmen kommer ind til for at holde forhør med hensyn til, hvilke sange der var sunget ved brylluppet. Var det nemt at klare på et øjeblik for en ung mand? Det er jo ikke alle, der under gendarmens forhør efter et bryllup ligesom lærer Clausen i Dybbøl straks kan hente salmebogen og vise ham: Det er så yndigt at følges ad, og et par andre salmer.

Sig om Andersen, hvad I vil, men han kom nu alligevel til at lide af en ulykkelig kærlighed til Danmark. Hver sommer rejste han her til landet for at gennem-

vandre de forskellige egne, men han rejste altid med vestbanen over Skærbæk og Ribe for ikke at blive genkendt. Han var blevet et splittet menneske og ulykkelig i allerhøjeste grad. Til sidst berøvede han sig selv livet."

Lærer Jörgensen: Kresten Hansen har i "*Langetvedbogen*"⁹⁹ fortalt om lærer Hans Jörgensen, at han var født i 1869 i Solderup, Hostrup Sogn, uddannet i Tønder og gift i Branderup med Elise Kathrine Frey fra Øster Terp i 1895. Lærer i Langetved 1897-1905. Der var tilfredshed med ham som lærer, men nogle bedømte ham som en tvetydig mand. Han og lærer Andersen i Københoved skal have følt sig usikre i forhold til hinanden. Kresten Hansen påpeger, at de to lærere som tyske embedsmænd var bragt i en pinlig situation ved brylluppet med risiko for deres fremtid. Jörgensen kom i 1905 til Bjernede Skole, hvor han blev til 1936 under dansk styre, så her var han blevet anerkendt som dansk.

Omtale af bryllupssagen m.v.

Som referencerne i note nr. 63 antyder blev "bryllupssagen" fra Københoved og alle dens følger omtalt vidt og bredt også i danske aviser. Historien har været kendt overalt i Danmark.

Der skete næsten utallige udvisninger og andre chikanerier i disse år, men sagen fra Københoved var formodentlig den største eller i al fald en af de største enkeltsager. – Mads Gram fra Københoved (søn af dyrlæge Gram) har karakteriseret den¹⁰⁰: "*Nægtes kan det ikke, at hele denne begivenhed udviklede sig til en af grænselandets tragedier. For den danske befolkning fremkaldte den bøder og brutal landsforvisning, for anmelderen en tyngt samvittighed, der til sidst gjorde ende på hans liv.*"

Imens udvisningerne blev ekspederet, var den overalt meget afholdte danske rigsdagsmand, Gustav Johannsen, dødssyg – og den 25. oktober 1901 afgik han ved døden, 61 år gammel. En af hans allersidste udtalelser til Flensborg Avis handlede netop om, hvad der skete ved brylluppet i Københoved: "*Gustav Johannsen vedblev at modtage mange Besøg lige til de sidste Dage. Han blev da oplivet og deltog med sædvanlig Elskværdighed i Samtalen. Ham skyldes den Ytring i "Flensborg Avis" for sidste Tirsdag, at Afsyngelsen af de danske Sange i Københoved ved det meget omtalte Bryllup har den gode Side, at den viser Nordslesvigerne trods alle Forfølgelser ikke er forknytte endnu*".¹⁰¹

I samme retning kan en udtalelse af gårdejer P. Schmidt, Københoved, ved et valgmøde i Skodborg 4. juni 1903 tolkes: "*Men saa kom det bekendte Bryllup. Der skete noget: Der blev sunget: Brat af Slaget rammet. Det slog ned i Byen, men som et Tordenvejr ved Siden af at gøre Skade ogsaa renser Luften og giver Regn, saaledes har det ogsaa gjort Gavn hos os. Taleren slutter med at udbringe et Leve for, at vi maa faa stadig flere "Mænd med stærke Hjerter" og "fromme stærke Kvinder"*".¹⁰² (Og dermed citerede han fra sangen).

Den 24. - 25. februar 1902 var der andenbehandling af indenrigsministeriets budget i det preussiske Deputeretkammer i Berlin. Herunder udspandt der sig en diskussion om behandlingen af polakker og danskere inklusive angiveligt ulovlige udvisninger. Undervejs blandede den danske landdagsmand, H.P. Hanssen, sig i debatten – noget, som blev refereret også i en lang række danske aviser. I H.P. Hanssens egen avis, Hejmdal, blev Hanssens lange indlæg om optanter og udvisninger citeret ordret.¹⁰³

Han sagde bl.a.:

Jeg maa her samtidig omtale en anden Udvisning, Amt. Henimod Slutningen af afvigte Aar blev der fej- nemlig Murer Mads Kjærs i Københoved, Haderslev ret et Bryllup i Københoved. Der var forsamlet hen-

ved 120 Personer, deriblandt ogsaa flere preussiske Embedsmænd. I en fremrykket Stund, da der var holdt mange Taler og tømt mange Glas, blev der sunget en i Aaret 1865 af en fremragende dansk Digter forfattet Sang, som i de sidste to Aar har været forbudt af Politiet i Nordslesvig. To Skolelærere forlod som Følge deraf Lokalet, og en, der i Forvejen havde lovet Gendarmen at give ham Meddelelse, hvis der skulde forefalde noget, meldte straks Sagen.

Der blev nu rejst Klage paa Grundlag af en Politiforordning af 1865. Der afhørtes 20 Vidner, og 2 Personer blev straffede med Pengebøder paa 30, henholdsvis 100 Mark for at have sunget Sangen. Men samtidig blev 13 Personer, der havde deltaget i Brylluppet som Gæster, Udviste af Landet. Ni af disse Personer var indvandrede danske Tjenestefolk, fire indfødte Nordslesvigere. Blandt disse befandt sig en 60 Aar gammel Gaardmand med sin Datter, en stakkels gammel Invalid, som oven i Købet skulde sørge for to nære Slægtninge, og Mads Kjær, gift og Fader til tre Børn.

Kjær er født den 13. December 1868 i Slesvig og har uafbrudt opholdt sig i Preussen. Han har aftjent sin Værnepligt i Altona ved det 1. tyringske Infanteriregiment Nr. 31. Dette er sket under særdeles sørgelige Forhold for ham, idet han efter en aktiv Militærtjeneste paa 1 Aar 5 Maaneder og 24 Dage blev hjemsendt som fuldstændig Invalid paa Livstid. Han fik Civilforsørgelsesattest og modtager endnu den Dag i Dag en maanedlig Pension paa 9 Mark af Statskassen. Tillige er han ifølge den Civilforsørgelsesattest, som er udstedt til ham af Generalstabschefen for 9. Armelegion,

Oberst v. Janson, berettiget til Forsørgelse i Civiltjenesten ved Rigsmyndighederne i alle Forbundsstater i Henhold til de derfor gældende Bestemmelser.

Mine Herrer, Kjær paastod nu, at han var preussisk Statsborger, og det med fuld Ret; thi det er uden for al Tvivl, at han ved sin Fødsel i Aaret 1868 har erhvervet den slesvigholstenske Indfødsret og dermed det preussiske Undersaatsforhold. Han vendte derfor tilbage til sit Hjem, for at hidføre en Afgørelse ved Domstolene, men blev arresteret og af Nævningeretten dømt til flere Dages Arrest. Samtidig fik han i skarp Modsætning til de højeste Domstoles Kendelser udleveret en Politianordning, hvorved han truedes med en Pengebøde paa 60 Mark, hvis han igen vendte tilbage til Nordslesvig.

Mine Herrer jeg giver Afkald paa alle stærke Ord; jeg tror, at Kendsgerningerne her taler et Sprog, der ikke kan misforstaas. Men jeg vilde rigtignok gerne her for hele Landet spørge den Højtærede Indenrigsminister: Med hvilken Ret har Myndighederne udvist denne stakkels Mand, denne preussiske Helinvalid, denne tyske Rigspensionist af den preussiske Stat, da det dog er uden for al Tvivl, at han er preussisk Undersaat?

Og endvidere vil jeg spørge: Er Ministeren ikke rede til straks at tage denne Udvisning tilbage og samtidig gøre de stedlige Myndigheder i Nordslesvig opmærksomme paa, at Indfødsretsloven af 15. Januar 1776 efter Overforvaltningens Kendelse af 7. Januar i Aar var gældende Ret i Slesvig-Holsten indtil 1. Januar 1871, og at efter denne Lov Undersaatsforholdet erhvervedes ved Fødslen?

Så også i den preussiske landdag har der været berettet om følgerne af brylluppet i København den 19. september 1901. Talen har næppe umiddelbart haft nogen effekt; men den har været en del af danskernes positionering.

Forfølgelser af Skrumsagere og Kloppenborgere Statsborgerskabet

Som antydte havde myndighederne haft Skrumsagerne og Kloppenborgerne i kikkerten også før bryllupssagen.¹⁰⁴ Retssagen, som blev ført ved amtsretten i Rødding den 5. december, kaldtes i de officielle papirer: ”*Die Strafsache gegen den Hufner Hans Diderik Kloppenburg Skrumsager und 9 Genossen*”, og der var næppe tvivl om, at en hensigt med hele sagen havde været at ramme den store, lokale mand, Hans Diderik Kloppenborg-Skrumsager. Noget som kun i meget begrænset omfang lykkedes med rettens kendelser, hvor Kloppenborg-Skrumsager selv og det meste af hans nærmeste familie blev pure frikendt. Men også efter rettens afgørelse forsøgte myndighederne at ramme slægten:

Amtsforslander Meyer havde den 20. januar skrevet til landråden om gårdejer J.N.H. Skrumsagers statstilhørsforhold.¹⁰⁵ Nogle dage senere kom afgørelsen, og i en del aviser¹⁰⁶ kunne man læse, hvad den gik ud på:

Forvandlingen af preussiske Undersaatter til danske fortsættes efter bedste evne. ... Paa Røddingegegnen har tidligere bl. andre Gaardejer Jens Schmidt fra Østerlindet og Gartner Behrens fra Gram været stævnet i Forhør, skønt der in-	gen antagelig Grund kendtes til at holde dem for danske Undersaatter. I de sidste Dage har bl. andre endog mænd som Gaardejerne J.N.H. Skrumsager i Københoved og Ebbe Wind i Gastrupgaarde maattet afgive Forklaring over de-	res Undersaatsforhold. De har aldrig været anset for andet end preussiske Undersaatter. Skrumsager kom her til Nordslesvig 1862 eller 63 og blev saaledes preussisk Undersaat ved Fredsslutningen.
---	--	--

Så myndighederne har altså forsøgt at få bevist, at J.N.H. Skrumsager ikke var preussisk statsborger, og hvis dette var lykkedes, ville sønnen H.D. Kloppenborg-Skrumsager formodentlig heller ikke kunne være det, men kunne udvises, hvilket ville have løst en del af preussernes problemer i Københoved.

Pinlig udvisning fra Toftlundgård

Den 29. januar 1902 sendte den flittige gendarm, Mölck i Skodborg, til landråden i Haderslev indberetning¹⁰⁷ om, at der hos enkefru Skrumsager på Toftlundgård befandt sig en dansk kvinde. – Det var der for så vidt ikke noget nyt i, for fru Skrumsager havde selv anmeldt besøget til amtsforslander Meyer den 17. december 1901¹⁰⁸. Men efter at sagen havde været sendt til udtalelse forskellige steder, fik amtsforslander Meyer den 12. februar 1902 besked på at udvise pigen.

Hun blev indkaldt til Meyers kontor, og den 13. februar gennemførtes den sædvanlige udvisningsprocedure: Husholdningselev på Toftlundgård, Nielsine Thomsen, født i Mejls ved Varde den 25. februar 1883, blev identificeret, fik ordre om udvisning med 24 timers frist, blev gjort opmærksom på straffen ved at vende uretmæssigt tilbage. Nielsine Thomsen nægtede at underskrive referatet. I det obligatoriske signalement ses, at hun var en 165 cm høj, lyshåret pige med blå øjne, gode tænder, sund ansigtsfarve, middel statur etc.

Men som vi kan se i efterfølgende avisomtale, har det ikke været nogen helt let sag for Meyer at håndtere med værdigheden og troværdigheden i behold, for den unge Nielsine Thomsen kom ikke alene; hendes ar-

bejdsgiver fra Toftlundgård, fru Helga Skrumsager, kom med, og Helga Skrumsager, der var enke efter en søn af J.N.H. Skrumsager, Asbjørn Kloppenborg-Skrumsager, som havde drevet gården, var ikke nogen fortrykt bondekone; hun var datter af by- og herredsfoged i Mariager, Hans Dahlerup; i slægten var der både officerer, gejstlige og andre akademikere - Aksel Dahlerup, radiochefen, var rundet af slægten og besøgte i sin barndom Toftlundgård. Helga Skrumsager var vant til stille op til litteraturoplæsninger og til folkelige foredrag i foreninger i det meste af landsdelen for at fortælle om f.eks. religiøse emner, David Livingstone, Christian den 7, Oehlenschläger eller Ansgar. Hun kunne også rejse sig og sige nogle ord ved et valgsmøde, hvor det ellers kun var mændenes røst, som lod sig høre¹⁰⁹.

Foredragsmøde
 afholdes i **Efterlindet Forsamlingshus** **Tirsdag d. 25. Marts**, Eftm. Kl. 5^{1/2}. Fru Helga Strumsager, Toftlundgaard, taler. Efter Foredraget **fælles Kaffebrød**.

Skriftelige Møder
 afholdes **Søndag den 23. Marts** paa **Dynt Mølle** Kl. 2^{1/2}. I **Gæstgiver Brøds Sal i Skodbøl** Kl. 5. Alle indbydes.
P. Philipsen.

Et Møde
 afholdes i min Sal i **Nybol** **Torsdag** Eftm. Kl. 3. Fru Helga Strumsager har lovet at tale. Entree 20 Pg. Madkurve bedes medtaget.
P. Philipsen.

Asbjørn Snare Kloppenborg-Skrumsager, der var forpagter på sin fars gård, Toftlundgaard, var i marts 1900 blevet gift med Helga Dahlerup i Odense Valgmenighedskirke. Allerede i november samme år afgik han ved døden.

Enken, Helga Skrumsager, var en populær foredragsholder - som det fremgår af utallige avisannoncer som f.eks. her i Hejmdal den 21. marts 1902, hvor hun både skulle holde foredrag i Øster Lindet forsamlingshus og i Philipsens store sal i Nybøl. I annoncerne angives ikke engang et emne; Helga Skrumsager var åbenbart nok i sig selv som trækplaster. - Bemærk indslaget med fælles kaffebrød og medbragt madkurv.

I samme avis var også en notits om, at Helga Skrumsager netop i Sommersted havde samlet 70 - 80 tilhørere, "der med stor Interesse fulgte fru Helga Skrumsagers Foredrag om Livingstone". - I 1905 blev hun gift igen, nu med en dansk statsborger, og flyttede fra egnen. Skrave Lokalarkiv.

Hvordan det nu gik for sig den 13. februar 1902 på Meyers kontor, fortalte bl.a. Flensborg Avis, og historien blev viderebragt i en del danske aviser, der formodentlig har fundet sagen barok¹¹⁰:

En Udvisning.

Sidste Efteraar blev Fru Helga Skrumsager paa Toftlundgaard i Skrave Sogn anmodet om at tage en ung Pige fra Nørrejylland i Huset som Husholdningslev. Da hun ikke vilde udsætte vedkommende for at blive udvist, henvendte hun sig til Amtsforsander Meyer i Skodborg og spurgte, om det kunde nytte, at hun kom. Efter at have gjort Fru Skrumsager en Del Spørgsmaal vedrørende hendes Forhold til sin Svigerfader, J.N.H. Skrumsager i Københoved, gav Amtsforsanderen hende Tilladelse til at tage den unge Pige i Huset.

Ikke des mindre modtog denne, Nielsine Thomsen fra Varde, i Tirsdags en Udvisningsordre. Fru Skrumsager kørte da med hende til Amtsforsanderen og spurgte, hvormed Pigen havde forbrudt sig. - Ja, hun havde ingen Ting gjort. Da Fru Skrumsager ytrede, at hun selv heller ikke var sig nogen Brønde bevidst undtagen den at være sin Svigerfaders Svigerdatter, svarede Amtsforsanderen, at hun havde heller ingen Ting gjort. Om det da var Fædrenes Synder der nedarvedes paa Svigerdøtrene? Herpaa svarede Amtsforsanderen ikke, men ytrede, at Fru Skrumsa-

ger maaske kunde faa Landraaden til at tage Udvisningsordren tilbage; slikt var før hændt for et Par Mænd der i Sognet, de havde kun maattet træde ud af de "politiske Foreninger".

Fru Skrumsager mente imidlertid ikke, at hun kunde gøre Landraaden nogen Indrømmelse, saa Nielsine Thomsen maatte rejse hjem til Varde igen efter denne lille Prøve paa preussisk Gæstfrihed.

I øvrigt fornemmer man en divergens her: Amtsforstander Meyer, der åbenbart har givet tilladelse til, at Helga Skrumsager tog den unge pige i sit brød, og så gendarm Mölck, der godt en måned efter Meyers tilladelse anmelder sagen direkte til landråden, Meyers overordnede.

Når man ville forhindre dansksindede slesvigere i at have danske tjenestefolk, skyldtes det bl.a., at man troede, at man derved kunne chikanere dem til at makke ret; samtidig kunne man måske få danskerne til at gå fallit, når man nu gentagne gange pludseligt fjernede den arbejdskraft, der skulle f.eks. fodre husdyrene og dyrke markerne. Når Kloppenborg-Skrumsager og andre herefter i avisen søgte folk, blev det typisk i annoncerne krævet, at ansøgerne var preussiske borgere¹¹.

Det er meget sjældent i stillingsannoncerne i datidens aviser at se angivelser af lønniveau. Et enkelt tilfælde findes dog i Hejmdal den 15. februar 1901 "en solid Brødkusk" tilbydes 350-400 mark som årsløn. Den 29. august 1903 nævnes i en annonce lønnen 120-210 mark for karle og drenge. Den 7. januar 1903 søgtes til Kloppenborg-Skrumsagers Bejstrupgaard i Københoved en "Fodringsmester, som vil paatage sig Pasningen af en Besætning paa 40-50 Køer og 60 Stk. Ungkvæg" - normalt blev stillingen angivet i overskriften, men her angav den fede overskrift lønnen: "1200 Mk aarlig Løn". Hans Diderik Kloppenborg-Skrumsager skulle man ikke få skovlen under, og han var i al fald ikke ved at gå fallit på trods af mange udviste tjenestefolk fra hans gård...

1200 Mk. aarlig Løn
kan en Fodringsmester, som vil paatage sig Pasningen af en Besætning paa 40-50 Køer og 60 Stk. Ungkvæg, faa hos mig fra 1. Maj af.
Til samme Tid søger jeg en helst
ældre Mand,
der vil passe Svin og Kalve. (Preussiske Borgere).
H. D. Kloppenborg Skrumsager,
Bejstrupgaard pr. Rødding.

H.D. Kloppenborg-Skrumsagers skolesag¹²

Samtidig med, at H.D. Kloppenborg-Skrumsager var anklaget i bryllupssagen, havde han også en sag kørende p.g.a. sin søn Sigurds skoleforsømmelser. Den var formodentlig i starten kun i begrænset omfang rettet mod Kloppenborg-Skrumsager personligt, men havde sit grundlag i et generelt ønske om at overvåge og kontrollere børnenes skoleundervisning - og i den ressourcestærke Kloppenborg-Skrumsagers modsvar herpå. Samtidig var lærer Andersen i Københoved en del af sagen - måske kan man se Kloppenborg-Skrumsagers handlinger som udtryk for mistillid til lærer Andersen og hans evner.

Engang i sensommeren 1901 ansatte H.D. Kloppenborg-Skrumsager Else Mathiesen, der var læreruddannet fra seminariet i Augustenborg og tidligere havde været ansat i landsdelens skolevæsen. Da hun imidlertid "i tjenestens interesse" skulle forflyttes til Husum - d.v.s. til et sted, hvor hun ikke kunne gøre skade med sit danske sindelag - havde hun sagt op. Frk. Mathiesen skulle nu på Bejstrupgaard hjemmeundervise Sigurd Kloppenborg-Skrumsager, der var blevet skolepligtig. Herefter holdt faren Sigurd hjemme fra lærer Andersens undervisning i Københoved Skole. Dette havde han angiveligt meddelt myndighederne.

Bejstrupgaard, som H.D. Kloppenborg-Skrumsager havde arvet fra sin morfar, H.D. Kloppenborg (1802-82), og hvor nu frk. Mathiesen skulle undervise den 7-årige Sigurd Skrumsager - hvis hun ellers kunne få lov. Skrave Lokalkiv.

Dette blev indledningen til en langvarig og for Kloppenborg-Skrumsager også ret bekostelig sag. Og med en slutning, der viser detaljernes betydning i retsvæsnets.

Sagen begyndte med, at den lokale skoleinspektør (altså den person, der skulle kontrollere skolerne i distrikt Skodborg), pastor Weiland i Skodborg, den 12. september 1901 skrev til kredsskoleinspektøren i Haderslev, at frk. Mathiesen havde meldt sig hos ham som huslærer for ”den bekendte” Skrumsager. Weiland fandt sagen betænkelig, bl.a. fordi der var avisforlydender om, at frk. Mathiesen tidligere havde agiteret, og under alle omstændigheder var hun dansksindet. Weiland havde givet hende en foreløbig tilladelse til at undervise, men ville nu gerne overlade den endelige afgørelse til kredsskoleinspektionen.

Johannes Weiland var præst i Skodborg fra 1874 til han som 71-årig fratrådte i 1904. Han var stærk tysksindet og er citeret for ”Intet taaler vor Befolkning mindre end Bevægelsens Frihed, den faste Haands Politik er den eneste rigtige Politik. Indtil den sidste i Ordets mest forvovne Betydning blev sat i Scene her i Landet er der udvist 20-30 Personer af Sognet”. - Hans senere efterfølger, pastor Nielsen, havde i øvrigt ikke meget godt at sige om Weiland; hverken som person, borger i byen eller teolog.¹¹³

Imidlertid var kredsskoleinspektøren i Haderslev, Schlichting, på ferie; men brevet kom landråd Becherer for øje, og han forsynede det med et notat om, at han fandt det meget interessant at høre, hvilken beslutning kredsskoleinspektøren kom frem til.

Tilbage fra ferien svarede kredsskoleinspektøren, at han indtil nu principielt ikke havde tilladt dansksindede at lade deres børn blive undervist af huslærere, og at han heller ikke ville give gårdejer Skrumsager tilladelse dertil. Skoledrengen skulle straks tilbage til den lokale skole. Dette svar videregav Weiland straks til Kloppenborg-Skrumsager.

Og han tog nu straks en tur til Haderslev for at få en personlig samtale med Schlichting. Mødet er beskrevet både set ud fra Kloppenborg-Skrumsagers synsvinkel i en længere artikel i Hejmdal den 8. oktober 1901 og fra Schlichtings synsvinkel i et udkast til en pressemeddelelse af 30. oktober til Schleswig-Holsteinische Volksblatt, som findes i kredsskoleinspektionens arkiv.

Mødet er tilsyneladende foregået i god ro og orden: Kloppenborg-Skrumsager forelagde sagen, og Schlichting gav afslag på brug af private lærere: Skolen i Københoved var bedre nu, end den længe havde været. - Kloppenborg-Skrumsager erklærede så, at han ville sende sin dreng til nogle slægtninge nord for grænsen, så han kunne blive undervist der, og han mente at have et juridisk grundlag for sin ret til at bestemme, hvor hans søn skulle opholde sig.

Da Kloppenborg-Skrumsager så var kommet hjem igen, skrev han til Weiland og meddelte ham, at han havde fundet det bedst at udmelde sin søn af kommuneskolen og lade ham gå i skole nord for grænsen. Det havde han også meddelt lærer Andersen.

Herefter rejste Sigurd Skrumsager de få km over grænsen til Skibelund Efterskole, på hvis elevliste for vinteren 1901-02 han findes uden for nummer ligesom i øvrigt to andre drenge. For disse tre er der i listen ikke nogen angivelse af alder. Resten af eleverne har numre og angives typisk at være 14-15 år gamle¹¹⁴.

Dette kunne kredsskoleinspektør Schlichting ikke acceptere; så med landrådets indforståelse bad han Weiland om, efter en advarsel til Kloppenborg-Skrumsager, at igangsætte en *skoleforsømmelsesstraffesags-procedure*. Begyndende med, at lærer Andersen allerede otte dage efter advarslen skulle aflevere en speciel skoleforsømmelsesliste for Sigurd Skrumsager, sådan at amtsforstanderen hurtigst kunne sende sit bødeforlæg. - I øvrigt bad kredsskoleinspektøren om at få oplyst, om frk. Matthiesen stadig opholdt sig i Københoved, og om hun stadig udøvede en eller anden lærervirksomhed.

Et par dage senere havde lærer Andersen undersøgt sagen om frk. Matthiesen, og han kunne svare kredsskoleinspektøren, at hun nu var selskabsdame for fru Kloppenborg-Skrumsager og ikke længere underviste. I øvrigt skulle hun til 1. november på højskole i Askov.

Den 17. oktober rapporterede Weiland til kredsskoleinspektøren, at Sigurds forsømmelsesliste netop var blevet sendt til amtsforstanderen.

Iflg. Meyers liste med tildelte bødestraffe for 1901/02 nr. 38¹¹⁵ fik Kloppenborg-Skrumsager den 31. oktober 1901 en bøde på 15 mark + 40 pfennig i gebyr evt. alterneret med to dages hæfte, fordi han havde holdt sin søn, Sigurd, hjemme fra skolen i september måned uden undskyldning. – Allerede den 21. oktober havde Meyer skrevet til landråden i Haderslev om forsømmelsen (j.nr. 8466). Så straffen fulgte altså efter en kontakt til landråden, der vel så har ”rådgivet” om straffen. Kloppenborg-Skrumsager betalte ikke bøden, og den 2. november skrev Meyer derom til amtsadvokaten i Rødding.

Den 13. november 1901 fik Kloppenborg-Skrumsager igen en bøde p.g.a. Sigurds manglende skolegang i oktober. Nu var bøden på 30 mark + gebyr eller fire dages hæfte. Også denne gang havde Meyer korresponderet med landråden forud for strafildelingen¹¹⁶. Heller ikke denne bøde blev betalt, og den 14. november skrev Meyer derom til Rødding.

En af amtsforstanderens funktioner var at være ”Ortspolizei” altså lokalpolitimyndighed, og som sådan kunne han tildele bøder for diverse forseelser. Hvis forbryderen ikke kunne betale, kunne bødestrafen forvandles til fængsel - tilsyneladende efter satsen: 1 - 5 mark gav 1 dag i spjældet, 6 - 15 mark 2 dage, 30 mark 5 dage, 50 - 60 mark en uge o.s.v. Der har formentlig været en overgrænse for de straffe, som amtsforstanderen selv kunne tildele.

Ligesom Meyer havde et register for udvisninger, havde han også et register for lokalt tildelte straffe. I perioden fra primo april 1901 til ultimo marts 1902 er der 70 straffe på listen. Det er formentlig kun ganske få af dem, der har haft en politisk baggrund: Nogle skal have en bøde, fordi de er kommet for sent til en obligatorisk brandøvelse, mange bliver straffet p.g.a. færdselsforseelser - specielt at de har kørt uden lys i lygtetændingstiden; men der er også nogle stykker, der straffes p.g.a. deres børns skoleforsømmelser - som vel i de fleste tilfælde i mindre grad har skyldtes politiske forhold end almindelig forsømmelighed eller måske brug af børnene som arbejdskraft.

Herunder ses nr. 38, indførelsen af gårdejer Kloppenborg-Skrumsagers første bøde i skolesagen, udstedt den 31. oktober 1901 med henvisning til skoleloven af 24. august 1814: 15 mark eller to dage i fængsel. Sagen er den 2. november 1901 sendt til amtsadvokaten i Rødding. Der er en henvisning til nr. 47 (indførelsen vedr. bøden for skoleforsømmelse i oktober). Der er et gebyr på 40 pfennig, der ikke er betalt. I sidste rubrik forseelsen: Sigurd Skrumsager har i september måned uden undskyldning ikke været i skole i København. Arkivet for Amtsbezirk Schottburg i Rigsarkivet.

38	<i>Kloppenborg-Skrumsager</i>	<i>Sigurd</i>	<i>København</i>	<i>31. 10. 01</i>	<i>24. 8. 1814</i>	<i>15 Mk</i> <i>40 Pfennig</i> <i>2 Tage Haft</i>
	<i>2. 11. 01.</i>	<i>Rødding</i>	<i>Sigurd Skrumsager</i>	<i>40 Pfennig</i>	<i>Sigurd Skrumsager</i>	<i>40 Pfennig</i>

Den 21. november 1901 kom sagen for nævningeretten i Rødding. Her blev Kloppenborg-Skrumsagers juridiske argumentation underkendt. Hejmdal skrev herom den 23. november 1901 bl.a.:

Efter en længere Raadslagning forkyndtes Dommen, der lød paa 50 Mark i Bøde. Kammerrettens Dom af 1885, som hidtil havde været gældende med Hensyn til Skolepligten i Nordslesvig, kræve-	de mindst den samme Undervisning som i Almueskolen i Preussen. Det stod fast, at Undervisningen i Skibelund var en anden og ikke svarede til den preussiske Skole. Skolelovens Bestemmelser	var af offentligretlig Natur og berøres ikke af den borgerlige Lovbog, der kun indeholdt privatretlige Bestemmelser. Denne Sag er straks bleven indanket for Landsretten i Flensborg.
---	---	---

I mellemtiden havde landråden åbenbart været i kontakt med regeringspræsidenten i Slesvig; for herfra fik han i begyndelsen af december en henvendelse om sagen, hvilket udløste, at Meyer skulle udfærdige en rapport, der så straks efter modtagelsen blev videresendt til regeringspræsidenten¹¹⁷.

Heller ikke i november 1901 kom Sigurd i Københoved Skole. Derfor sendte Meyer den 6. december 1901 et bødeforlæg på 60 mark + gebyr alternativt en uges hæfte. Tilsyneladende blev heller ikke denne betalt, og Meyer skrev til Rødding derom den 12. december 1901.

Den 6. januar kom Kloppenborg-Skrumsagers ankede sag for landsretten i Flensborg, og - som beskrevet i Heimdal dagen efter:

Forsvareren, Justitsraad Ebsen androg paa Frifindelse. Han henviste til en Forskrift i den tyske borgerlige Lovbog, hvorefter en Fader har Ret til at bestemme sit Barns Opholdssted.	Statsadvokaten androg paa at forkaste Indankningen, da Nævningere Rettens Dom var rigtig. Retten forkastede Indankningen, idet den godkendte Nævningerrettens Anskuelse. Det kunde nok	under visse Omstændigheder tillades en Mand at lade sine Børn opdrage i Udlandet, men kun ikke her oppe i Grænselandet, hvor det maatte formodes, at Opdragelsen vilde ske i dansk national Aand.
---	---	---

Sigurds fortsatte skoleforsømmelse i december udløste den 31. december en bøde igen på 60 mark + gebyr alternativt en uges fængsel. Heller ikke nu betalte Kloppenborg-Skrumsager. Og heller ikke i januar kom Sigurd i skole i Københoved, og den 6. februar havde Meyer selvfølgelig sendt et bødeforlæg på de sædvanlige 60 mark + gebyr og dagen efter skrevet til Rødding om sagen.

Sidste gang Kloppenborg-Skrumsagers skolesag optræder i Meyers strafliste er den 11. marts 1902, hvor han forsøger at tildele den sædvanlige bøde på 60 mark for Sigurds manglende skolegang i februar måned. Sagen ser dog ud til at ende med, at Meyer oversender den til amtsadvokaten, fordi der skal fastsættes en højere straf, måske på 120 mark, hvilket muligvis har overskredet Meyers bemyndigelse.

Imidlertid havde Kloppenborg-Skrumsager igen anket sagen - nu til Kammerretten i Berlin, der i begyndelsen april 1902 afsagde dom. Også her blev Kloppenborg-Skrumsagers argumentation underkendt. Som refereret i Heimdal den 11. april 1902:

At Undervisningen i den paagældende danske Skole ikke havde samme Værd som Undervisningen i den preussiske Skole, havde Skolens Tilsynsmyndigheder antaget med Rette. Det var ogsaa fastslaaet, at den Anklagede var strafskyldig,	og at den Anklagedes strafbare Handling maatte udledes af den slesvig-holstenske Skoleordning og Forordningen om Folkeskolens Maal af 1872. Den Anklagede maatte dømmes, da det havde været ham bekendt, at Maalet for	hans Barns Opdragelse til en nyttig preussisk Undersaat ikke kunde naaes i den danske Skole... og da der...i, at Barnet blev borte fra Skolen, maatte findes en Skoleforsømmelse.
--	--	---

Sagen er ikke i arkiverne fulgt videre i detaljer, men den har fortsat rumsteret i systemet - også på regeringsniveau i Slesvig¹¹⁸.

Men den havde faktisk yderligere en lille sløjfe, der først blev afsluttet ved landsretten i Flensborg den 9. februar 1903 - ud fra referatet i Heimdal den 10. februar 1903 kan fortælles:

Da Kloppenborg-Skrumsager havde modtaget den endelige afgørelse fra Kammerretten i Berlin i april året forud, havde han sat sin søn i skole i Københoved [dette har vel i praksis været omkring 1. maj]. Men der var jo alle bødeforlæggene fra oktober og frem til og med	april 1902 - altså for den tid, da retssagen mod Kloppenborg-Skrumsager endnu ikke var afsluttet. Iflg. referatet var han af nævningere retten i Rødding blevet frikendt for at betale disse bøder, da "han kun én Gang var bleven opfordret til at	<i>sende sin Søn i Skole."</i> Amtsadvokaten havde så anket denne dom, og ved landsretten mente Statsadvokaten, at "den Anklagede maatte straffes paa ny. Det første Straffemandat og Dommene i første og anden Instans maatte være ham Anledning nok til at sige
---	--	--

<p><i>sig selv, at han, naar han vedblivende sendte sin Søn hinsides Grænsen, eventuelt kom i Konflikt med Lovene</i>". En ny Opfordring var derfor efter Talerens Mening ikke nødvendig. Han androg paa en Bøde af seks Gange 60 Mark eller 36 Dages Arrest.</p> <p>Kloppenborg-Skrumsager ytrede, at han havde indtaget det Stand-</p>	<p>punkt, at han ikke var forpligtet til at sende sin Søn i Skole paa denne Side af Grænsen, før han havde modtaget den endelige Afgørelse, den berlinske Kammerrets Dom; derefter havde han ogsaa sendt sin Søn i Skole i Københoved. For øvrigt vilde han pege hen paa, at Landsretten tidligere havde udtalt, at der udkrævedes en ny Opfordring til hver ny Strafforfølgelse, og</p>	<p>han var kun een Gang bleven opfordret til at sende sin Søn i Skole.</p> <p>Dommen lød paa Frifindelse, og alle Omkostninger paalagdes Statskassen. Retten kunde helt og holdent slutte sig til Nævningerettens Dom, der var overensstemmende med det Standpunkt, som Landsretten og Kammerretten i Berlin tidligere havde indtaget."</p>
--	--	---

Så Kloppenborg-Skrumsager førte sag om Sigurds skolegang i næsten to år. Til amtsretten i Rødding nåede der at komme hele 7 indgangsskrivelser¹¹⁹. Han kom til at betale den idømte bøde, men slap for at betale de administrativt tildelte - bortset fra den første på 15 Mk. Og sagen var blevet trukket så meget i langdrag, at det var begrænset hvor meget undervisning, den lille Sigurd kunne nå at få fra lærer Andersen, der blev skiftet ud til efteråret 1902.

Den lille finte med, at Kloppenborg-Skrumsager ikke var blevet pålagt at sende sin søn i preussisk skole hver eneste gang, han havde fået en bøde, og at han derfor kunne blive frikendt for at betale bøderne, siger noget om det preussiske retsvæsen i forhold til det politiske system.

Hvor meget Kloppenborg-Skrumsager har betalt i retsgebyrer i Rødding, Flensborg og i Berlin og som honorar til sin forsvarer, vides ikke; men det må have været ret bekosteligt.

Maj 1903.

—	—	11,53	9,05	—
—	—	—	1,18	—
5,44	6,15	10,18	3,30	—
6,04	7,18	11,20	3,56	5,12
6,35	8,30	12,36	4,39	6,02
—	8,47	12,53	4,56	7,00
7,18	9,40	1,11	6,15	7,16
7,29	9,51	1,22	6,26	7,42
7,36	9,59	1,28	6,32	7,53
7,50	10,13	1,42	6,46	7,59
—	—	—	—	8,13

5,36	8,36	—	1,20	5,17
8,55	11,14	—	4,00	8,24
9,59	11,59	2,13	4,47	9,34
9,14	—	1,25	—	7,36
9,42	12,15	2,58	5,20	10,08
11,18	—	3,49	6,04	10,56
11,28	1,11	4,03	6,15	11,08
11,39	1,22	4,14	6,26	11,19
11,45	1,28	4,22	6,32	11,25
11,59	1,42	4,36	6,46	11,39

Maj 1903.

Haderslev.

3	10,30	2,32	4,31	6,45	10,12
2	10,40	2,40	4,39	6,55	10,20
7	10,56	2,52	4,52	7,09	10,32
5	11,04	3,00	4,59	7,17	10,39
—	—	—	—	—	—
2	11,11	3,07	5,06	7,24	10,46
7	11,16	3,12	5,11	7,29	10,51
4	11,24	3,19	5,19	7,38	10,59
9	11,30	3,24	5,24	7,44	11,04
2	11,33	3,27	5,27	7,47	11,07
0	11,42	3,35	5,35	7,56	11,15
1	11,45	3,37	—	7,57	—
—	—	—	—	—	—

Politisk-, Nyheds-

nr. 126.

Balgmøde i Skodborg.

Dansksindede Mænd og Kvinder indbydes herved til et offentligt Balgmøde, som afholdes i et Telt ved Bertramsens Gæstgivergaard i Skodborg Torsdag den 4. Juni, Efterm. Kl. 4. Landdagsmændene H. P. Hanssen, Aabenraa, og Julius Nielsen, Vejens, har lovet at tale.

Johan Lund, H. Blom,
N. Østergaard, J. P. Caspersen,
Søren F. Hansen, Peter Schøning,
Skodborg.

Andreas Dahl, Chr. Lund,
Skudstrup.

Ole Aarup, Peter Rostgaard Andersen,
Chr. Lund, Markus Schmidt,
Københoved.

H. Hansen Høbe, P. J. H. Schmidt,
Jens H. Friis,
Grønnebak.

Chr. Danielsen, J. Jacobsen,
Langetved.

Balgmøde i Nustrup.

Torsdagen den 4. Juni, Eftermiddag Kl. 3, afholdes Balgmøde i A. Hanssens Sal i Nustrup. Vor Rigsdagsmand, Hr. Redaktør Jes-

Balget.

Hvor fejlagtigt i visse Syn er, som „Hamb. Nachri- flesvigste Meddelelser har paa de Forhold og den Balgbevæge- Sted fra dansk Side, vil frem- Artikkel, der findes i Bladets for i Søndags:

„En saa stærkt og livlig den, der herfter i Anledning ende Rigsdagsvalg har Nordflesvig endnu aldrig skriver til os derom:

„Førerne og Agitator Højtryk, med voldsom Sv- Maade, der har noget ne- den midt i April (!) jage det andet. Næsten de- Gange om Ugen, afhol- undertiden endog to om- tilværende Rigsdagsm- sen, Flensborg, holder „Sessen har efter

I 1903 skulle der være valg til den preussiske landdag i Berlin. Aviserne - også de danske som her Dannevirke den 3. juni 1903 - var fyldte af annoncer for valgmøder, kommentarer og referater fra møderne. - Teksten i annoncen for valgmødet i Skodborg lød:

”Dansksindede Mænd og Kvinder indbydes herved til et offentligt Valgmøde, som afholdes i et Telt ved Bertramsens Gæstgivergaard i Skodborg Torsdag den 4. Juni, Efterm. Kl. 4. Landdagsmændene H.P. Hanssen, Aabenraa, og Julius Nielsen, Vejens, har lovet at tale.”

Annoncen var underskrevet af bl.a. Johan Lund, Peter Schøning, Andreas Dahl, Chr. Lund (Skudstrup), Ole Aarup, Peter Rostgaard Andersen, Chr. Lund (Københoved) og Markus Schmidt. - I det side-lange referat på dagen efter mødes sås, at herudover havde P.M. Schmidt, Kloppenborg-Skrumsager, Thade Petersen talt. - Alle personer nævnt tidligere i artiklen.

- Der havde været over 250 til stede - foruden to gendarmere, som skulle overvåge mødet. Desuden havde mødet været meget tæt på at blive aflyst af sikkerhedsmæssige grunde.

Afslutning

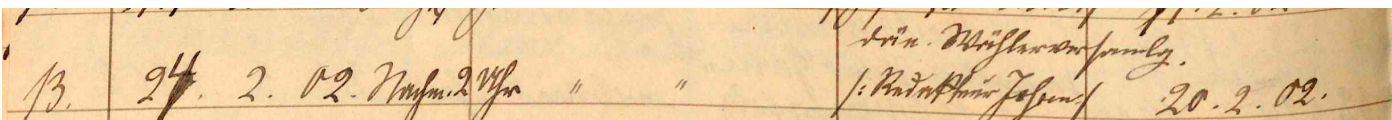
Virkede så overvågningen, registreringen og alle sanktionererne? – Fortjente preussiske embedsmænd som overpræsident Wilmowski, landråd Becherer, amtsforstander Meyer og bereden gendarm Mölck resultatløst for at have reduceret danskheden i Slesvig? ”Få sat skik på Københoved”, som Mölck skulle have udtrykt det.

- Det er et ”rigtigt godt” spørgsmål. For der er ingen tvivl om, at længere sydpå, specielt hvor flertallet ikke var klart dansksindet, dá var situationen vanskelig. Og måske kunne det under alle omstændigheder med den stemning, der var under opbygning, og de aktioner, der blev overvejet op mod udbruddet af første verdenskrig, have været vanskeligt fortsat at holde den danske skanse¹²⁰.

Men inden for den tidsramme og på den egn, som vi har beskæftiget os med her, kan det siges helt klart, at sanktionererne ikke virkede efter hensigten; tværtimod:

I 1902 og 1903 blev der holdt valgmøder i Skodborg, og ud fra avisreferaterne at dømme, havde udvisningerne og de forskellige andre anti-danske kampagner ikke givet anledning til nogen form for krise eller nedbrud.

I 1902 skulle der efter rigsdagsmand Gustav Johannsens død findes en ny mand til den tyske rigsdag. Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis, var opstillet, og det var ham, der skulle være hovedtaler ved mødet i Skodborg den 24. februar 1902.

I Meyers protokol med mødeanmeldelser ses som nr. 13 i 1902: Den 24. februar 1902 kl. 2 om eftermiddagen, dansk vælgermøde, redaktør Jessen. Anmeldt den 20. februar 1902. Arkivet for Amtsbezirk Schottburg i Rigsarkivet.

Og det blev stort (Flensborg Avis den 26. februar 1902):

Mage til Memeskemyldr, som der var ved det danske Valgmøde, der i Mandags Eftermiddags afholdtes i Skodborg, er sjældent set. Gæstgiver Bertramsen's Sal kan ikke rumme meget over halvandet Hundrede Mennesker, og strengt taget maa der efter Politiets Regler ikke være saa mange. En Del maatte gaa ud, et Sideværelse var saa fuldt, at der heller ikke kunde komme flere derind, men saa stod Folk paa Trappegangen og op ad Trappen. Alligevel maatte mange blive nedenunder, og det blev derfor af-

gjort, at Mødet skulle deles i to Afdelinger. Redaktør Jessen vilde saa holde to forskellige Foredrag. Efter det første maatte alle Mænd forlade Salen, og de, der var nedenunder,

komme op til det andet Foredrag. Hele denne Ordning blev udmærket gennemført.

Senere var der fællesspisning, og selv om en del var taget bort på dette tidspunkt, måtte også spisningen foretages i to omgange.

Ud over Jens Jessen holdt mange af de lokale også små taler, der blev afsluttet med skåler.

Kloppenborg-Skrumsager sagde bl.a.:
"Men vi har grund til at takke Tyskerne, de har givet os Klarhed over vort Standpunkt."

Jens Jessen efter spisningen:

Paa alle vore Møder myldrer det frem af unge Mænd. Men vi er glade, at de gamle heller ikke svigter. Her ved min Side er der en Mand, Aftægtsmand Hans Blom af Skodborg, som

har været med og stemt dansk ved alle Valg siden 1846 ... Han kan sidde her med en Følelse af Stolthed. Det har ikke været forgæ-

ves, at han og de andre gode Mænd har gaaet hen og stemt dansk i de mange Aar. Her har vi Beviset. I 1846 kunde de ikke have

samlet et saadant dansk Møde her i Skodborg, som vi har i Dag.

Herunder: spisesalen i Bertramsens gæstgiveri (Østerkroen)

Undervejs blev også sunget en del sange; den første var *"Moders Navn er en himmelsk Lyd"*, forfattet af Grundtvig i 1837 som en reaktion på, at censuren af ham var blevet ophævet. Den var trykt som nr. 2 i Den blaa Sangbog. I 1902 var der vist ikke direkte forbud mod at synge den; men den var ikke velset af de tyske myndigheder p.g.a. linjerne i sidste vers: *"Modersmaal er vort Hjertesprog, / kun løs er al fremmed Tale"*.

Til højre udsnit af postkort i Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig:

Redaktør Jessen (1854 - 1906), Flensborg, var 1903 - 1906 nordslesvigernes repræsentant i den tyske rigsdag i Berlin.

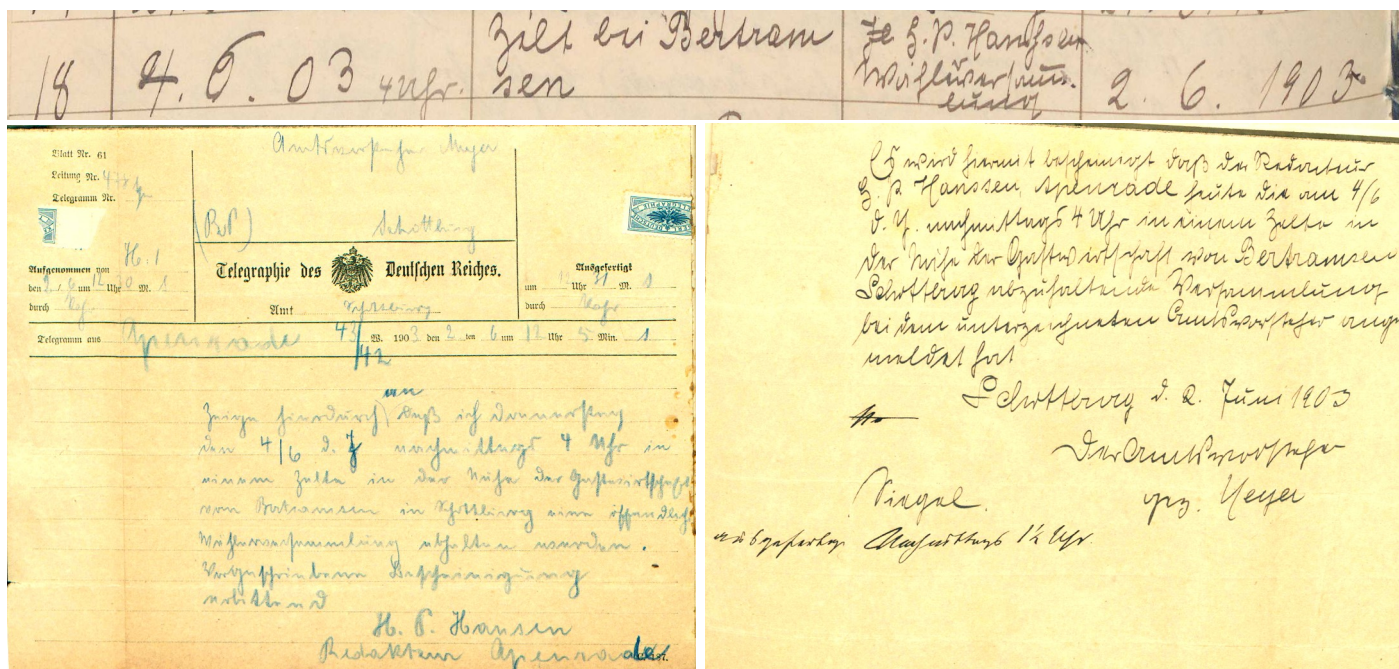
Redaktør H.P. Hanssen Nørremølle (1862 - 1936), Aabenraa var nordslesvigsk medlem af den preussiske landdag i Berlin 1896 - 1908 og af rigsdagen 1906 - 1919.

Korn- smør- og tømmerhandler Julius Nielsen (1848 - 1920), Vojens/Haderslev, repræsenterede de dansksindede i Haderslevkredsens i landdagen 1902 - 1908). Julius Nielsen havde i øvrigt kontrakt på at aftage smør fra Skodborg Andelsmejeri.

Alle tre deltog i valgmøder i Skodborg i 1902 og 1903.

I 1903 skulle der være valg til den preussiske landdag i Berlin, og i den anledning var der den 4. juni 1903 valgmode i Skodborg. Landdagsmand og redaktør for Hejmdal, H.P. Hanssen, var hovedtaler, anden taler var landdagsmand købmand Julius Nielsen. Også mødet i 1903 skulle holdes hos gæstgiver Bertramsen; men efter erfaringerne med tilstrømningen i 1902 skulle det ikke holdes i selve kroen, men i et telt, som var blevet opstillet i gården.

Øverst: Meyers registrering den 2. juni 1902 i sin mødeanmeldelsesprotokol af vælgermødet, der skulle foregå i et telt ved Bertramsen den 4. juni 1903. Arkivet for Amtsbezirk Schottburg i Rigsarkivet, Aabenraa.

Til venstre: Telegram fra redaktør H.P. Hanssen til amtsforstander Meyer fra ca. 12.30 den 2. juni 1903 (i oversættelse): "Anmelder hermed, at jeg torsdag den 4. juni d. å. kl. 4 om eftermiddagen afholder et offentligt vælgermøde i et telt i nærheden af Bertramsens gæstgiveri. Den foreskrevne kvittering udbedes. H.P. Hansen..."

Til højre: Bag på telegrammets har Meyer meget omhyggeligt anført det svar, som har været telegraferet til H.P. Hanssen: "Det bekræftes, at redaktør H.P. Hanssen i dag til undertegnede amtsforstander har anmeldt mødet, som skal afholdes den 4. juni d. å. i et telt i nærheden af Bertramsens gæstgiveri. Skodborg den 2. Juni 1903, Amtsfors. Meyer."

Med tilføjelsen: "Udstedt kl. 1½ eftermiddag". - Det har været Meyer meget om at gøre, at dokumentationen har været helt i orden; mødet kunne give ballade - enten på det ene sted eller på det andet. - I øvrigt endte mødet iflg. referat i Dannevirke den 5. juni 1903 med at blive overvåget af hele to gendarmere og med over 250 mødedeltagere.

Amtsfors. Meyer, der i øvrigt ikke ser ud til at have lagt mange forhindringer i vejen for danske møder, havde imidlertid en halvanden times tid inden mødets start forbudt at samles i teltet, da han påstod, det var brandfarligt (Hejmdal 5. juni 1903¹²¹); H.P. Hanssen klagede pr. telegram til Landråden; men i mellemtiden havde man fundet ud af at flytte teltet til et mere sikkert sted:

Teltets Ejere mente, at Flytningen vilde tage mindst 3 Timer, og inden 1 Time skulde Mødet være aabnet, ellers var Anmeldelsen	ulovlig. Men mange kraftige Hænder tog fat ... Mødet kunne begynde. Det hele var foregaaet under stor Munterhed og havde skabt en	ypperlig Stemning. Der var ved den Tid mødt rigelig halvtredje Hundrede Mennesker.
--	---	--

Efter H.P. Hanssens foredrag var der også her en lang række indlæg fra lokale beboere. Gårdejer Peter Schmidt fra Københoved berørte her bryllupssagen:

... Men saa kom det bekendte Bryllup. Der skete noget: Der blev sunget Brat af Slaget rammet. Det slog	ned i Byen, men som et Tordenvejr ved Siden af at gøre Skade og saa renser Luften, og giver Regn,	saaledes har det ogsaa gjort Gavn hos os.
--	---	---

Kloppenborg-Skrumsager:

For en Sned Aar siden var det kun gamle Mænd, der mødte til politiske Møder. Nu er der Ungdom	her. Den danske Befolkning her i Skodborg har gaaet meget igennem, men den har klaret sig godt.	Den har slidt et Hold Tyskere op og slider nu godt paa det andet Hold.
---	---	--

Gårdejer Ravn, Jels:

Det lader ikke til, at de tyske Nybyggere ret kan taale Luften her.	Jeg vil ikke ønske dem noget ondt, men noget rigtig godt: at de alle	maa komme levende tilbage til deres Hjem igen.
---	--	--

Chr. Lund, Københoved:

Vi maatte flytte her ud i Engen, fordi der sagdes at være Fare for	Brand. Jeg tror, at der netop ved denne Flytning er voldt Varme.
--	--

Udtalelsen om, at man havde slidt det første hold tyskere op, og nu var i gang med andet hold, refererede til de tyske landmænd, som ”*Ansiedlungsverein fürs westliche Nordschleswig*”, oprettet af tyske embedsmænd på røddingegnen i 1891, havde fået til at flytte til egnen. Det var lykkedes at få så mange som 200 tyske familier til at flytte ind på tidligere danskejede ejendomme. Efter 10 års virksomhed måtte foreningen dog indstille aktiviteterne, da dens ledere blev tiltalt for uregelmæssigheder i deres embedsførelse. I mange tilfælde havde foreningen i sin markedsføring ”oversolgt” de nordslesvigske ejendomme – mange af tilflytterne havde forventet at ankomme til veldrevne brug, men mødte nedslidte rønner, en del af dem mistede undervejs deres formue, og gårdene blev solgt til dansksindede.¹²²

Da købmand Julius Nielsen, Vojens, i 1908 ikke ønskede at modtage genvalg til sin post i den preussiske landdag, kom gårdejer H.D. Kloppenborg-Skrumsager til – og herefter kunne man i Berlin høre tysk talt med Københoved-accent.¹²³

Gottfried Horstmann var 1908-13 (tysk) præst i Skrave. Han udgav i 1925 ”*Erinnerungen aus verlorenem Land*”, og heri fandtes et kapitel, hvor han beskrev sin tid i Skrave: Københoved var efter hans mening ”*den landsby, som måske, når alt kommer til alt, i social, kulturel, moralsk og religiøs henseende står højest blandt alle landsbyer på jordkloden*” - over de følgende mange sider fortalte han, hvorfor det forholdt sig på denne måde.¹²⁴ - Der var intet, der tydede på, at Københoved var ved at gå i opløsning på grund af den førte tyske politik.

Pastor Horstmann vendte som 84-årig tilbage til Skrave Kirke den 4. søndag i advent 1965. Her ses han på prædikestolen.

Det var dette samfund, der i den grad havde integreret bødker Biermann, indvandret fra Hannover, så at han ved købmand Wraas bryllup den 20. september 1901 havde sunget med på ”*Brat af Slaget rammet*”, og han havde været klar over annoteringen af forbudte sange i Den blaa Sangbog, så at han kunne gøre sine danske naboer i selskabet opmærksom derpå. I øvrigt var han medlem af den danske vælgerforening og deltog med sin hustru i grundlovsmøder i Skibelund Krat.¹²⁵

I efteråret 1912 døde amtsforstander Meyer i Skodborg. Som nævnt var det – i princippet – et ulønnet æres-

hverv at være amtsforstander; men landråd Dryander i Haderslev måtte nu meddele overpræsidenten i Slesvig, at der ikke kunne skaffes en efterfølger for Meyer. Der var simpelthen ikke i Skodborg, København eller Langetved nogen tysksindet person, som ønskede og evnede at påtage sig posten. Derfor gik Skodborgembedet til den kommissariske (d.v.s. ansatte og lønnede) amtsforstander i Rødding.¹²⁶

Af stemmeprocenterne ved valgene før og efter Köller-perioden fremgår, at godt nok sank den danske procentdel af stemmerne i Skodborg og Skrave her, men at den også meget hurtigt rettede sig igen. Selv om stemningen ved valgmodet i Skodborg i 1902 iflg. avisartiklen var høj, var 1902 faktisk et lavpunkt m.h.t. dansk stemmeprocent; men herefter voksede procentdelen af danske stemmer igen. I tabellen herunder ses stemmetal og stemmeprocenter. I 1912 kan stemmeprocenterne ikke udregnes. For fuldstændighedens skyld skal nævnes, at der også er afgivet enkelte socialdemokratiske stemmer: 1902: Skrave: 1, 1906: Skodborg: 6, 1907: Skodborg: 4, 1912: Skodborg: 3. Når de danske stemmetal ikke er højere, skyldtes det, at en god del af den danske befolkning (måske en tredjedel af den samlede befolkning) ikke var preussiske statsborgere, men danske optanter eller børn af optanter m.v., og disse havde ikke stemmeret. Efter optantkonventionen i 1907 fik et vist antal af de danske optanter tysk statsborgerskab. Når procentdelen af tyske stemmer var lavere i Skrave end i Skodborg, skyldtes det især, at der i Skodborg var flere tyske embedsmænd: i tre skoler, toldsted, amtsforstanderen, gendarmen, fra 1905 en amtsbane. Desuden tyske domænegårde.¹²⁷

	Skodborg			Skrave		
	Danske	Tyske	Passive	Danske	Tyske	Passive
1890	106 - 58,6%	30 - 16,6%	45 - 24,8%	73 - 78,5%	8 - 8,6%	12 - 12,9%
1893	113 - 60,4%	30 - 16%	44 - 23,6%	82 - 78,8%	5 - 4,8%	17 - 16,4%
1898	115 - 56,4%	54 - 26,5%	35 - 17,2%	77 - 70,0%	14 - 12,7%	19 - 17,3%
1902	129 - 56,1%	67 - 29,1%	34 - 14,8%	84 - 70,0%	14 - 11,7%	22 - 18,3%
1906	142 - 58%	59 - 24,1%	44 - 17,9%	96 - 74,4%	16 - 12,4%	17 - 13,2%
1907	152 - 58,7%	57 - 22%	50 - 19,3%	97 - 78,9%	12 - 9,8%	14 - 11,3%
1912	190	47		103	19	

Da det sidste danske årsmøde inden 1. verdenskrig blev afholdt i Haderslev i weekenden den 13. og 14. juni 1914, kunne der noteres fremgang overalt. F.eks. kunne både Skoleforeningen, Sprogforeningen og Vælgerforeningen registrere flere medlemmer og flere aktiviteter end nogen sinde tidligere.

Om søndagen holdt rigsdagsmand H.P. Hanssen for omkring 10.000 gæster en af sine mest berømte taler¹²⁸. Og cigarføringen var høj:

Den nordslesvigske Befolkning har aldrig følt sig tynget af et dansk Aag, den nordslesvigske Befolkning har aldrig sukket under et dansk Voldsregimente, den nordslesvigske Befolkning har aldrig baaret dansk Trældomsmærke. Vore Fædre har tværtimod haft blide Kaar under det milde danske Regimente. Det kunde Preusserne ved deres Ankomst se af vor	Landsdels høje Kultur, dens sunde sociale Forhold, dens betydelige Velstand. Vore Fædre har kunnet glæde sig ved stor personlig Frihed i den danske Tid. Det kan de indvandrede Bureaukrater den Dag i Dag spore i vore ranke Rygge og vore stive Sind, i vor kraftige Vilje og vort høje Mod.
---	--

I talen gennemgik H.P. Hanssen en lang række af årets preussiske angreb på de dansksindede og de mange trusler, som var synlige; men der var ingen grund til at give op:

Statsmagtens Angreb har fremkaldt vore store nationale Foreninger. Hr. v. Köller spærrede de offentlige	Lokaler for os. Svaret fra vor side har været Rejsningen af 50 Forsamlingshuse. Grev Rantzau vilde med
---	--

Nybyggerforeningen rejste en Vold af tyske Kolonister tværs over Nordslesvig. Svaret var Nordslesvigsk Krediforening. ... Saadan har vi Gang efter Gang givet vore Modstandere Svar paa Tiltale, og det agter vi ogsaa at gøre i Fremtiden. Vi har megen Virketrang,

vi har Kræfter nok til vor Raadighed. ... vi har Liv til Sag og Kraft til Kamp. Vi har Virkelyst og Virketrang. Vi har Varme og Begejstring. Vi har Tro paa vor Folkestammes Fremtid.

Det danske årsmøde 13.-14. juni 1914, afholdt i Haderslev. Historisk Arkiv for Haderslev Kommune.

Den ultimative test af, om den preussiske håndtering af de dansksindede havde knækket dem, fandt sted efter Den første Verdenskrig, den 10. februar 1920, hvor bl.a. de, der var født i Nordslesvig og/eller havde boet der fra før 1900, kunne stemme, om landet fortsat skulle høre til Tyskland, eller det skulle indlemmes i Danmark. Om afstemningsreglerne var helt retfærdige kunne - og kan - diskuteres. Ikke desto mindre var resultatet markant¹²⁹:

	Skodborg			Skrave		
	Danske	Tyske	Passive	Danske	Tyske	Passive
1920	1.046 - 81,7%	110 - 8,6%	125 - 9,8%	491 - 88,8%	29 - 5,2%	33 - 6%

Von Köllers forgænger som overpræsident, von Steinmann, der bl.a. havde haft ansvaret for de nye regler om tysk i skolen fra 1889, udtalte ved sin fratræden i januar 1897¹³⁰:

Min bøn er denne: Glem aldrig i en kamp, som jo desværre må føres, at modstanderne er den preussiske stats undersåtter, altså medborgere. Lad mildhed råde ved siden af energien og den målbevidste stræ-

ben. Kæmp uden fornærmelser, krænkelser og hårdhed, thi det må være vor bestræbelse at drage modstanderne over til os, at forsoner dem og gøre dem til gode tyskere.

Én, der måske havde forsøgt at opfylde Steinmanns bøn, var den sidste tyske landråd i Haderslev, von Löw. Han havde virket under hele verdenskrigen og havde administreret på en måde, så at han nærmest blev klappet ud af den danske befolkning¹³¹ - han havde søgt at lette de hårde kår for befolkningen, som det blev sagt,

og hjulpet, hvor han kunne.

Om ham skrev det danske dagblad i Haderslev, Dannevirke, i forbindelse med en længere rosende omtale ved hans fratræden:

Men den største Ære, maa det være for ham at faa det Eftermæle: Han var den dansk-nordslesvigske Nationalitets største Fare, fordi der eksisteret nær den Kraft i de nationale danske Længsler, som der nu med mange tyske Embedsmænd af hans slags i Nordslesvig ikke havde gjort!

Hvis Nicolai Svendsen, der formodentlig har skrevet artiklen i Dannevirke, havde ret i sit ræsonnement, kan man sige, at Wilmowski og co. ikke skulle have haft bonus, fordi deres optræden direkte modarbejdede den preussiske stats hensigt.

Kongeaen og overgangen ved Skodborghus, set sydfra sommeren 2018.

SØNDERJYLLANDS HISTORIE 2 EFTER 1815

Arkivkaber arkiverer - Mozilla Firefox
Efter Bøtger Siv Høstl - Egnetmarker Fugttoner Hjælp

Arkivkaber arkiverer

Log ind

Ny bruger?

SØG OG BESTIL

Søg efter arkivaler

HJÆLP TIL SØG OG BESTIL

Om arkivalerne

Sådan søger du

Sådan bestiller du

Tips til søgning

Ordforklaring

Arkivkaber:
Amtsvorsteher des Amtsbezirk Schottburg

Fra	Til	Officielle navne
1893	1920	Amtsvorsteher des Amtsbezirk Schottburg

Læs mere om arkivkaberne

Era	Til	Arkivserier
1872	1920	Aktfortegnelser
1872	1920	Aktbøger 1-163
1894	1911	Amtsforsandskonferencer
1890	1920	Amtsudvalgsforhandlinger
1906	1911	Bausachen
1906	1911	Budgetsager og forslag
1902	1912	Ernalteme- und Ausgabe-Journal
1900	1900	Erskning von Testamenten seitens der Gemeindevorsteher
1907	1920	Journal
1904	1920	Regnskabsbøger
1902	1912	Regnskabsjournaler
1900	1920	Sager
1901	1915	Sager og arkiverer
1900	1900	Testamentoprettelse
1890	1920	Verhandlungen des Amtsausschusses
1894	1911	Årskonferencer for amtsforstandere i kredsen

Dannevirke.

Politisk-, Nyheds- og Avertissementstidende for Nordflensig

126. | Haderslev, Onsdagen den 3. Juni 1903. | 65. Aarg.

arkiv.dk

Tilbage

Konget

7 resultater | Side 1 af 1

Periode

Fin Til 1920

Type

Billeder

Arkiv

Skodborg Hjemstavsarkiv

Sted

Alle

Generelt

Vis kun med billeder

Vis kun med titelbøger

Vis kun med tryk

Dine valg

< 1920

Billeder

Skodborg Hjemstavsarkiv

	1864 - 1920 Konget	B2204 Billeder Skodborg Hjemstavsarkiv
	1910 Grænsen 1864 - 1920 Kongen ved Friheden	B432 Billeder Skodborg Hjemstavsarkiv
	1864 - 1920 Grænsen 1864 - 1920 grænse ved Skodborghus Kongel	B412 Billeder Skodborg Hjemstavsarkiv
	1864 - 1920 Den tyske toldfygning ved Kongen (Haderslevvej 1)	B397 Billeder Skodborg Hjemstavsarkiv

For dem, der vil vide mere:

Almindelig baggrund:

F.eks. *Sønderjyllands Historie* bd. 2 Efter 1815. Historisk Samfund for Sønderjylland. Aabenraa 2009. Især side 11-232: Hans Schultz Hansen: *Nationalitetskamp og modernisering 1815-1918*.

Sønderjylland A - Å, Aabenraa 2011.

Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogns Historie I. 1905 eller 2012.

Kresten Hansen: *Langetveds Historie. Skrave sogns historie II*.

K.M. Hermansen: *Skodborg Sogn i Frøs Herred*. 1947 og 1971.

Hovedkilderne findes i Rigsarkivet i Aabenraa og kan tilgås via www.sa.dk: Arkiverne for Amtsvorsteher des Amtsbezirk Schottburg, Amtsgericht zu Rödding og Der königliche Landrat zu Hadersleben.

Mere materiale i samtidens aviser især "Hejmdal", "Flensborg Avis", "Dannevirke" og "Schleswigsche Grenzpost".

I Skodborg Hjemstavnsarkiv og Skrave Lokalarkiv, der begge kan besøges fysisk og hvis digitaliserede samlinger kan tilgås via www.arkiv.dk - Henvendelse til Skrave Lokalarkiv: skravehjemstavn@gmail.com eller til Skodborg Hjemstavnsarkiv: skodborg-arkiv@bbsyd.dk

Yderligere litteratur angives i noterne nedenfor.

Eggen kan besøges: Overgangene over Kongeåen, som omtales, findes stadig. Ligeså de fleste nævnte bygninger og Skibelund Krat. På kirkegården i Skodborg findes amtsforstander Meyers grav. I Skrave findes grave for familierne Gram, Kloppenborg og Skrumsager, Ole Aarup og flere andre foruden gravstenen for Niels Peter Lyhne.

Noter

¹ Det følgende bygger på fremstillinger af sønderjysk historie, især *Sønderjyllands Historie 2*, Efter 1815, Aabenraa 2009, s. 11ff.: Hans Schultz Hansen: *Nationalitetskamp og modernisering 1815-1915*, foruden iagttagelser i arkivet for Skodborg Amtsforstander i Rigsarkivet Aabenraa, specielt, men ikke kun: Pakke 272: Akthæfter 19 og 20 Ausweisungen, Pakke 273: Akthæfter 24 Verzeichnis der Mitglieder, die den Verein zur Bewahrung der dänischen Sprachen in Nordschleswig angehören, 25 Verzeichnis der Mitglieder des Nordschleswigske Skoleforening, 26 Dänischer Wählerverein, 27 Politische Vereine, 28 Verein Fodboldforening, 29 Vortragsverein Fremtiden, 30 Good Templar Verein, 31 Hausfleissverein der Kirchspiele Skrave und Schottburg, 36 Deutscher Verein, 37 Kriegerverein, Wacht im Norden, Pakke 274: Akthæfter 39, 40, 41 Strafliste, 42 Anzeiger des Polizeigendarm, Pakke 275: Akthæfter 44 Schulsachen, 45 Laufende Schulsachen, Pakke 276: Akthæfter 54 Vieh- und Obstbaumzählung, 55, 56 og 57 Volkszählung, 58, 59 og 60 Gemeindezählung, 61 Viehzählung und Wohnplatztabelle, Pakke 277: Akthæfter 64 Schweineseuche, 68 og 69 Maul- und Klauenseuche, 71 Gesundheitspolizeisachen, 73 Verkehr mit Kraftfahrrädern, 74 Verkehr von Fahrrädern, 77a Abgehaltene Versammlungen, 77 Versammlungen in den Versammlungshäusern in Schottburg und Langetved, 79 Politische Polizeisachen, 83 Anzeigen der Herren Gendarme, Pakke 278: Akthæfte 84 Wegeschau, Pakke 279: Akthæfter 93, 94, 95, 96 alle om forsikringer og arbejdsulykker m.m., Pakke 280: Akthæfter 101 Lokomobilen, 101 Ernennungen, 102 Erteilte Erlaubnisse für Künstler, 104 Die ausgefertigten Aussetzungen der Polizeistunde, 105 Der Waisenrat, 106 Vorhandene Gastwirtschaften, 107 Öffentliche Tanzlustbarkeiten, 108 Trunkenbolde, 109 Revision der Drogenhandlung, 110 Mass und Gewichts-Revisionen. Pakke 282 Akthæfter 130 Verzeichnis der Bettler und Landstreicher, 132 Umschreibung von Legitimationskarten, 136 Verzeichnis der ausgestellten Radfahrkarten, 137 Verzeichnis der ausgestellten Arbeitsbücher, 138 Verzeichnis der beantragten Arbeits Legitimationskarten, 139 og 140 Verzeichnis der Schneeschaufler, 143 Nachweisung der gerichtlich bestrafte Personen, Pakke 283: Akthæfte 148 Register über die produzierten Gesinde-Dienstbücher, 152 Liste der ausgestellte Quittungskarten, 154 Gewerbliche Kataster, 158 Valg af kommuneforstandere.

² Arkivet for Skodborg Amtsforstander Pakke 280 akthæfte 102. Diverse sager i Pakke 289.

³ Arkivet for Skodborg Amtsforstander Pakke 276 akthæfte 60.

⁴ Arkivet for Skodborg Amtsforstander Pakke 276 akthæfte 54.

⁵ Se tidligere henvisning til generel sønderjysk historie. Desuden artiklerne Skolevisits og Skolevæsen før 1920 i *Sønderjylland A-Å*, Aabenraa 2011. I Arkivet for Skodborg Amtsforstander bl.a. Pakke 275 akthæfter 44 og 45, Pakke 274 akthæfter 39-41. Arkivet for Haderslev Kredsskoleinspektion Pakke 40 akthæfter om skolesager i Skrave Sogn. Pakke 581, fag 151, akthæfte om Langetved Skole. Arkivet for Haderslev Landråd Pakke 580 og 581 vedr. skolesager i Skodborg og Københoved.

⁶ Bl.a. Jyllands-Posten 12. august 1900, Fredericia Dagblad 11. august 1900, Skive Folkeblad 12. august 1900, Lemvig Folkeblad 14. august 1900, Bornholms Avis 13. august 1900, Holstebro Avis 13. august 1900, Hejmdal 14. august 1900 og især Aarhus Amtstidende den 15. august 1900.

⁷ I arkivet for Skodborg Amtsforstander Pakke Pakke 277 akthæfte 79 (Politische Polizeisachen).

⁸ Kilder hertil og til det følgende: I arkivet for Skodborg Amtsforstander Pakke Pakke 277 akthæfte 79 (Politische Polizeisachen).

⁹ Materialet findes i arkivet for Skodborg Amtsforstander Pakke 277 akthæfte 79 (Politische Polizeisachen), Pakke 273 akthæfte 27, Arkivet for Haderslev Landråd Pakke 581 akthæfte om Langetved Skole - overvågningerne af grænsepassagen til begivenheder i Danmark er formodentlig ikke komplet arkiveret i ovennævnte akthæfte 79; man kan i Amtsforstanderens akthæfter med udvisningssager (Pakke 272, hæfter 19 og 20) finde udvisninger baseret på andre begivenheder end nævnt i teksten; se f.eks. flg. numre i akthæfte 19: 13, 16-20. Desuden Hejmdal den 13. november 1902.

¹⁰ Se f.eks. artiklerne Hjemløse og Optant i *Sønderjylland A - Å*, Aabenraa 2011.

¹¹ Arkivet for Skodborg Amtsforstander Pakke 276 akthæfte 60.

¹² Arkivet for Skodborg Amtsforstander Pakke 272 akthæfter 19 og 20.

¹³ Citeret efter H.P. Hanssen: *Køllerpolitikken* s. 270 og 285 i *Sønderjydske Aarbøger* 1903.

¹⁴ I Arkivet for Skodborg Amtsforstander Pakke 272 akthæfte 19, landrådets skrivelse af 11. april 1899 til Amtsforstanderen i Skodborg.

¹⁵ I Arkivet for Skodborg Amtsforstander Pakke 277 akthæfte 79 og Pakke 272 akthæfte 19.

¹⁶ Pakke 581, fag 151, akthæfte om Langetved Skole.

¹⁷ I Arkivet for Skodborg Amtsforstander Pakke 288 Diverse 2: Den 5. juni 1912 passerede ved overgangen Lundsgård Mølle (Knag Møllen) 11 personer i 3 vogne, 14 fodgængere og cyklister. Ved Frihed-overgangen 203 personer i 35 vogne, 393 fodgængere og cyklister. Ved Toldvejen passerede 191 personer i 35 vogne, 231 fodgængere og cyklister. Der findes ikke i arkivet lister med personnavne som tidligere - kun talangivelser.

¹⁸ Jørgen Larsen: *Ballade på mejeriet*. I *Hjemstavnen* nr. 56, november 2017, udgivet af Skodborg Hjemstavnsforening.

¹⁹ Skodborg Amtsforstanderarkiv, pakke 280, akthæfte 101.

²⁰ Det følgende bygger på fremstillinger af sønderjysk historie, især *Sønderjyllands Historie 2*, Efter 1815, Aabenraa 2009, s. 11ff.: Hans Schultz Hansen: *Nationalitetskamp og modernisering 1815-1915*, foruden iagttagelser i arkivet for Skodborg Amtsforstander i Rigsarkivet Aabenraa, specielt, men ikke kun, pakke 273.

²¹ M.h.t. afholdte arrangementer og anmeldelser se i Amtsforstanderens arkiv Pakke 277 akthæfter 77 og 77a.

²² Dette og følgende: I Arkivet for Skodborg Amtsforstander specielt Pakke 273 akthæfter 24, 25, 26, 27, 29 og 32, Pakke 277 akthæfte 79 og 83.

²³ Haderslev Landråds journal 1902 (pakke 33) nr. 1602, 1763, 2531, 4715, 6528 og 6692. Skodborg Amtsforstander pakke 272, akthæfte 20, pakke 273 akthæfter 24, 25 og 26. Flensborg Avis den 26. februar og 16. marts 1902.

²⁴ Gottfried Horstmann: *Erinnerungen aus verlorene Land*, Bordesholm 1925. Se Marianne Fuglsang-Damgaard Kleys oversættelse af kapitlet ved at følge linket på denne side (tilgaaet den 20. oktober 2017): <http://skravesogn.blogspot.dk/2015/04/beskrivelse-af-skrave-ved-g-horstmann.html> I *Historisk årbog for Rødding Kommune* 1988, s. 17ff: G. Horstmann: *Et ideelt landsbysamfund*.

²⁵ I Skodborg Amtsforstander Arkiv Pakke 273 akthæfte 29.

²⁶ I Skodborg Amtsforstander Arkiv Pakke 277 akthæfte 77a.

- ²⁷ Skodborg Amtsforsander Arkiv, Pakke 276 akthæfter 58, 59 og 60 Gemeindegählung og Pakke 277 akthæfte 83 Anzeige der Herren Gendarmen.
- ²⁸ Skodborg Amtsforsanderarkiv i Rigsarkivet Aabenraa pakke 277 akthæfte 79 "Politische Polizeisachen".
- ²⁹ Fællesidrætsforeningens arkiv, herunder journal 1905-22 (286/2) og forhandlingsprotokol 1903-21 (286/1) foruden korrespondance 1903-08 (286/3) i Rigsarkivet Aabenraa, DGI.
- ³⁰ Skrivelse af 17. april 1899 fra landråden i Haderslev i Arkivet for Skodborg Amtsforsander Pakke 277 akthæfte 79: "*Jeg beder Dem for fremtiden om straks at opløse enhver forsamling, hvor der bliver bragt et leve for danskheden eller lignende indhold.*"
- ³¹ I Skodborg Amtsforsanderarkiv Pakke 273 akthæfte 27.
- ³² Se følgende afsnit om brylluppet i Københoved 20. september 1901, M. Andresens Efterord i Dansk Sangbog 1910 og heri bl.a. nr. 61 "Fremtidsmaalet", Troels Fink: *Bændene bandt II*, Aabenraa, s. 33ff.
- ³³ Skrivelse af 26. november 1901 i Skodborg Amtsforsanderarkiv Pakke 273 akthæfte 29.
- ³⁴ Se f.eks. Arkivet for Haderslev Landråd Pakke 581 akthæfte om Langetved Skole og akthæfte om Københoved Skole. I Skodborg Amtsforsanderarkiv Pakke 272 akthæfte 20 specielt hele sagen vedr. udvisning af mejerist Mortensen hos mejeribestyrer Claus Iversen Faaborg.
- ³⁵ I Skodborg Amtsforsanderarkiv Pakke 272 akthæfte 20.
- ³⁶ I Skodborg Amtsforsanderarkiv Pakke 277 akthæfte 79
- ³⁷ I Skodborg Amtsforsanderarkiv Pakke 272 akthæfte 19 (Udvisning nr. 25).
- ³⁸ I Skodborg Amtsforsanderarkiv Pakke 277 akthæfte 77a.
- ³⁹ Skodborg Amtsforsanderarkiv Pakke 277 akthæfte 77a.
- ⁴⁰ Skodborg Amtsforsanderarkiv i Rigsarkivet Aabenraa pakke 277 akthæfte 79 "Politische Polizeisachen".
- ⁴¹ Kilderne til det følgende er især: I Rigsarkivet Aabenraa: Skodborg Amtsforsanderarkiv pakke 272 akthæfter 19 og 20 Ausweisungen, Arkivet for Rødding Amtsret pakke 194 strafferetssager 1900-12, Haderslev Landråd Journaler 1901 og 1902 i pakkerne 32 og 33 vedr. en række datoer – formodentlig ville de sager, der refereres til kunne findes i Landrådsarkivet. Masser af avisartikler i efterår og vinter 1901 og forår 1902 i bl.a. Hejmdal, Flensborg Avis, Schleswigsche Grenzpost og mange danske og tyske aviser. I *Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogns Historie I* (s. 349ff), i Sønderjydsk Maanedsskrift 1933: Marie Boesen: *De Københoved Bønder* specielt s. 26ff og i Sønderjydsk Maanedsskrift 1950 s. 125ff; Niels P. Bjerregaard: *Det skæbnsvangre bryllup i Københoved*.
- ⁴² 6. september, sagnr. 7023 i landrådets journal for 1901.
- ⁴³ Arkivet for Haderslev Landråd, Skolesager Københoved mm, pakke 581 akthæfte om Københoved Skole.
- ⁴⁴ Ud over tidligere nævnte kilder til sagen specielt Mølcks og Andersens vidneudsagn ved retssagen i Rødding den 5. december 1901 og *Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogns Historie I* s. 125f og 349-52; L.S. Ravn: *Lærerne i Nordslesvig ca. 1814-1920*, Aabenraa 1978, s. 3 og 426.
- ⁴⁵ Heinrich J. Mölck var – som nævnt tidligere – født på halvøen Nordstrand i 1866 og var fra midten af 1890'erne til ca. 1903 stationeret i Skodborg som bereden gendarm. Han var gift og boede i Skodborg sammen med sin lidt yngre kone og en søn født i 1894. Fra starten kunne han ikke dansk – men han fik det lært. Han har åbenbart ikke været helt tilfreds med amtsforstander Meyers embedsførelse – i al fald kan man i Haderslev Landrådets journal for 1902 finde et par indførelser vedr. klager fra Mölck over Meyer. Hvad sagerne går ud på, vides ikke. Men det kan konstateres, at det var Mölck, der flyttede, og ikke Meyer, som blev afsat. Gårdejer P.M. Schmidt, Københoved, er i Flensborg Avis (6. juni 1903) refereret for at have sagt ved et valg møde i Skodborg: "En tidligere Gendarm i Skodborg havde været særlig ivrig i denne Politik (Köllerpolitikken) Tjeneste. Han sagde, at de havde sat Skik paa mange Bønder, og skulde ogsaa nok faa sat Skik paa Københoved. Han udspurgte især gamle Kvinder, om der dog ikke passerede noget. Men Gang efter Gang hed det: Der er intet sket. Men saa kom det bekendte Bryllup i Københoved med de mange Udvisninger og Bøder, skønt mange ikke havde været med til Bryllup". Folketællinger i Skodborg 1898 og 1902 i Skodborg Amtsforsanderarkiv pakke 276 akthæfter 50, 59 og 60. Dateringer af gendarmindberetninger specielt i pakke 272 akthæfter 19 og 20, pakke 273 akthæfter 24-29, pakke 274 akthæfte 39-42, pakke 277 akthæfter 74, 77a, 79 og 83. Haderslev Landråds journal 1902 nr. 352, 3306 og 4593.
- ⁴⁶ Dannevirke den 5. juni 1903.
- ⁴⁷ Skodborg Amtsforsanderarkiv pakke 272 akthæfte 10.
- ⁴⁸ Skodborg Amtsforsanderarkiv pakke 272 akthæfte 20 dokument 30. Det er usikkert, hvem "enken Petersen" er se note 50.
- ⁴⁹ Sønderjydsk Maanedsskrift 1950 s. 125ff; Niels P. Bjerregaard: *Det skæbnsvangre bryllup i Københoved*.
- ⁵⁰ Hans forældre var gårdmand Jørgen Peter Petersen, f. 17. september 1811, og hustru Cathrine Kirstine Mikkelsen, f. 19. august 1813, i Københoved. Begge stammede fra Simmersted, og de var blevet gift i Magstrup Kirke den 7. oktober 1841. Tilsyneladende var Peter Jørgen Petersen eneste barn i ægteskabet. Den 5. januar 1846 døde Cathrine Kirstine i Københoved. Den 16. oktober 1847 blev enkemand Jørgen Peter Petersen i Københoved i Skrave Kirke gift med pigen Anneken Marie Skøtt f. i Bojskov, Tyrstrup den 1. august 1823. Iflg. folketællingen i 1855 var Jørgen Peter Petersen på dette tidspunkt fraskilt. Jørgen Peter Petersen døde i Københoved den 2. juni 1877; iflg. anmeldelsen til personregisterføreren i Rødding var skilsmissen sket ad rettens vej. Iflg. ejendomsoplysninger i Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogns Historie I (2012) s. 391 blev Peter Jørgensen Petersen ejer af farens gård, Kastanjegården i Københoved i 1880. Der er ikke fundet yderligere oplysninger vedr. den fraskilte Anneken Marie f. Skøtt; dog befandt hun sig ved folketællingen i 1860 i Sønder Tyrstrup, Tyrstrup, som separeret hos sin mor, der er aftægtskone hos familien på et kådnersted. Når der i udvisningssagen hos amtsforstanderen tales om Witve Petersen er det formentlig hende. På ukendt tid og sted blev Peter Jørgensen Petersen gift med Johanne Sophie Amalie Petersen, f. Davidsen, i Assens den 21. april 1851, der allerede døde den 23. juli 1898 i Københoved; død og begravelse er ikke indført i Skrave Sogns kirkebog. Ægteparrets formentlig eneste barn, Sigrid Petersen, blev født den 8. marts 1886 i Københoved. Hun er ikke indført i Skrave Sogns kirkebog.
- ⁵¹ Haderslev Landråds arkiv j.nr. 8651, jf. 8387. Ansøgningen blev sendt til udtalelse hos Meyer, der ca. den 2. november fik besked om at meddele afslag. Den 9. november sendte Meyer til landråden, j.nr. 8982, en ansøgning fra gårdejer P.J. Petersen om opholdstilladelse. D. 10. videresendt til regeringspræsidenten i Slesvig til afgørelse – se j.nr. 9260, 16. november "*genehmigt*" – videre 21.11. til amtsforstanderen til "*Benachrichtigung*". Ud over nævnte kilder specielt Skodborg Amtsforsanders Pakke 272

akthæfter 19 og 20. Haderslev landråds journal 1901 nr. 8651, jf 8387, 8982 og 9260. *Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogns Historie I. S.* 391.

⁵² Se foregående to noter.

⁵³ Data som angivet i udvisningsdokumenterne i Amtsforstanderens arkiv. Verificeret efter Lindknud Sogns kirkebog.

⁵⁴ Data som angivet i udvisningsdokumenterne i Amtsforstanderens arkiv. I virkeligheden blev Carl Christian Risager født den 19. januar 1882 i Sindal, iflg. sognets kirkebog.

⁵⁵ Data som angivet i udvisningsdokumenterne i Amtsforstanderens arkiv. I virkeligheden blev hun født den 17. november 1880 i Skodborg som (iflg. kirkebogen): ægte datter af arbejdsmand fra Danmark Jens Christian Petersen i Skodborg og hustru Helene, f. Olesen fra Rødding. Iflg. *Verzeichnis der Geburtsdänen, Optanten und Optantenkinder*, 1905 i Skodborg Amtsforstanderarkiv, pakke 272, akthæfte 10, boede Jens Christian Petersen, f. i Maltbæk den 9. marts 1848 og hustru Helene, f. i Rødding 13. november 1856, sammen med tre børn i Langetved på dette tidspunkt.

⁵⁶ Data som angivet i udvisningsdokumenterne i Amtsforstanderens arkiv. Verificeret efter Skrave Sogns kirkebog. Hendes forældre var kådner ("husmand") Morten Davidsen i Københoved og hustru Anna Marie, f. Jensen. Ejer af gården Schmidtsminde, Frihedsvej 10, 1893-99 (Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogns Historie I. S. 392. I øvrigt havde Ole Aarup været blandt fadderne ved hendes dåb. Iflg. udvisningsoversigten i Amtsforstanderarkivet (pakke 272, akthæfte 19) var Karen Dall Davidsen "Geburtsdäne", og herefter burde hendes far have haft dansk statsborgerskab. Se folketællinger for Vejen 1901 og 1906 og side 114 ovenfor.

⁵⁷ Data som angivet i udvisningsdokumenterne i Amtsforstanderens arkiv. Iflg. Folding Sogns kirkebog født den 7. december 1880.

⁵⁸ Data som angivet i udvisningsdokumenterne i Amtsforstanderens arkiv. Verificeret efter Vejen Sogns kirkebog.

⁵⁹ Data som angivet i udvisningsdokumenterne i Amtsforstanderens arkiv. Iflg. Føvling Sogns kirkebog er Else Marie Kristensen født den 1. juni 1877.

⁶⁰ Data som angivet i udvisningsdokumenterne i Amtsforstanderens arkiv. Verificeret efter Tjæreborg Sogns kirkebog, efternavnet staves Klint.

⁶¹ Journal.nr. 8387 og -8.

⁶² For dette og det følgende se: Haderslev Landråds journal 1901 numrene 8388, 8523, 8540, 8559, 8858, 9199, 9276, 9435, 9574 og i journalen for 1902 5265. Desuden i Skodborg Amtsforstanderarkivet pakke 272 akthæfter 19 og 20. Pakke 274 akthæfte 39 I aviser bl.a. Hejmdal 1. november 1901, 4 og 5. november 1901, 5., 6., 13. 14. december 1901, 14. januar 1902, 9. april 1902 og 2. juli 1902 og i Flensborg Avis 11. april 1902, 4. juli, 12. og 13. august 1902 og 8. januar 1903. *Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogns Historie I. S.* 351ff. Sønderjydsk Maanedsskrift 1933: Marie Boesen: *De Københoved Bønder* specielt s. 26ff og i Sønderjydsk Maanedsskrift 1950 s. 125ff: Niels P. Bjerregaard: *Det skæbnesvangre bryllup i Københoved*. Håndskrevet beretning af Mads Gram i Skrave Lokalarliv (1988/9).

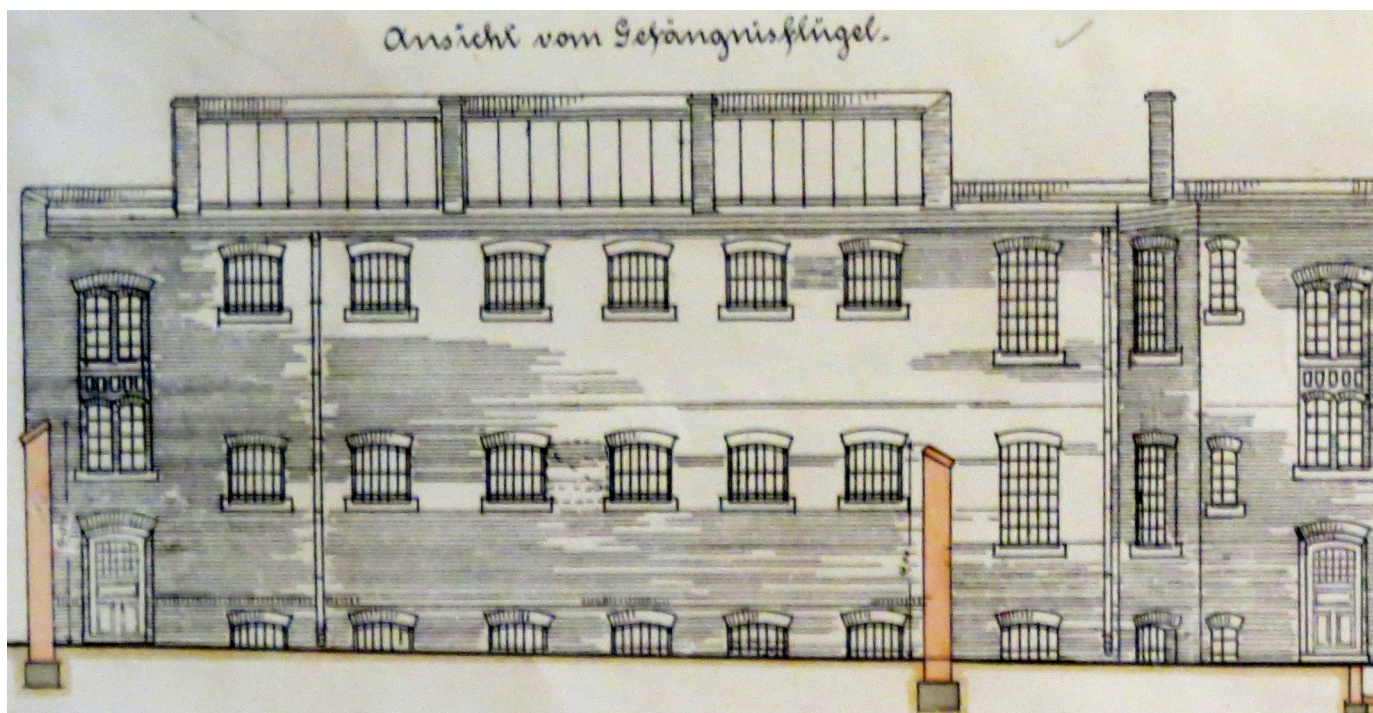
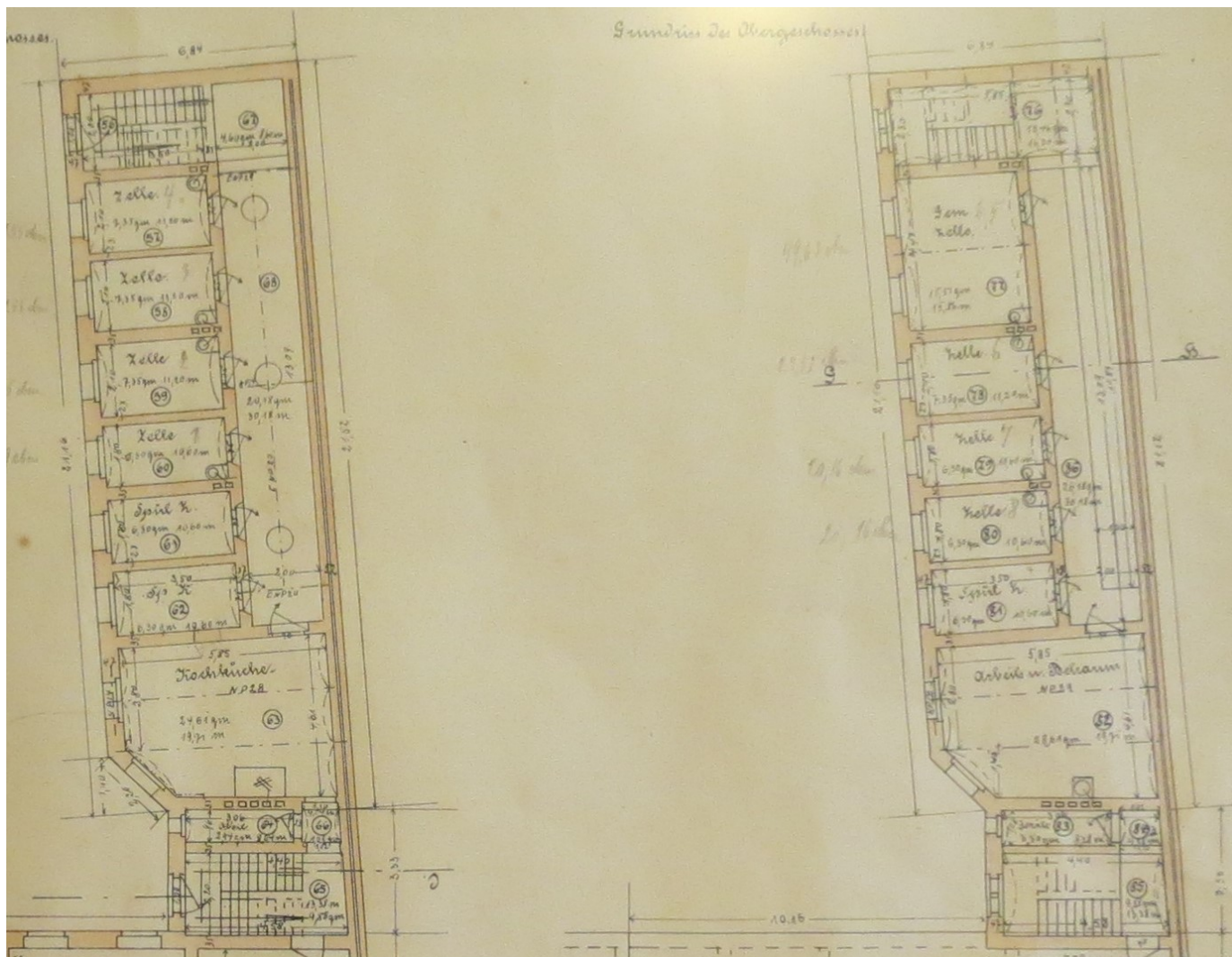
⁶³ Omtalen af tilbuddet til Lyhne fra København bl.a. i Modersmaalet og Randers Amts Avis. I øvrigt bl.a. Aalborg Tidende 21. oktober 1901, Middelfart Avis 23. oktober 1901, Holstebro Avis 22. oktober og 8. marts 1902, Herning Folkeblad 28. oktober 1901 og 7. november 1901 og 7. december 1901 og 18. december 1901 og 22. februar 1902 og 10. april 1902, Folkebladet Sydjylland 26. februar 1902 og 10. april 1902 og 27. december 1902, Bornholms Social-Demokrat (denne omtale handler ikke om udvisning af de 13 i oktober 1901, men om udvisning ult. 1902 af en dansk medarbejder hos en af de preussiske deltagere i brylluppet, Horsens Avis 21. oktober 1901 og 22. oktober 1901 og 25. oktober 1901 og 1. november 1901 og 7. november 1901 og 31. oktober 1901, Vejle Amts Folkeblad 2. november 1901 og 10. april 1902, Ringsted Folketidende 21. oktober 1901, Næstved Tidende 1. marts 1902, Silkeborg Avis 22. februar 1902 - omtalen her handler ikke om udvisning af de 13 i oktober 1901, men om udvisning af en tjenestepige hos Skrumsagers søn på Toftlundgaard, Morsø Folkeblad 11 april 1902, Jyllandsposten 26. oktober 1901 og 28. oktober 1901 og 30. oktober 1901, 22. februar 1902 og 28. oktober 1902, Dagens Nyheder 22. marts 1902, Vestjyllands Social-Demokrat 21. oktober 1901, Roskilde Dagblad 24. oktober 1901, Frederiksborg Amts Avis 10. april 1902, Ringsted Folketidende, Aalborg Amtstidende 21. februar 1902, Kallundborg Avis 10. april 1902, Nationaltidende 23. februar 1902 og 21. marts 1902, Middelfart Venstreblad 22. oktober 1901 og 29. oktober 1901 og 7. november 1901 og 21. februar 1902, Thisted Avis 6. november 1901, Skive Folkeblad 11. april 1902, Roskilde Dagblad 31. oktober 1901, Aarhus Stifts-Tidende 1. november 1901, Morsø Folkeblad 24. oktober 1901, Ribe Stifts-Tidende 23. december 1902, Viborg Stifts-Tidende 22. oktober 1901.

⁶⁴ Rødding Amtsret Arrest, Fængselsarkivet pakke 358, fangebøger 1901ff.

⁶⁵ Se f.eks. Flensborg Avis 14. januar, 10. april, 11. april, 19. juni og 12. august 1902. Desuden en artikel fra ukendt avis, dateret 13. december 1958, i Kjærs efterslægts eje, omhandlende hans liv og levned i forbindelse med hans 90-års fødselsdag.

⁶⁶ I Sønderjydsk Maanedsskrift 1933 (august): Marie Boesen: *De Københoved Bønder* s. 27.

⁶⁷ Fængslet lå som en tilbygning til Domhuset og en bolig for en opsynsmand på nuværende Sdr. Tingvej 4a i Rødding. Ud fra tegninger, dateret 1902, i Rødding Lokalhistoriske Arkiv havde bygningen to etager foruden en kælder. Der var otte små celler på 6,3 eller 7,35 m² foruden en fællescelle på 15,5 m² Hertil kom en række andre lokaler til bl.a. modtagelse, bad, køkken, vask, arbejde, toilet. Der var også en lukket gård til fangerne.

⁶⁸ *København Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogns Historie* I s. 392 nr. 68. Desuden en artikel fra ukendt avis, dateret 13. december 1958, i Kjærs efterslægts eje, omhandlende hans liv og levned i forbindelse med hans 90-års fødselsdag.

⁶⁹ G. Japsen: *Den fejlslagne germanisering*, Åbenrå 1983, s. 72ff.

⁷⁰ Hvis ikke andet nævnes, bygger dette og det følgende på Rødding Amtsrets arkiv i Rigsarkivet Aabenraa, Strafferetssager 1900-, pakke 194, mappe om denne sag. Desuden arkivet for Haderslev Landråd, journalen, j.nr. 8347.

- ⁷¹ Især efter Marie Boesen: *De Københoved Bønder* i Sønderjyds Maanedsskrift, august 1933, s. 29ff.
- ⁷² Troels Fink: *Båndene Bandt, Forbindelsen over Kongeåen 1864-1914*, bind 2 s. 156. *Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogns Historie I* s. 178ff.
- ⁷³ Troels Fink: *Båndene bandt*, Aabenraa, bd. 1 s. 303f. Sønderjydske Aarbøger 1907, H.P. Hanssen: *Køllerpolitikken* s. 295ff bl.a. 353f og 1914: M. Refslund Poulsen: *Nybyggerforeningen for det vestlige Nordslesvig*, s. 49ff.
- ⁷⁴ *Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogns Historie I* s. 350.
- ⁷⁵ Akt nr. 83 og 84 i straffesagen ved Rødding Ret. Desuden Rødding Amtsret DE002 pakke 199 register til straffesager 1902 se 10. januar.
- ⁷⁶ I *Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogns Historie I* s. 350f.
- ⁷⁷ Pakke 272 akthæfte 5 og 6.
- ⁷⁸ Som det fremgår af Meyers sagsmapper om udvisninger akthæfter 19 og 20 i pakke 272.
- ⁷⁹ Jf. akter nr. 83 og 84 i straffesagen ved Rødding Ret og flg. i teksten. Desuden Rødding Amtsret DE002pakke 199 register til straffesager 1902, hvorefter der blev indledt en forundersøgelse vedr. mened den 7. januar 1902. Afsluttet 31. januar 1902. Skodborg Amtsforstanderarkiv pakke 272 akthæfter 12 og 20. Hejmdal den 27. december 1902.
- ⁸⁰ Se bl.a. folketælling Vojens 1921 opslag 30, vielsesregister for Tandslet personregisterfører. *Københovedbogen* side 389 nr. 44. Hejmdal f.eks. 23. oktober og 27. november 1905, 2. marts 1910.
- ⁸¹ Folketælling 1906, Vejen, skema 18, familie 37, matr.nr. 15a_q (litra ikke læst med sikkerhed). *Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogns Historie I* s. 392. Folketællinger i Vejen 1901, husliste 24, matrikelnr. 22b og 1906 Vejen Østermark skema nr. 1. Kirkebøger fra Vejen og Bække sogne. Folketælling Bække 1911 liste 16 Asbo.
- ⁸² Reglement for Folkeafstemningen i Slesvig fastsat af den i Henhold til Fredstraktaten af 28. juni 1919 udnævnte Internationale Kommission givet København, den 10. januar 1920, Afsnit V §12.
- ⁸³ I Sønderjyds Maanedsskrift, 1933-34, 1. august 1933, s. 27. Se også ovenfor i artiklen.
- ⁸⁴ Gottfried Horstmann: *Erinnerungen aus verlorene Land*, Bordesholm 1925. Se Marianne Fuglsang-Damgaard Kleys oversættelse af kapitlet ved at følge linket på denne side (tilgaaet den 20. oktober 2017): <http://skravesogn.blogspot.dk/2015/04/beskrivelse-af-skrave-ved-g-horstmann.html> I Historisk årbog for Rødding Kommune 1988, s. 17ff: G. Horstmann: *Et ideelt landsbysamfund*
- ⁸⁵ Se f.eks. Hejmdal 26. juni 1903, 19. april 1904, 3. april 1908, 15. februar 1913, 23. marts 1913, 2. september 1916.
- ⁸⁶ I Sønderjyds Maanedsskrift, 1933-34, 1. august 1933, s. 27. Se også ovenfor i artiklen.
- ⁸⁷ Haderslev Landråd journal 1902 nr. 5920 og 6357.
- ⁸⁸ *Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogn Historie I* s. 392 (nu Frihedsvej 7).
- ⁸⁹ Skodborg Amtsforstanderarkiv Pakke 272 akthæfte 9.
- ⁹⁰ *Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogns Historie I*, 2012 s. 362.
- ⁹¹ Haderslev Landrådsarkiv, pakke 581 Skolesager i Københoved, akthæfte om Københoved skole i Skrave med korrespondance omkring den nævnte dato. Skodborg Amtsforstanderarkiv Pakke 273 akthæfter 24, 25 og 26, Pakke 277 akthæfte 79.
- ⁹² Dannevirke den 15. oktober 1898.
- ⁹³ Mads Gram: *I Kongens Følge*, s. 208f i *Tiende Februar, Livsbilleder fra Sønderjylland i Genforeningsaaret 1920*, Udgivet af Nicolai Svendsen og Svend Thorsen, København 1939.
- ⁹⁴ Rødding Lokallhistoriske arkiv vedr. Billede B201492. Troels Fink: *Båndene bandt, Forbindelsen over Kongeåen 1864-1914*, bd. 2, side 156. Dybbøl Sogns Kirkebog. *Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogn Historie I* s. 178ff
- ⁹⁵ Se note 45 og f.eks. Flensborg Avis 19. april 1915 og 29. marts 1916.
- ⁹⁶ Hejmdal 7. september 1912. Jf. Flensborg Avis 7. september 1912. Kresten Hansen: *Langtveds Historie. Skrave sogns historie II*. S. 141-43
- ⁹⁷ I *Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogns Historie I* s. 125f.
- ⁹⁸ I *Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogns Historie I* s. 126 og 352.
- ⁹⁹ Kresten Hansen: *Langtveds Historie. Skrave sogns historie II*. S. 166.
- ¹⁰⁰ I *Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave Sogns Historie I* s. 352.
- ¹⁰¹ Flensborg Avis Lørdag den 26. oktober 1901.
- ¹⁰² Hejmdal 5. juni 1903.
- ¹⁰³ Hejmdal 28. februar 1902 (jf. bl.a. Flensborg avis samme dato - også omtalt i danske dagblade f.eks. Randers Dagblad 25. og 26. februar 1902).
- ¹⁰⁴ Jf. bl.a. I H.D. Kloppenborg-Skrumsagers privatarkiv i Rigsarkivet Aabenraa mappe med forskellige retssager.
- ¹⁰⁵ I Haderslev landrådets journal for 1902 nr. 702.
- ¹⁰⁶ Bl.a. Hejmdal 6. februar 1902 og citeret også i danske dagblade som f.eks. Ribe Stifts-Tidende 10. februar 1902, Dagens Nyheder 9. februar 1902, Jyllandsposten 10. februar 1902.
- ¹⁰⁷ Arkivet for Haderslev landråd journal 1902 nr. 1053.
- ¹⁰⁸ Skodborg Amtsforstanderarkiv pakke 272 akthæfter 12 og 20. Hejmdal den 27. december 1902.
- ¹⁰⁹ Se f.eks. Hejmdal 21. marts 1902, 23. marts 1904, 14. januar 1904, 6. december 1902, 26. november 1902, 27. juni 1902, 19. december 1904, 26. maj 1903, 27. oktober 1902, 24. marts 1904. Se også historien om Helga Skrumsager i ikke-rygerkupeen Hejmdal 20. januar 1904.
- ¹¹⁰ Flensborg Avis den 21. februar 1902 og viderebragt f.eks. Folkebladet Sydjylland 22. februar 1902, Ribe Stifts-Tidende 22. februar 1902.
- ¹¹¹ F.eks. Hejmdal 15. januar 1901, 7. januar 1903 og 25. august 1903 - se også Flensborg Avis nr. 137, 138 og 139 i juni 1899.
- ¹¹² Kilderne til dette og det følgende findes primært i Arkivet for Haderslev Kredsskoleinspektion Pakke 40 akthæfte om Københoved skolesager, i Skodborg Amtsforstanderarkiv Pakke 274 akthæfte 39, Haderslev Landråds journaler for 1901 og 1902, og en række avisartikler. Desuden vedr. Else Matthiesen i L.S. Ravn: *Lærerne i Nordslesvig ca. 1814 - 1920* 1. halvbind, Åbenrå 1978.
- ¹¹³ Johs. Nielsen: *Skodborg Kirke* s.131ff i *Den Nordslesvigske Kirke, Landsdelens Kirkeliv og Sognekirker skrevet af Sønderjydske*

Præster under Redaktion af Pastor H. Hejselbjerg Paulsen, Haderslev 1945.

¹¹⁴ <http://www.sønderjydskskoleforening.dk/media/958/elever%20p%C3%A5%20skibelund%201874.pdf> tilgået den 5. november 2017.

¹¹⁵ Skodborg Amtsforstanderarkiv pakke 274 akthæfte 39.

¹¹⁶ Haderslev Landrådets journal 1901 nr. 8844.

¹¹⁷ Haderslev Landrådets journal 1901 nr. 9689.

¹¹⁸ Ilg. Haderslev landrådets journal 1902 nr. 4604 ses, at Meyer i midten af maj 1902 har sendt en rapport til landråden om sagen, og at landråden omkring 1. juni har fået en forespørgsel herom fra regeringen i Slesvig (j.nr. 5247). Meyer udbedes en udtalelse, sagen sendes til retten i Rødding, og landråden afrapporterer til regeringen i Slesvig. Desuden 31. maj / 4. juni 1902 optræder en forespørgsel til landråden fra regeringen i Slesvig vedr. Kloppenborg-Skrumsagers skoleforsømmelser (journalnr 5147). Sendt 5. juni til Meyer til udtalelse, 10. juni til retten i Rødding (se journal nr. 5574) 13/17. juni svarede retten og herefter rapport til regeringen i Slesvig 18. juni.

¹¹⁹ Rødding Amtsret DE002pakke 199 register til straffesager 1901 og 1902.

¹²⁰ Se f.eks. G. Japsen: *Den fejlslagne germanisering*, Åbenrå 1983, s. 203ff. Hans Schultz Hansen s. 228ff i *Sønderjyllands Historie 2, Efter 1815*, Aabenraa 2009.

¹²¹ Se også langt referat i Dannevirke 5. juni 1903.

¹²² Se bl.a. H.P. Hanssen: *Köllerpolitikken* i Sønderjydske Aarbøger 1907 s.295ff og i Historisk Årbog for Rødding Kommune 1988, s. 41ff: *H.P. Hansen om den tyske nybyggerforening i Rødding*. M. Refslund Poulsen: *Nybyggerforeningen for det vestlige Nordslesvig* i Sønderjydske Aarbøger 1914, s. 49ff. *Sønderjyllands Historie 2, Efter 1815*, Aabenraa 2009; Hans Schultz Hansen: *Nationalitetskamp og modernisering 1815-1918*, s. 215ff.

¹²³ Bl.a. i *Det Nationale Portrætgalleri på Folkehjem*, Aabenraa 2005, s. 155f; Ingolf Haase: *H.D. Kloppenborg-Skrumsager*.

¹²⁴ Gottfried Horstmann: *Erinnerungen aus verlorenem Land*, Bordesholm 1925. Se Marianne Fuglsang-Damgaard Kleys oversættelse af kapitlet ved at følge linket på denne side (tilgaaet den 20. oktober 2017): <http://skravesogn.blogspot.dk/2015/04/beskrivelse-af-skrave-ved-g-horstmann.html> I Historisk årbog for Rødding Kommune 1988, s. 17ff: G. Horstmann: *Et ideelt landsbysamfund*, foto side 27.

¹²⁵ Skodborg Amtsforstanderarkiv Pakke 277 akthæfte 79 og Pakke 273 akthæfte 26.

¹²⁶ G. Japsen: *Den fejlslagne germanisering*, Aabenraa. 1983, s. 208f.

¹²⁷ Aksel Lassen: *Valg mellem tysk og dansk*, Åbenrå 1976, s. 446ff, 350 foruden analyser og kommentarer s. 125-156.

¹²⁸ Efter Sønderjydsk Aarbøger 1914 s. 202ff.

¹²⁹ Aksel Lassen: *Valg mellem tysk og dansk*, Åbenrå 1976, s. 454f foruden analyser og kommentarer s. 166-215. Broder Schwennsen: *1920 - tre myter om en genforening* i *19 Myter i Sønderjyllands Historie*, Aabenraa 2002.

¹³⁰ Citeret efter G. Japsen: *Den fejlslagne germanisering*, Åbenrå 1993, s. 59. Se om von Steinmanns kampmidler i H.P. Hanssen: *Köllerpolitikken* s. 266ff i Sønderjydske Aarbøger 1903.

¹³¹ Dannevirke 17. januar 1920, jf. bl.a. P.J. Refshauge: *Bonden, der blev Landraad*, 1940, s. 72ff.

